

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KATEDRA

Irenos Mazurienės,
Neakivaizdinio skyriaus V kurso
Baudžiamosios justicijos specializacijos
studentės

MAGISTRO DARBAS

**Biologinių ir socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybės
formavimuisi**

**The Influence of Biological and Social Factors on the Formation of the Personality of
a Juvenile Offender**

Darbo vadovas: dr. lekt. A. Čepas
Recenzentas: dr. lekt. G. Sakalauskas

VILNIUS 2009

TURINYS

IŽANGA	4
1. Nusikaltusio nepilnamečio asmenybė:	7
1.1. Asmenybės tyrimo pagrindinės kryptys	7
1.2. Nusikaltusio nepilnamečio asmenybės sąvoka ir tipologija	9
1.3. Nusikaltusio nepilnamečio asmenybės bruožų charakteristika:	13
1.3.1. Socialiniai – demografiniai asmenybės bruožai	14
1.3.2. Kriminaliniai – teisiniai asmenybės bruožai	15
1.3.3. Doroviniai kaltininko asmenybės bruožai	17
1.3.4. Psichologiniai kaltininko asmenybės ypatumai	17
2. Biologinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei ir jos elgesiui	19
2.1. Agresijos sąvoka	19
2.2. Biologiniai faktoriai	20
2.2.1. Hormoninės veiklos sutrikimų įtaka nusikaltusio nepilnamečio elgesiui	22
2.2.2. Struktūriniai pakitimai galvos smegenyse	24
2.2.3. Genetinis paveldimumas (giminaičių tyrimai, dvynių tyrimai, įvaikinimo metodas, chromosomų anomalijų tyrimai)	27
3. Socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei ir jos elgesiui	30
3.1. Prieškriminalinė socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei ir jo elgesiui	31
3.1.1. Neigiama šeimos įtaka	31
3.1.2. Neigiama ugdymo institucijų įtaka	33
3.1.3. Neformalios aplinkos įtaka	34
3.1.4. Nepilnamečių neužimtumas	35
3.1.5. Visuomenės informavimo priemonių įtaka	36
3.1.6. Alkoholio ir narkotikų vartojimas	39
3.2. Kriminalinė socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei ir jo elgesiui	41
3.2.1. Neigiama kriminalinės justicijos įtaka	43
3.3. Pokriminalinė socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei ir jo elgesiui	44
4. Biologinių ir socialinių faktorių sąveika nusikaltusio nepilnamečio asmenybėje	47
IŠVADOS	51
Santrauka	53

Summary	54
Panaudotų šaltinių sąrašas	56
Priedai	62

IŽANGA

Nesuklysimė pasakę, kad dauguma vaikų ir paauglių, ieškodami savo vietos visuomeniniame gyvenime, labai atsakingai suvokia ir vykdo savo pareigas. Antra vertus, ne paslaptis, kad kartais jauni žmonės pradeda nepaisyti visuomenės interesų, poreikių, savo pareigų jai, ir padaro nusikalstamas veikas. Mokslininkai stengiasi išsiaiškinti, *kodėl* nepilnamečiai pažeidinėja visuotinai pripažintas normas ar taisykles. 2007 m. Lietuvoje buvo užregistruotas 4051 nusikaltimas, (3673) ir baudžiamasis nusižengimas (378), kuriuos įvykdė nepilnamečiai. Iš viso už nusikalstamas veikas į policiją buvo pristatyti 3413 nepilnamečių: 3159 vaikinai ir 245 merginos¹. 2008 metų sausio 1 d. duomenimis įkalinimo įstaigose kalėjo 192 nepilnamečiai, iš jų: 186 vaikinai ir 6 merginos².

Temos *aktualumas*. Nepilnamečių nusikalstamumas yra viena iš svarbiausių visuomenės problemų. Statistiniai duomenys apie padarytus nusikaltimus, nuteistus asmenis jaudina tėvus, pedagogus, visuomenę. „Viskas prasideda nekaltai, nuo skruzdės sutrypimo, kačių, šunų mušimo, vėliau ateina eilė silpnesniems bendraamžiams“ - teigia Vaiko teisių apsaugos kontrolierė R. Šalaševičiūtė³. Kyla klausimas, kokios priežastys paskatina vaikus nusikalsti? Kodėl vaikai tokie žiaurūs? Šioms problemoms spręsti kuriamos įvairios programos, skiriamos lėšos. Kasmet yra sukuriama po keletą naujų kriminologinių ir sociologinių teorijų, aiškinančių, kaip vyksta laipsniško žmogaus tapimo asmenybe procesas. Diskusijos ir dėmesys šiai problemai auga, ir tai skatina teigti, kad šio darbo tema yra itin aktuali, nes problema reikalauja išsamios mokslinės analizės.

Elgesį, prieštaraujantį įstatymams, paprastai įtakoja šie faktoriai: šeima ir socialinė aplinka, nepilnamečio raidos sutrikimai, asmenybės raidos problemos. Nusikaltimo sąvoka mus nuveda į skirtingas realijas, priklausomai nuo to, ką tuo metu mes nagrinėjame: teisinį, socialinį ar biologinį aspektą. Visi šie faktoriai labai svarbūs. Jeigu norime iš esmės pažinti ir suvokti nepilnamečių padarytus nusikaltimus, turime nagrinėti visus šiuos faktorius kartu. Darbo idėja skatina nagrinėti biologinių ir socialinių faktorių įtaką ne tik vertinant konkrečią asmenybę, bet ir pabrėžiant, jog šiandieninis nusikalstamumas gali būti ateities socialinės struktūros pranašas. Vaikų ir jaunimo nusikalstamo elgesio fenomeno analizė buvo, yra ir neabejotinai išliks viena populiariausių kriminologijoje⁴.

¹ LIETUVOS VAIKAI. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. balandžio 5 d.] Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/7_Nusikalst0811.doc>.

² NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMAS. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.] Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/7_Nusikalst0811.doc>.

³ NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMO ŠAKNYS ŠEIMOSE. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 kovo 7 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.valstietis.lt/Rubrikos/Prieblandos/Nepilnameciu-nusikalstamumo-saknys-seimose#>>.

⁴ SAKALAUSKAS, G. *Įvadas į empirinę kriminologiją*. Metodinė priemonė. Vilnius, 2007, p. 56.

Magistro darbo tema nėra tik teisinė ar kriminologinė, ją galima analizuoti ir sociologiniu, psichologiniu, edukologiniu, pedagoginiu, socialinio darbo bei socialinės pedagogikos aspektais. Tai reiškia, kad darbo tema yra labai plati ir kontraversiška. Nuolat atliekami tyrimai, vykdomos visuomenės apklausos vertinant nepilnamečių nusikalstamumo priežastis - neretai gaunami prieštaringi rezultatai. Literatūros šia tema gausa bei plati diferenciacija kokybės požiūriu verčia pripažinti, kad iki šiol nėra vieningos nuomonės, kuri apibrėžtų priežastis, įtakančias nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimąsi.

Baigiamojo darbo *objektas* - biologinių ir socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi. *Tikslas* - atskleisti biologinių ir socialinių faktorių įtaką nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi.

Šiems tikslams pasiekti keliama *uždaviniai* - aptarti nusikaltėlio asmenybės tyrimo pagrindinės kryptis, nustatyti pagrindinius socialinius faktorius, įtakojančius nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimąsi, išsiaiškinti pagrindinius biologinius faktorius, įtakojančius nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimąsi, nustatyti biologinių bei socialinių faktorių sąveiką nusikaltusio nepilnamečio asmenybėje ir kt.

Hipotezė: nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimosi procesas vyksta ties dviejų prieštaringų tendencijų riba - asmenybę veikiančių socialinių ir biologinių faktorių.

Tyrimo metodai. Tiriant magistro darbo objektą ir siekiant darbo tikslo, buvo taikomi įprastiniai, tradiciniai metodai. Literatūros šaltinių *analizės* metodas padėjo išsamiai išanalizuoti Lietuvos bei užsienio autorių atliktus mokslinius tyrimus, nustatant biologinių ir socialinių faktorių daromą įtaką nepilnamečio asmenybės formavimuisi. Taikant *lyginamąjį* metodą, darbe lyginamos bei vertinamos mokslininkų nuomonės analizuojamais klausimais. Taikant *loginį* metodą daromos atitinkamos išvados bei apibendrinimai. Tema atskleidžiama nagrinėjant atskirus jos elementus - pasitelkiant *sisteminį* metodą.

Magistrinio darbo *struktūra* – įprastinė, susidedanti iš įžangos, keturių dalių bei išvadų. Darbo pabaigoje pateikiamas išsamus literatūros sąrašas.

Magistrinio darbo tema - viena iš produktyviausių polemikos požiūriu kriminologijos temų. Vaikų nusikalstamumas plačiai nagrinėjamas Lietuvos ir kitų užsienio šalių literatūroje. Teisinių G. Babachinaitės, G. Sakalausko, V. Pavidonio, J. Bluvšteino, V. Justickio, A. Dapšio, A. Čepo, A. Jatkevičiaus, A. Drakšienės, I. Michailovič, A. I. Dolgovos, V. E. Ėminovo ir daugelio kitų autorių darbuose išnagrinėta daug svarbių klausimų apie aplinkybes, sąlygojusius teisės pažeidėjo asmenybės formavimąsi įtakojančius neigiamus faktorius. Analizuojant šiuos klausimus, buvo atsižvelgiama tik į atskirų faktorių poveikį, o potenciali biologinių bei socialinių faktorių sąveika dar nesusilaukė reikiamo tyrinėtojų dėmesio. Šių problemų nagrinėjimas praturtins požiūrį į nepilnamečių nusikalstamumą.

Rašant darbą, buvo naudota nemažai statistinių duomenų, remtasi Vidaus reikalų ministerijos, Policijos departamento, Kalėjimų departamento, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pateiktais duomenimis bei atliktais tyrimais ir kt.

1. Nusikaltusio nepilnamečio asmenybė

1.1. Asmenybės tyrimo pagrindinės kryptys

Nuo seniausių laikų žmonės buvo linkę manyti, kad nusikalstamumo priežastis – nusikaltėlio asmenybė. Buvo sakoma, kad žmogus padarė nusikaltimą dėl to, kad turi tam tikrų bruožų, kurie paskatino jį tai daryti⁵. Svarbiausios asmenybės koncepcijos padės pažvelgti į sąsajas su veiksniais, lemiančiais žmogaus nusikalstamą elgesį.

Ekonominė žmogaus koncepcija. Šios teorijos atstovas buvo žymus anglų filosofas, ekonomistas, teisininkas, vienas pirmųjų rinkos ekonomikos teoretikų J. Bentamas (J. Benthamas). Jis buvo įsitikinęs, kad įstatymo atžvilgiu žmogus elgiasi panašiai kaip pirkėjas rinkoje, svarstydamas, ar verta įsigyti tam tikrą prekę. Pirkėjas lygina prekės kainą su nauda, kurią gaus įsigijęs prekę. Lygiai taip pat, svarstydamas, ar pažeisti įstatymą, žmogus palygina nauda, kurią gaus pažeidęs įstatymą, su „kaina“ (bausme, kurią teks patirti, jeigu nusikaltimas iškils aikštėn)⁶.

Sociologinės asmenybės teorijos. Teorijos pradininku laikomas L. A. J. Quetelet. Jis daugiausiai dėmesio skyrė socialinei aplinkai ir suformavo požiūrį į nusikalstamumą kaip į socialinį reiškinį. Tačiau, formuojant sociologinę kriminologijos mokyklą, išskirtinę vietą užėmė prancūzų sociologas ir filosofas E. Durkheimas (1858-1917)⁷. Pagrindinės sociologo pastangos sutelktos atskleisti įvairioms tos aplinkos savybėms, kuria gali paveikti socialinių reiškinų plėtra. Jo nuomone, socialinių reiškinų apibrėžiančios priežasties reikia ieškoti ankstesniuose socialiniuose faktuose, o ne individualios sąmonės būklėse. Čia pat ankstesnį teiginį Durkheimas papildė taip: socialinio fakto funkcijų visada reikia ieškoti jo santykyje su kuriuo nors socialiniu tikslu. Mokslininkas reikalauja pripažinti, kad kiekvieną kiek sudėtingesnę socialinę faktą galima paaiškinti tik ištyrus visą jo raidos procesą visose socialinėse rūšyse⁸.

Socialinės – psichologinės teorijos. Šios teorijos atstovas yra amerikiečių mokslininkas E. H. Sutherlandas, kuris iškėlė diferencinio ryšio teoriją, kad nusikalstamą elgesį labiausiai skatina žmonių, su kuriais savo gyvenime anksčiausiai susiduria individas, elgesys⁹. E. H. Sutherlandas manė, kad žmonės elgiasi nusikalstamai, tik jeigu jie randa būdų suvokti tokį elgesį kaip priimtina, o mokosi jį iš žmonių, su kuriais daugiausia bendrauja. Jeigu žmogui tenka bendrauti su tais, kurie kriminalinį elgesį vertina teigiamai, ir su tais, kurie jį vertina neigiamai, viskas priklauso nuo to, su

⁵ JUSTICKIS, V. *Kriminologija. I dalis*. Vilnius: LTU, 2001, p. 145.

⁶ *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 69.

⁷ DOBRYNINAS, A., SAKALAUŠKAS, G., ŽILINSKIENĖ, L. *Kriminologijos teorijos*. Vilnius, 2008, p. 30.

⁸ DIURKHEIM, E. *Sociologijos metodo taisyklės*. ALK / Vaga, 2001, p. 114-138.

⁹ *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 76.

kuo bendrauja glaudžiau. Asmuo tam tikroje situacijoje veikia nusikalstamai tik tada, jeigu skatinančių nusikalstamą elgesį asmenų yra daugiau negu jam nepritariančių¹⁰.

Reikia pridurti, kad pastaraisiais metais kriminologiniams tyrimas ypač svarbus tapo psichologijos mokslas. Aiškinant nusikalstamą veiką, V. Justickis¹¹ pirmiausia stengėsi atkreipti dėmesį į asmenybės bruožus (kaip pirminį veiksnį). Autorius pateikia savitą asmenybės psichologinio bruožo sampratą, asmenybės savybių struktūrą bei atskleidžia psichikos procesų pažinimo reikšmę teisininkui.

G.Valickas¹² taip pat analizuoja psichologinius asocialios asmenybės bruožus ir socialinius veiksnius, nulėmusius tų bruožų susiformavimą (kaip antrinis išvestinis veiksnys). Iš tikrųjų, psichologijoje ilgą laiką vyravo teorijos, aiškinančios žmogaus elgseną vien tik išmokimu ir aplinkos įtaka. Tačiau pamažu požiūris ir supratimas keitėsi ir tai atsispindėjo šių mokslininkų darbuose.

Biologinės asmenybės teorijos. Ryškiausias šios teorijos atstovas – Č.Lombroso (1835-1909)¹³. Jo manymu, nusikaltėliai yra žmonijos regresio pasekmė. Savo išvadas jis pirmiausiai grindė žmogaus kaukolės ir kitų kūno dalių matavimais. Jo požiūriu, nusikaltėliai pasižymi tam tikrais išskirtiniais biologiniais bruožais, būdingais žudikui, vagiui, padegėjui, plėšikui ir pan. Č. Lombroso pirmasis tapo naujo kriminologijos dalyko – kaltininko asmenybės – kūrėju. Vėliau jis pripažino, kad įgimtas nusikaltėlis – tai tik vienas iš nusikaltėlių tipų, šalia jų yra ir kitų, kurie tampa nusikaltėliais dėl vystymosi sąlygų ir gyvenimo įtakos.

Šiandien nemaža dalis Lombroso teiginių taip pat yra įdomūs bei turi pažintinę išliekamąją vertę. „Kriminologijos mokslo tėvo“ pažiūras toliau plėtojo jo mokiniai: R.Garofalo¹⁴ - analizavo nusikaltėlio asmenybę ir išplėtojo prigimtinio nusikaltimo doktriną bei E.Ferris¹⁵, kuris greta antropologinių nusikalstamumo veiksnių ypač svarbiais laikė socialinius. Nusikalstamumą E.Ferri nagrinėjo būtent kaip biologinių ir socialinių veiksnių nulemtą reiškinį.

Paminėtina S.Freudo (1856-1939) psichologinių idėjų sistema ir ja paremtos koncepcijos, kuriomis jo sekėjai grindė savo pažiūras. Jų nuomone, žmogus nuo pat gimimo biologiškai yra pasmerktas vidinei antisocialinių, lytinių, agresijos, baimės, instinktų kovai su moralinėmis asmenybės nuostatomis¹⁶.

¹⁰ JUSTICKIS, V. *Kriminologija. I dalis*. Vilnius: LTU, 2001, p. 157.

¹¹ JUSTICKIS, V. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vadovėlis. Vilnius: LTU, 2003, p. 55-101.

¹² Ten pat.

¹³ ШЕСТАКОВ, Д. А. *Криминология*. Москва, 2006, с. 49 – 50., МАТИ ЛАЙНЕ, *Криминология и социология отклоненного поведения*. Хельсинки, 1994, с. 33 – 34., *Криминология*, Москва, 1997, с. 28.

¹⁴ ШЕСТАКОВ, Д. А. *Криминология*. Москва, 2006, с. 52., МАТИ ЛАЙНЕ, *Криминология и социология отклоненного поведения*. Хельсинки, 1994, с. 34.

¹⁵ *Kriminologija*, Vilnius: Pradai, 1994, p. 24.

¹⁶ DOBRYNINAS, A., SAKALAUSKAS, G., ŽILINSKIENĖ, L. *Kriminologijos teorijos*. Vilnius, 2008, p. 23-39.

Biokriminologinės pakraipos idėjas bene uoliausiai gynė V.Gustainis. Straipsnių rinkinyje „Kovokime su nusikaltimais“ jis paskelbė straipsnį „Kriminaliniai nusikaltimai ir eugenika“ kuriame teigė, kad „eugenikos akimis žiūrint, esama vienos visai sveikos prigimties apgalvotų sąmoningų nusikaltėlių rūšies. Ir tokie žmonės nėra kokie nors degeneratai, nėra gyvenimo aplinkos į nusikaltimus traukiami. Tai jų užmigęs moralinis jausmas, jų noras be jokių susivaržymų smagintis ir ūžti į nusikaltimus juos pastumia“¹⁷. Eugenikos šalininkas pabrėžia, kad kas kita yra įvairūs degeneratai, paveldėtų defektų turintys nusikaltėliai. Autorius teigia, kad šiems „išsigimėliams“ dėl nelaimingos prigimties gana nelengva nedaryti nusikaltimų.

Aukščiau aptartos kriminologinės asmenybės koncepcijos skirtingos, tačiau jos visos sukcentruotos į kriminogeninių nusikaltėlio asmenybės bruožų pažinimą, siekiant rasti, kuo ji skiriasi nuo kitų žmonių. Asmenybės tyrimo pagrindinių krypčių apžvalga yra svarbi, nes tai padeda suvokti, kaip keitėsi nusikaltėlio asmenybės supratimas, padeda atrasti tuos skirtumus ir panašumus, kurie buvo deklaruojami skirtingais laikmečiais.

1.2. Nusikaltusio nepilnamečio asmenybės sąvoka ir tipologija

Faktorių, sąlygojančių nusikalstamų veikų padarymą, suvokimui ir tyrimui, jų įtaką nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi, negalima nagrinėti atskirai nuo nusikaltėlio asmenybės. Nusikaltusio nepilnamečio asmenybės pažinimas turi reikšmės vienam iš šiame darbe iškeltų uždavinių. Norint tyrinėti nusikaltimą padariusio nepilnamečio asmenybės galimus formavimosi priežastingumo klausimus, tikslinga plačiau aptarti nepilnamečio nusikaltėlio asmenybės sąvoką.

Analizuojant nusikaltusio nepilnamečio asmenybės sąvoką, pirmiausia verta panagrinėti sąvokos „nusikaltėlio asmenybė“ problemą.

Kriminologinėse koncepcijose vyrauja įvairūs nusikaltėlio asmenybės apibrėžimai. Literatūroje aprašytus įvairių autorių požiūrius į sąvoką „nusikaltėlio asmenybė“ galima sąlygiškai suskirstyti į dvi grupes, išskyrus tuos, kurie kategoriškai neigė nusikaltėlio asmenybės egzistavimą.

Pirmajai grupei priskirtini autoriai sąvoką „nusikaltėlio asmenybė“ naudoja, kalbėdami apie konkretų žmogų, padariusį nusikaltimą¹⁸. Mokslininkai stengiasi nusikaltėlio asmenybės apibrėžime nurodyti visus aspektus, leidžiančius apibūdinti žmogaus elgesį ir jį prognozuoti. Teigiama, kad nusikalstamo elgesio neįmanoma paaiškinti vien išorinėmis aplinkybėmis. Pastebima ir tai, kad rusų mokslininkai daug reikšmės skiria individualioms, psichologinėms bei biologiškai nulemtoms

¹⁷ GUSTAINIS, V. *Kovokime su nusikaltimais*. Straipsnių rinkinys. Kriminaliniai nusikaltimai ir eugenika. Kaunas, 1933, p. 87.

¹⁸ АНТОНЯН, Ю. М., ЕНИКЕЕВ, М. И., ЭМИНОВ, В. Е. *Психология преступника и расследования преступлений*. Москва: Юристъ, 1996, с. 7 – 17.

savybėms: charakterio nukrypimams, intelekto ypatybėms, asmenybės vertybių sistemai, emocijoms, paveldėtoms savybėms.

Antrosios grupės autoriai šią poziciją griežtai kritikuoja ir sąvoką „nusikaltėlio asmenybė“ vartoja kaip bendrinę, apibūdinančią tam tikrą žmonių tipą. Jie nusikaltėlio asmenybę laiko savybių ir santykių visuma, apibūdinančia abstraktų baudžiamosios teisės draudimo pažeidėją ar neigiamų kriminogeninių asmenybės bruožų, nulėmusių arba galėjusių nulemti nusikaltimo padarymo visumą¹⁹.

Matome, kad rusų mokslininkai nusikaltėlio asmenybę analizuoja labai plačiai ir mano, kad nusikalstamumo priežastis- asmenybė, o ne išorės aplinkybės, kad ir kokios jos būtų svarbios. Lietuvos kriminologai, pavyzdžiui A. Čepas, nurodo, kad nusikaltėlio asmenybė - tai socialinių ir socialiai reikšmingų savybių, požymių, ryšių ir santykių visuma, apibūdinanti asmenį, kaltą baudžiamojo įstatymo pažeidimu, ir kartu su kitomis sąlygomis ir aplinkybėmis darantį įtaką jo antivisuomeniniam elgesiui²⁰.

J. Bluvšteinas teigia, jog dažnai nėra jokio ryšio tarp nusikaltimą padariusio asmens ypatybių ir padarytų nusikaltimų, nes išorinės priežastys turi daug didesnę reikšmę nei nusikaltusio asmens bruožai. Pasak Bluvšteino, „apie nusikaltėlio asmenybę galima kalbėti tik tada, kai asmens savybės nulemia nusikalstamą veiką ar bent turi didelę reikšmę jai formuotis“²¹.

[vertinus skirtingų autorių teiginius manytina, kad nusikaltėlio asmenybė nėra tapati konkretų nusikaltimą padariusio žmogaus asmenybei. Konkretaus, nusikaltimą padariusio, žmogaus asmenybę sudaro biologinių, psichologinių, socialinių, teisinių ir kt. savybių visuma, būdinga žmogui, padariusiam konkretų nusikaltimą. Tuo tarpu nusikaltėlio asmenybė²² yra veikiau apibendrinta daugumos konkrečius nusikaltimus padariusių žmonių asmenybė. Taigi vieno konkretaus asmens, padariusio nusikaltimą, socialiniai, psichologiniai, medicininiai ir kt. požymiai negali atspindėti visos „kaltininko asmenybės“ turinio, todėl pritartina tų autorių pozicijai, kurie kaltininko asmenybę charakterizuoja kaip modelį, socialinį ir psichologinį portretą, turintį specifinių savybių²³.

Nusikaltusio nepilnamečio asmenybę kriminologai apibūdina įvairiai. Dažniausiai pateikiama tokia samprata: tai – nepilnamečio, padariusio nusikalstamą veiką, asmenybė su visais jai būdingais bendrais bruožais, ypatumais bei prieštaravimais²⁴.

¹⁹ JATKEVIČIUS, A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. Vilnius: VU, 2003, p. 30.

²⁰ NAMŲ ADVOKATAS. *VĮ Teisinės informacijos centras*. Vilnius, 2002, p. 586.

²¹ *Kriminologija*, Vilnius: Pradai, 1994, p. 82.

²² JATKEVIČIUS, A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. Vilnius: VU, 2003, p. 30.

²³ *Криминология*. Под ред. Кудрявцева, В. Н. Москва: Юрист, 1995, с. 152.

²⁴ DAPŠYS, A. *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius: „Mintis“, 1984, p. 19.

Minėtina, kad nusikaltėlio asmenybės sąvoka yra diskusijų objektas, tačiau akivaizdu, kad nepilnamečio nusikaltėlio asmenybės sąvokos pagrindą sudaro kriminologijoje vartojama nusikaltėlio asmenybės sąvoka, apimanti tas ypatybes, kurios nepilnamečio asmenybę skiria nuo suaugusiojo asmenybės²⁵.

Lyginant su suaugusiais, nepilnamečio asmenybei būdingas tam tikras globotinio šeimoje ir visuomenėje statusas, biologinis bei psichologinis savitumas, kuris apsprendžia ypatingą tokio nepilnamečio padėtį kriminologijoje.

Kadangi kriminologinėje koncepcijoje įprasta teigti, kad nusikaltėliu ne gimstama, o tampama, tai ir šioje darbo dalyje aptarta nusikaltusio nepilnamečio asmenybė galėtų būti apibrėžiama kaip įvairių socialinių ir socialiai reikšmingų požymių ir savybių, būdingų nepilnamečiams, visuma.

Įdomu tai, kad asmenys, darantys nusikalstamas veikas, skiriasi vieni nuo kitų demografiniais, teisiniais, psichologiniais ir kitais požymiais, ir iš kitos pusės – jie pagal tuos pačius sutampančius požymius, sudaro atitinkamas grupes²⁶. Todėl kyla būtinybė klasifikuoti nusikaltusius asmenis ar išskirti jų tipus²⁷.

Asmenybės tipologijų būta labai įdomių. Antai XIX a. pabaigoje Č. Lombroso (1876) manė, kad yra įgimto nusikaltėlio tipas, psichikos ligoniai ir įvairūs atsitiktiniai nusikaltėliai. R. Garofalo (1884), be nusikaltėlių „iš prigimties“, išskyrė nusikaltėlius, kurių užuojautos jausmas menkai išugdytas, ir nusikaltėlius, neturinčius sąžinės jausmo. Antropologinės mokyklos baudžiamojame teisėje pradininkas italų kriminologas E. Ferri (2005), remdamasis biologinių, psichologinių ir statistinių duomenų tyrimu, pateikė savitą biosociologinę nusikaltėlių klasifikaciją²⁸. Būtina paminėti, kad į šią nusikaltėlių tipologiją jau XIX a. buvo žvelgiama gana kritiškai.

Analizuojant šių dienų kriminologų teiginius nagrinėjamaisiais klausimais taip pat galima rasti daugybę nusikaltėlio asmenybės tipologijos variantų. Rusų kriminologai N. Kuznecova, G. Minkovskis²⁹, padariusius nusikaltimus nepilnamečius pagal bendrą paauglio asmenybės kryptingumą ir vertybines jo orientacijas skirsto į keturis tipus:

1. Atsitiktiniai nusikaltėliai;

²⁵ DAPŠYS, A. *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius: „Mintis“, 1984, p. 11.

²⁶ *Криминология*. Под ред. Кудрявцева, В. Н. Москва: Юрист, 1995, с. 87.

²⁷ *Klasifikacija* pasižymi žemesniu apibendrinimo lygiu, pateikia tyrinėjamų objektų grupavimą pagal atskirus požymius, sudaroma pagal grupių ir pogrupių kriterijus ir kurių kiekviena užima tiksliai fiksuojamą vietą. *Tipologija* – mokslinio pažinimo metodas, kurio pagrindą sudaro objektų sistemos išskyrimas ir jų grupavimas modelių ir tipų pagalba. Tipologija remiasi į tiriamų objektų panašumo arba skirtumo išaiškinimą, stengiasi pavaizduoti jų sudėtį, nustatyti jų teisiškumą, tipologijai nereikia visų tipų išskyrimo, galima tirti vieną nusikaltėlių tipą. *Криминология*. Под ред. Кудрявцева, В. Н. Москва: Юрист, 1995, с. 166.

²⁸ DRAKŠIENĖ, A., MIČAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*, Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 37.

²⁹ *Криминология*. Под. Ред. Кузнецовой, Н. Ф., Миньковского, Г. М. Издательство Московского Университета. 1994, с. 209.

2. Nepilnamečiai nusikaltėliai, kurių asmenybės kryptingumas yra nepastovus; dėl "svyruojančio" charakterio jie dažnai patenka į nepalankias situacijas;
3. Nepilnamečiai, kurie yra linkę į neteisėtą elgesį, tačiau konkretus nusikaltimas situacijos ir motyvų požiūriu padarytas atsitiktinai;
4. Nepilnamečiai nusikaltėliai, kurie patys aktyviai ieško progų nusikalsti.

Minėta tipologija yra svarbi nusikalstamų veikų rūšių prevencijai ir tokios prevencijos priemonių įgyvendinimui.

A. Dolgova išskiria labiau apibendrintus nusikaltėlio tipus: nuoseklų kriminogeninį, situacinį kriminogeninį bei situacinį tipus³⁰.

Lietuvos kriminologai taip pat yra nustatę įvairių nepilnamečių nusikaltėlių asmenybių tipologijų. Panašią į ankščiau pateiktąją, tik labiau apibendrintą nusikaltusių nepilnamečių asmenybės tipologiją, pateikia A. Dapšys³¹. Autorius pagal veiksnius, sąlygojančius antisuomeninius poelgius, išskiria aplinkybinius ir piktybinius nepilnamečius teisės pažeidėjus.

Detaliau analizuojant aplinkybinio teisėtvarkos pažeidėjo asmenybę, A. Dapšys pasinaudoja atsitiktinio ir nepastovios asmenybės teisėtvarkos pažeidėjo charakteristikomis. Piktybiški nepilnamečiai skirstomi į aktyvius bei pasyvius. A. Dapšio nuomone, nusikaltusių nepilnamečių tipologija leidžia apskritai koreguoti ugdymo sistemą ir padeda parinkti individualias poveikio priemones.

Įvairių šalių mokslininkai siekia atskleisti kaltininko asmenybės esminių savybių, bruožų, struktūros vietą bei vaidmenį nusikalstamo elgesio genezėje, o tai liudija apie bendrą daugumos autorių sutarimą, kad tokie nusikaltusio nepilnamečio asmenybės pavyzdžiai yra tipiški ir realiai egzistuoja. Kartu stengiamasi atskleisti tas savybes, kurios tam tikroje situacijoje skatina arba nulemia nusikalstamą jos elgesį.

Nagrinėjant nusikaltusio nepilnamečio asmenybę, jos ypatumus, ieškoma specifiškumo, ryšio su teorija ir praktika, naujoviškai sudaromos asmenybės tipologijos. Tokia įvairovė dar kartą rodo, kad baigtinio nusikaltusio nepilnamečio asmenybės tipologijų, pagrindinių bruožų ir sąlygų sąrašo nėra. Nepaisant visos nuomonių įvairovės, vis dėlto galima teigti, kad kriminologinėje literatūroje sutinkamos nusikaltusių nepilnamečių asmenybės tipologijos yra sudaromos siekiant jomis pasinaudoti dirbant auklėjamąjį prevencinį darbą.

Žinant nusikaltėlių charakteristiką, jų skiriamuosius ypatumus ir tipologinius bruožus, negalima pamiršti, kad nusikalstamų veikų tyrime, baudžiamųjų bylų nagrinėjime, skiriant bausmę,

---

³⁰ ДОЛГОВА, А. И. *Социально – психологические аспекты преступности несовершеннолетних*. Москва: Юридическая литература, 1981, с. 119.

³¹ DAPŠYS, A. *Moksleivių teisėtvarkos pažeidimų prevencija profesinėje - technikos mokykloje*. Metodinės rekomendacijos. Vilnius, 1979, p. 22 – 26.

teisėsaugos institucijų darbuotojai visada turi atsižvelgti į kiekvieno konkretaus (įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo) nepilnamečio nepakartojamą individualumą.

1.3. Nusikaltusio nepilnamečio asmenybės bruožų charakteristika

Nusikalstamo elgesio mechanizmą įmanoma suvokti tik išgilinus ir pažinus paties kaltininko asmenybės struktūrą, kitų autorių dar vadinamą kaltininko asmenybės bruožų charakteristika.

Kaltininko asmenybės struktūra – tai savybių ir santykių, apibūdinančių abstraktų baudžiamojo įstatymo pažeidėją, sąlyginis padalijimas į demografines, socialinių vaidmenų, teisinės psichologines ir kitas kriminologiniu požiūriu reikšmingas vienaarūšes grupes³².

Išsamią kaltininko asmenybės struktūrą pateikia J. Bluvšteinas ir V. Justickis, kurią struktūriškai vaizduoja kaip tam tikrą sistemą, susidedančią iš blokų (posistemų):

1) teisiniai požymiai (padarytų nusikaltimų skaičius nusikaltimo padarymo laikas, taikytos bausmės ir pan), 2) demografiniai požymiai (amžius, lytis, gyvenamoji vieta, šeimyninė padėtis), 3) socialiniai, kultūriniai požymiai (išsilavinimas, dvasiniai poreikiai), 4) ekonominiai požymiai (kaltininko materialinė padėtis, jo darbinis užimtumas), 5) santykis su socialinėmis institucijomis (ar asmuo kreipiasi į socialines institucijas, bendradarbiauja su jomis ar ne), 6) požiūris į socialines bendrijas (t.y. kokiose grupėse kaltininkas dalyvauja), 7) požiūris į socialines normas (ar asmuo pripažįsta socialines normas, ar yra joms abejingas), 8) socialiniai vaidmenys (ar asmuo įsisąmonina savo kaip „kaltininko“ vaidmenį ir savo sąmonėje formuoja tik negatyvų požiūrį į gyvenimą³³.

Siekdamas apibūdinti nusikaltusio nepilnamečio asmenybę, A. Čepas išskiria tokią schemą: 1) socialinius-demografinius požymius; 2) teisinės ir dorovinės asmenybės savybes; 3) socialinius-psichologinius asmenybės bruožus³⁴.

Analizuojant lyginamuoju metodu, dauguma rusų mokslininkų, pavyzdžiui V. N. Kudriavcevas³⁵, dažniausiai nagrinėja socialinius-demografinius, kriminalinius-teisinius, psichologinius ypatumus bei dorovinius nusikalstamą veiką padariusio asmens bruožus.

Kriminologijos moksle nurodomos įvairios nusikaltėlio asmenybės struktūros, tačiau dalis išskirtinių jos požymių yra tapatūs arba vienas kitą papildantys, todėl, remiantis kriminologinės literatūros duomenimis bei pateikiant statistinius duomenis, šiame darbe nusikaltusio nepilnamečio asmenybė bus analizuojama pagal plane nurodytas dalis.

³² ČEPAS, A. *Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo priežastys*. Mokymo priemonė, Vilnius: Mintis, 1982, p. 78.

³³ *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 84 – 89.

³⁴ ČEPAS, A. *Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo priežastys*. Mokymo priemonė, Vilnius: Mintis, 1982, p. 78-86.

³⁵ КУДРЯВЦЕВ, В. Н. *Личность преступника*. Москва: Юридическая литература, 1975, с. 9.

1.3.1. Socialiniai- demografiniai asmenybės bruožai

Socialiniai-demografiniai nusikaltimą padariusio kaltininko asmenybės bruožai patys savaime negali paaiškinti nusikalstamos elgsenos priežasčių: nusikaltėlis, kaip ir įstatymą gerbiantis asmuo, yra vyras arba moteris, jaunas, vidutinio amžiaus arba senas, vedęs ar ne ir t.t., tačiau jie leidžia nustatyti, koks gyventojų kontingentas labiausiai linkęs daryti nusikaltimus³⁶. Šią nusikaltimą padariusio kaltininko asmenybės bruožų grupę sudaro tokie požymiai: lytis, amžius, pilietybė, gyvenamoji vieta, šeimyninė padėtis, užimtumas (dirba, mokosi), išsilavinimas ir pan.

Lytis. 2007 metais Lietuvoje 3413 nepilnamečių buvo įtariamais (kaltinamais) padarę nusikalstamas veikas. Iš jų: 3159 vaikinai ir 254 merginos. 2007 metais į policiją buvo pristatyta 13744 nepilnamečiai - 1999 vaikinai ir 24 merginos. Iki 2008 metų sausio 1 dienos įkalinimo įstaigose kalėjo 192 paaugliai - 186 vaikinai ir 6 merginos, suimtų (laukiančių teismo nuosprendžio) buvo 61 (atitinkamai 60 ir 1)³⁷. Pateikti statistiniai duomenys patvirtina, jog mergaitės daro mažiau nusikalstamų veikų, nei berniukai³⁸.

Amžius. Statistikos departamento duomenimis 2007 metais iš 3413 nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas, 409 turėjo 14, 640 - 15, 1083 - 16 ir 1281 - 17 metų. Iš 13744 nepilnamečių 2007 metais pristatytų į policijos įstaigas, net 2342 neturėjo ir 14 metų, 4235 buvo nuo 14 iki 15, 7167 - nuo 16 iki 17 metų³⁹. Amžiaus analizė yra būtina ir reikalinga, nes ji padeda atskleisti kontingentą asmenų, linkusių daryti nusikaltimus.

Pilietybė. Pilietybė apibrėžia asmens nuolatinį teisinį ryšį su valstybe, nepriklausomai nuo jo gyvenamosios vietos. 2007 metais 3399 nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas buvo Lietuvos Respublikos piliečiai⁴⁰. Žinoma, šiuos rodiklius lemia tai, kad didžiąją dalį Lietuvos gyventojų taip pat sudaro jos pilietybę turintys asmenys.

Išsilavinimas. Asmens elgesiui, interesams, bendravimo ratui, siekiant gyvenimo tikslų, būdų pasirinkimui įtaką daro išsilavinimas. Remiantis I. Michailovič atliktais tyrimais, galima daryti išvadą, kad dažniausiai nusikalsta niekur nesimokantys nepilnamečiai⁴¹. Tai patvirtina ir Statistikos departamento duomenys. 2007 metais iš 3413 nepilnamečių įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas išsilavinimas buvo gana žemas. 1699 nepilnamečiai turėjo tik pradinį

³⁶ .GUSTAINIS, V. *Kovokime su nusikaltimais. Straipsnių rinkinys. Kriminaliniai nusikaltimai ir eugenika.* Kaunas, 1933. P.

³⁷ NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMAS. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.] Prieiga per internetą:<http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/7_Nusikalst0811.doc>.

³⁸ Pažymima, kad išvada suformuluota pagal nustatytas nusikalstamas veikas, neįskaitant latentinių nusikalstamų veikų.
³⁹ NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMAS [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.] Prieiga per internetą:<http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/7_Nusikalst0811.doc>.

⁴⁰ NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMAS [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.] Prieiga per internetą:<http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/7_Nusikalst0811.doc>.

⁴¹ MICHAILOVIČ, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas.* Mokomoji knyga. Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 18.

išsilavinimą, 1607 - pagrindinį išsilavinimą, 36 - neturėjo jokio išsilavinimo.⁴² Anot Švietimo ir mokslo ministerijos, pagrindinės mokyklos nelankymo priežastys - tai asocialios šeimos, sunkios materialinės sąlygos, nepilnamečių darbas, valkatavimas, nesugebėjimas įveikti mokymo turinio⁴³.

Užimtumas. Kriminologiniais tyrimais Lietuvoje ir užsienio šalyse nustatyta, kad nedirbantys ir nesimokantys asmenys pasižymi pačiu didžiausiu kriminaliniu aktyvumu. Tai pats kriminogeniščiausias asmenų kontingentas⁴⁴. 2007 metais iš 3413 nepilnamečių, įtariamų, (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas - 102 dirbo, mokėsi mokyklose - 2383, bendrojo lavinimo - 1850, profesinėse - 382, aukštesniosiose - 6, nesimokė ir nedirbo - 837⁴⁵.

Apie nepilnamečių neužimtumą kalba ir I. Michailovič. Mokslininkė teigia, kad dauguma nusikaltusių nepilnamečių niekuo neužimti – nedirba ir nesimoko⁴⁶. Galima daryti išvadą, kad nepilnamečių asmenų išsilavinimas ir užimtumas yra vieni iš svarbiausių nusikaltimų prevencijos uždavinių.

Šeimyninė padėtis. Statistikos departamento duomenimis 2007 metais šalies teismuose buvo išnagrinėta 694 bylos dėl tėvystės (motinystės) nustatymo; 99 bylos dėl vaikų ir tėvų atskyrimo; 131 byla dėl terminuoto tėvų valdžios apribojimo; 917 bylų dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo; 7263 bylos dėl išlaikymo vaikams priteisimo, 3361 byla dėl globos ir rūpybos; 241 byla dėl įvaikinimo⁴⁷. Pateikti duomenys įrodo, kad struktūriniu požiūriu nepilnos šeimos problema Lietuvoje yra aktuali. Socialinių mokslų atstovai pabrėžia, kad šeimos funkcijų, ypač tėvų ir vaikų santykių, pažeidimas labai apsunkina paauglio charakterio formavimąsi. Jų teigimu, tai gali pastūmėti paauglį į nusikaltimą⁴⁸.

Apibendrinant nusikaltimų statistinius duomenis, reikia išskirti nežinomų nusikalstamų veikų egzistavimą. Šiuo atveju išvados suformuluotos pagal nustatytas nusikalstamas veikas, neįskaitant latentinių⁴⁹ nusikalstamų veikų.

---

⁴² NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMAS [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.] Prieiga per internetą:<http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/7_Nusikalst0811.doc>.

⁴³ RIMKEVIČIENĖ, V. *Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje*. Vilnius, 1998. p. 90.

⁴⁴ BABACHINAITĖ, G. Socialiniai pokyčiai ir nusikalstamumas. *Jurisprudencija*, 2000, t. 15(7), P. 130.

⁴⁵ NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMAS [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.] Prieiga per internetą:<http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/7_Nusikalst0811.doc>.

⁴⁶ MICHAILOVIČ, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Mokomoji knyga. Vilniaus universiteto leidykla. 2001, p. 18.

⁴⁷ NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMAS [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.] Prieiga per internetą:<http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/7_Nusikalst0811.doc>.

⁴⁸ JUSTICKIS, V. *Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai*. Kaunas, Šviesa. 1984, p. 99.

⁴⁹ Latentinis (lot. latens, kilm.latentis) – tai yra paslėptas, nematomas, išoriškai nepasireiškiantis. VAITKEVIČIŪTĖ, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, Leidykla „Žodynas“, 2007.

1.3.2. Kriminaliniai-teisiniai asmenybės bruožai

Kriminalinės-teisinės kaltininko asmenybės savybės yra nusikalstamos veikos padarymo laikas, vieta, būdas, įrankiai, priemonės, motyvai, tikslai, grupiškumas, recidyvas.

Statistiniai duomenys rodo, kad per pastaruosius ketverius metus nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas pakartotinai, skaičius mažėja. Jeigu 2004 m. 440 nepilnamečių buvo įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas pakartotinai, tai 2006 metais buvo 323 nepilnamečiai, o 2007 metais – 254⁵⁰ (žr. Priedas 1, lentelė 1).

Šie duomenys rodo, kad nepilnamečių nusikalstamumas jau nuo 2000 metų pradėjo mažėti, todėl ir nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas pakartotinai, skaičius ženkliai sumažėjo.

I. Česnienė, atlikusi nepilnamečių pakartotinio nusikalstamumo rizikos vertinimą nustatė, kad viena iš pakartotino nusikalstamumo priežasčių yra dažnas laisvės atėmimas, kuris susiaurina pozityvios socializacijos galimybes⁵¹. Analizuodami mokslininkės atliktų tyrimų rezultatus, matome, kad pagal rizikos veiksnių pasireiškimo sritį yra 5 lygmenys: individas, šeima, mokykla, bendraamžiai bei visuomenė (žr. Priedas 1, lentelė 2).

Nepilnamečių nusikaltimų grupiškumas dėl kaltininkų amžiaus, psichologinių ir kitų asmeninių savybių nėra retas reiškinys. Remiantis A. Jatkevičiaus atliktais atrankinio tyrimo duomenimis darytina prielaida, kad dauguma nepilnamečių smurtinius nusikaltimus padaro grupėmis, o iš jų didžioji dalis - vien nepilnamečių grupėmis. 55% tirtų grupinių nusikaltimų padaryta vien nepilnamečių grupių. Nepilnamečiai, darydami smurtinius nusikaltimus grupėmis, dažniausiai būdavo bendravikdytojai⁵².

Nusikaltimo motyvas – tai paskata, sukianti kaltininko pasiryžimą padaryti pavojingą visuomenei veiką. Iš teismų praktikos žinoma, kad dažniausiai nusikaltimų motyvas yra kerštas, pyktis, pavydas, chuliganiškos ir savanaudiškos paskatos. Nusikaltimo tikslas yra įsivaizdavimas norimo rezultato, kuris apibūdina kaltininko sąmonėje vykstantį subjektyvinių procesų, susijusių su jo daromu nusikaltimu. Nusikaltimų tikslai labai įvairūs: siekimas neteisėtai gauti svetimą turtą, paslėpti kitą nusikaltimą arba palengvinti jį padaryti ir kt.

Nepilnamečio, padariusio nusikaltimą, tikslai ir motyvai dažniausiai sutampa, sunkiai suvokiami, pasižymintys pamėgdžiojimu, susiję su alkoholinių gėrimų vartojimu. Iš savanaudiškų paskatų padaromi nepilnamečių nusikaltimai susiję su noru išsiskirti iš draugų, turėti pinigų,

⁵⁰ NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMAS. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.] Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/7_Nusikalst0811.doc>.

⁵¹ ČESNIENĖ, I. *Nepilnamečių pakartotinio nusikalstamumo rizikos vertinimas* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 3d.] Prieiga per internetą: http://www.nplc.lt/sena/nj/projektas/metodika/ilona_cesniene.doc.

⁵² JATKEVIČIUS, A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2003, p. 9.

madingų daiktų. Jie šiuos siekius bando įvykdyti impulsyviai, todėl dauguma nepilnamečių nusikaltimų padaromi spontaniškai⁵³.

1.3.3. Doroviniai kaltininko asmenybės bruožai

Kiekvienas žmogus auga ir formuojasi tam tikroje kultūrinėje terpėje. Svarbus tampa asmenybės vertybinių nuostatų vertinimas, jų sistema, jos pervertinimas⁵⁴. Kaltininkui įsisavinant neigiamus elgesio modelius, įvyksta tam tikri pakitimai jo vertybių sferoje, kurie susiję su visuotinai priimtos vertybių sistemos peržiūrėjimu ir pervertinimu. Kuo labiau didėja teisės pažeidėjo poelgių asocialumo laipsnis, tuo labiau jis orientuojasi į asocialią vertybių sistemą⁵⁵.

Nors visų nusikaltimus padariusių nepilnamečių jokių būdu negalima suvienodinti ir apibūdinti vienareikšmiškai, tačiau, apibendrinus įvairioje literatūroje nagrinėjamas jų dorovines savybes, galima teigti, jog dažniausiai nusikaltimus padarę nepilnamečiai charakterizuojami patenkinamai arba neigiamai, nemažai jų anksčiau yra darę smulkesnius teisės pažeidimus, linkę svaigintis alkoholiu. Tokį požiūrį į nusikaltimą padariusio nepilnamečio asmenybę patvirtina ir statistinė informacija.

Statistikos duomenys apie dorovines kaltininko savybes yra negausūs. Išskiriama tik neblaivumo būseną. Vidaus reikalų ministerijos duomenimis kas šeštas nusikaltęs nepilnametis padaro nusikaltimus, būdamas neblaivus, t.y. 2003 m. jie sudarė 15 proc., 2004 m.- 18 proc. visų nepilnamečių padarytų nusikaltimų⁵⁶. Pasak A. Čepo, girtumas pasireiškia tuo, kad panaikina žmoguje gyvenimo suformuotus savikontrolės vidinius draudimus, t.y. panaikina tai, kas buvo įdiegta civilizacijos ir gražina žmogų tarsi į „laukinę būseną“⁵⁷.

Doroviniai nusikaltusio nepilnamečio asmenybės požymiai negali pateikti išsamios jo asmenybės charakteristikos, tačiau duoda galimybę prognozuoti nusikalstamumą bei numatyti (parinkti) nusikalstamumo prevencijos priemones.

1.3.4. Psichologiniai kaltininko asmenybės ypatumai

Kaltininko asmenybės psichologinė struktūra pirmiausiai susieta socialinių faktorių, kurie nusako psichinių procesų individualias savybes. Į šią struktūrą įeina individualūs asmenybės

⁵³ *Криминология*. Москва, Юридическая литература. 1988, с. 239.

⁵⁴ LELIŪGIENĖ, I. *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: Technologija, 1997, p. 39.

⁵⁵ VALICKAS, G. *Asmenybės sąvokos vertinimas*. Vilnius: VU, 1991, p. 51.

⁵⁶ *Lietuvos vaikai*. Statistikos departamentas. Nepilnamečių nusikalstamumas, 2005, p. 57- 59.

⁵⁷ A. Čepo nuomone, dėl alkoholio vartojimo degraduoja ne tik kaltininko asmenybė, bet ir turi įtakos asmens viktimiškumui. ČEPAS, A. *Sunkinanti aplinkybė*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 70.

ypatumai: psichikos būklė, intelektas, emocijos, valingumas, atmintis⁵⁸. Būtent šioje asmenybės bruožų charakteristikos dalyje išryškėja žmogaus individualumas.

Nagrinėdami nusikaltusio nepilnamečio asmenybę, kriminologai neretai atkreipia dėmesį į pagrindinius charakterio bruožus. Tipiški charakterio bruožai formuojasi vaikystėje ir paauglystėje. Pavyzdžiui, psichiatras A. Ličko⁵⁹ atskirų charakterio bruožų dominavimą pavadino charakterio akcentuacija. Pasak A. Ličko, charakterio akcentuacija - nedideli charakterio nukrypimai, galintys labai pakeisti žmogaus elgesį⁶⁰. Ypatingo dėmesio turėtų susilaukti kraštutiniai atvejai, tai, kas vadinama „nukrypimais“. Reikia iš karto pabrėžti, kad terminas „nukrypimas“ šiuo atveju jokių būdu nereiškia ligos ar kitokios patologijos⁶¹.

Charakterio akcentuacijos reikšmę ir poveikį paauglių elgesiui Lietuvoje yra tyręs V. Justickis⁶². Mokslininkas pabrėžia ypač neigiamą charakterio akcentuacijų įtaką paauglystės laikotarpiu. Jis taip pat plačiai analizuoja asmenybės motyvų ir charakterio nukrypimų santykį, šio santykio įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi, šeimos vertybines orientacijas ir jų poveikį galimai nusikaltėlio asmenybei.

D. Vyčiniene atkreipia dėmesį į tai, kad žinant paauglio charakterio ypatumus, lengviau suprasti priežastis, lemiančias paauglio psichologines problemas bei asocialų jo elgesį⁶³.

Minėtina, kad pavienės asmenybės savybės, kaip ir charakterio akcentuacijos, savaime negali nulemti nusikalstamo žmogaus elgesio, ir tai yra tik vienas iš veiksnių, galinčių skatinti asocialų elgesį. Susiklosčius nepalankiai kriminogeninei situacijai, jos gali turėti įtakos pasirenkant elgesio variantą. Individualios asmenybės savybės neišvengiamai sąveikauja su kitais ne tik pozityviais, bet ir negatyviais socialinės aplinkos faktoriais. Ir tik nuo šios sąveikos rezultato priklauso vienokie ar kitokie asmenybės elgesio padariniai.

Psichologinis pagrindimas turi didelę reikšmę atskleidžiant vidinį nepilnamečio asmens požiūrį į nusikalstamo elgesio mechanizmą, tarpasmeninius santykius ir polinkį nusikalsti.

Remiantis nusikaltimą padariusio nepilnamečio asmenybės struktūros analize, galima apibendrintai apibūdinti tokio nepilnamečio asmenybę. Lietuvoje nusikaltimus dažniausiai padaro vyriškos lyties, 16-17 m. lietuvių tautybės, turintis Lietuvos Respublikos pilietybę nepilnametis miestietis. Jis turi tik pradinį išsilavinimą, tačiau nusikaltimo darymo metu niekur nesimokė ir nedirbo. Toks nepilnametis yra teisiamas pirmą kartą, už vieno nusikaltimo padarymą. Jis nusikaltimą padarė grupėje, būdamas nusikaltimo bendravykdytoju. Jo motyvai ir tikslai-primityvūs, buitiniai.

⁵⁸ ČEPAS, A. Nusikalstamumo priežasčių turinys. *Teisė*, 1993, Nr. 26, p. 130.

⁵⁹ ЛИЧКО, А. Е. *Психопатии и акцентуации характера у подростков*. Ленинград: Медицина, 1977, с. 6.

⁶⁰ DRAKŠIENĖ, A., MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinyras*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 5.

⁶¹ JUSTICKIS, V. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vilnius: LTU, 2003, p. 112.

⁶² JUSTICKIS, V. *Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai*. Kaunas: Šviesa. 1984, p. 90 - 115.

⁶³ *Nepilnamečių kriminalinė justicija*. // Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001, p. 39.

Suprantama, kad ne visi nusikaltimus darantys nepilnamečiai atitinka šį apibendrintą nepilnamečio asmenybės „portretą“. Tačiau apibendrinta nusikaltimą padariusio nepilnamečio asmenybė gali pasitarnauti, kuriant nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistemą bei tobulinant nusikalstamumo prevencijos teisinę reglamentaciją.

2. Biologinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei ir jos elgesiui

2.1. Agresijos sąvoka

Agresyviu asmens elgesiu domisi beveik visi žmogų tiriantys mokslai: biologija, antropologija, sociologija, kriminologija, psichologija, psichiatrija, teisė ir kt. Kiekvienas iš šių mokslų į agresiją žvelgia iš savo pozicijų, todėl šiuo požiūriu esama nuomonių ir tyrimo metodų įvairovės.

Antai psichologijos moksle agresyvumas traktuojamas kaip įgimtas, dažnai instinktyvus subjekto elgesys. Bendriausia prasme psichologijoje agresija apibūdinama kaip priešiškas elgesys, kuriam būdinga įžūlus pranašumo demonstravimas ar net jėgos naudojimas kito žmogaus, žmonių grupės atžvilgiu. Tokio elgesio tikslas – pakenkti kitam žmogui psichologiškai ar net sužaloti jį fiziškai⁶⁴.

Pasak A. Suslavičiaus ir G. Valicko, agresijai paprastai priskiriami ne bet kokie veiksmai, sukeltys skausmą arba kitas nemalonus pasekmes, o tik tokie, kuriais sąmoningai siekiama pakenkti kitam žmogui⁶⁵.

Literatūroje⁶⁶ yra nurodytos tokios agresyvaus elgesio formos:

- 1) impulsyvi gynybinė agresija. Ji paprastai atsiranda tada, kai žmogui kas nors grasina, nori pažeisti jo teisės ar teisėtus interesus;
- 2) instrumentinė agresija. Ja siekiama ne tik pakenkti kitam asmeniui, bet ir kitų papildomų tikslų (sunaikinti turtą, atimti pinigus ir pan.);
- 3) priešiška piktybinė agresija. Vartojama prievarta ir smurtas yra savitiksliai, kai nėra kitų aiškių tikslų, o yra tik noras sukelti aukai skausmą ar diskomfortą.

Kriminologijoje⁶⁷ agresyvumo sąvoka dažniausiai nagrinėjama dviem aspektais:

---

⁶⁴ *Psichologijos žodynas*. Mokslo ir enciklopedijų leidykla. Vilnius, 1993, p. 9.

⁶⁵ SUSLAVIČIUS, A., VALICKAS, G. *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1999, p. 110 – 112.

⁶⁶ Ten pat.

⁶⁷ КЕРНЕР, Х. – Ю. *Криминалогия*. Словарь – справочник, Норма, Москва, 1998, с. 2 – 3.

1) pagrindžiant būtinybę nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kai nubaustasis tampa savotišku pavyzdžiu įstatymui paklusniems asmenims.

2) aiškinant kai kurių nusikalstamų veikų padarymo priežastis.

Rusų mokslininkas Pirožkovas⁶⁸ nagrinėja ir grupės asmenų agresiją. Grupine agresija dažniausiai yra padaroma moralinė, fizinė, psichologinė bei materialinė žala. Kartu pabrėžtina, kad asmenų grupės agresijos negalima laikyti atskirų individų agresijos suma. Tai iš esmės kolektyvinis agresorius, ir grupinė agresija įgyja visai naują kokybę.

Nors agresijos sąvoka vartojama ne tik kriminologijoje, bet ir kituose moksluose, jos turinys dažnai suprantamas vienodai. Agresija paprastai apibūdinama kaip užpuolimas, priešiškas elgesys.

Agresyvumo reiškinyje visuomenės sąmonėje tradiciškai asocijuojasi su nusikalstamą veiką.

2.2 Biologiniai faktoriai

Nemotyvuotai žiaurų elgesį mokslininkai aiškina įvairiai, kuriamos įvairios agresyvaus elgesio teorijos.

Antai psichoanalitinės teorijos pradininkas S. Freudas manė, kad žmogaus elgesiui, jo asmenybės raidai didelę įtaką daro biologiniai instinktai, ypač pabrėždamas seksualinių potraukių bei agresijos vaidmenį ir jų slopinimo poveikį normaliai bei patologinei raidai. Jis savo darbuose daug dėmesio skiria agresijos prigimčiai aiškinti. Aiškindamas agresijos prigimtį S. Freudas teigė, kad reikia skirti gyvenimo instinktą, kurio tikslas yra gyvenimą pakelti į aukštesnį lygį ir pratęsti jį, ir mirties instinktą, kuris siekia grąžinti subjektą į pirmąją, neorganinę būseną, tai yra siekia sunaikinti gyvybę organizme.

Instinktų agresijos teorijos šalininkų nuomone, agresyvus elgesys yra įgimtas, todėl agresija apskritai yra neišvengiama. Lorenzas teigia, kad žmogaus polinkis agresyviai elgtis kyla iš įgimto savisaugos instinkto. Lorenzo nuomone, instinktyvi energija, skatinanti individą elgtis agresyviai, kyla iš fiziologinių procesų ir genetiškai įsitvirtina organizme. Jis pabrėžia, kad agresyvių veiksmų raiška priklauso nuo sukauptos agresyvios energijos kiekio ir nuo paskatų, kurios palengvina agresyvų elgesį, stiprumo. Lorenzo teorijose agresija laikoma įgimtų veiksmų padariniu.

Paminėtina, kad etologija kaip atskira disciplina pradėjo formuotis nuo 1930 m., pasirodžius K. Lorenzo ir N. Tinbergenio darbams. Šios krypties autorių darbuose pabrėžiamos įgimtos žmogaus elgesio priežastys. Raidos mechanizmais jie laiko biologinius procesus organizme⁶⁹.

⁶⁸ ПИРОЖКОВ, В. Ф. *Криминальная психология*. Юридическая психология, Москва, 2001, с. 247 – 255.

⁶⁹ ŽUKAUSKIENĖ, R. *Raidos psichologija*, antrasis leidimas, margi raštai, Vilnius, 1998, p. 37., 76 – 78.

Teiginys, kad nusikalstamumas, asocialus elgesys, agresyvumas ir kitos negerovės yra paveldimas, gyvuoja pakankamai seniai⁷⁰. Kraštutinės tokių idėjų formos - negatyvioji eugenika ir „rasinė higiena“. Pabrėžtina, kad negatyvioji eugenika buvo paplitusi JAV, Didžiojoje Britanijoje ir Skandinavijos šalyse XX amžiaus pirmojoje pusėje, o „rasinė higiena“ buvo praktikuojama nacistinėje Vokietijoje. Šių teorijų praktinės pasekmės labai gerai žinomos⁷¹. Tačiau šios teorijos neatsirado pačios savaime: viena iš pirminių paskatų buvo nekorektiškai atlikti tyrimai, „rodantys“, kad tokia sudėtinga žmogaus elgsena kaip agresyvumas, daugelis būdo ypatybių yra paveldima pagal Mendelio⁷² dėsnį.

Kriminologijoje agresyvumo modelis kuriamas remiantis vidinių ir išorinių agresyvaus elgesio veiksnių vienybe. Kai kurie kriminologai⁷³ agresijos prigimčiai aiškinti išskiria tokius pagrindinius metodus: dvynių, chromosomų anomaliją, taip pat teigia, kad nusikalstamą elgesį dažnai įtakoja testosterono bei serotonino kiekis kraujyje. Kiti autoriai⁷⁴ taip pat teigia, kad agresyvumas gali reikštis dėl šių aplinkybių: įgimtų savybių (kaip žmogus paveldi polinkį sirgti tam tikroms ligoms, taip pat jis paveldi ir polinkį būti agresyvus), fiziologinės tam tikrų galvos smegenų vietų būsenos (kai dėl patirtų traumų pažeidžiamos galvos smegenys ir atsiranda anatominiai jų pakitimai), cheminės kraujo sudėties pasikeitimo. Kudriavcevas⁷⁵ pabrėžia, kad būtina atkreipti dėmesį į tai, jog tarp nusikaltėlių 50 proc. asmenų, sergančių alkoholizmu, psichopatija, turintys kaukolės traumas, centrinės nervų sistemos organinius susirgimus. Kaip matome, šių veiksnių sąrašas yra biologiniai faktoriai.

Rusų mokslininkas L. V. Kondratiuk⁷⁶ agresyvumą grindžia biologinėmis teorijomis: protinio atsilikimo, kūno konstitucinės sandaros teorijomis ir kt. Kitaip tariant, agresijos prigimčiai aiškinti daromos trys prielaidos, kurios pakankamai gerai pasitvirtina ir šiuolaikiniame pasaulyje: mokslininkai tiria hormonų veiklą (biocheminius pokyčius), struktūrinius pakitimus galvos smegenyse bei genetinį paveldimumą.

Taigi vengiant detalaus šiuolaikiniam mokslui žinomų faktų nagrinėjimo, tačiau bandant parodyti pagrindines tendencijas, toliau bus išryškinti mokslo pasiekimai nagrinėjamais klausimais.

---

⁷⁰ LAZUTKA, J. *Elgsenos genetika*. Kaunas, Technologija, 2008, p. 103.

⁷¹ Per II Pasaulinį karą vokiečiai taikė eugenikos metodus, vykdė genocidą.

⁷² 1900 metai laikomi genetikos gimimo metais. Tuo metu trys skirtingų šalių mokslininkai (A. Korenasas iš Austrijos, K. Čermakas iš Šveicarijos ir H. De Frizas iš Olandijos) nepriklausomai vienas nuo kito atrado, kad tėvų įvairių požymių perdavimas palikuonims yra dėsningas. Tačiau literatūros šaltiniuose randame, kad šių trijų mokslininkų pastebėtus dėsningumus dar 865 metais nustatė čekų mokslininkas gamtotyrininkas G. Mendelis. Taigi 1900 metais pakartotinai buvo atrasti paveldimumo dėsniai. DUBININAS, N. *Genetika ir žmogus*. Kaunas: Šviesa, 1982, p.3.

⁷³ ГИЛИНСКИЙ, Я. *Девуантология*. Политика и право. Санкт Петербург, 2007, с. 72 – 73.

⁷⁴ БЭРОН, Р., РИЧАРДСОН, Д. *Агрессия. Мастера психологии*. Питер. Санкт – Петербург. Москва. Харьков. Минск, 2000, с. 227 - 233.

⁷⁵ *Криминалогия*. Под ред. КУДРЯВЦЕВА, В. Н. Москва: Юрист, 1995, с. 86.

⁷⁶ КОНДРАТЮК, Л. В. *Антропология преступления (микрোকриминалогия)*. Издательство „Норма“, Москва, 2001, с. 152 – 154.

Manoma, kad agresyvų elgesį gali paaiškinti biologinių ir psichosocialinių faktorių sąveika.

Biologiniai faktoriai:

1. Biocheminiai sutrikimai;
2. Hormoniniai sutrikimai;
3. Struktūriniai pakitimai galvos smegenyse;
4. Kūno sandaros ypatumai;
5. Chromosomų aberacija;
6. Paveldimumas;
7. Agresyvumą provokuoja intoksikacijos psichoaktyviomis medžiagomis, ypač alkoholiu, kuris smarkiai mažina impulsų kontrolę⁷⁷.

Reikšmingiausi ir šiam darbui svarbūs biologiniai faktoriai yra: biocheminiai pokyčiai, struktūriniai pakitimai galvos smegenyse bei genetinis paveldimumas.

2.2.1. Hormoninės veiklos sutrikimų įtaka nusikaltusio nepilnamečio elgesiui

Hormonai – tai cheminės, fiziologiškai aktyvios medžiagos, gaminamos endokrinių liaukų, smegenų, virškinimo trakto, lytinių organų, inkstų, širdies, kankorėžinės liaukos, odos bei plaukų, ir kurios išskiriamos į kraują bei audinių skysčius⁷⁸. Jie reguliuoja organizmo svarbiausias funkcijas ir daro didelę įtaką elgesiui, daugiausiai įtakoja smegenų veiklos procesus, kurie skatina žmones elgtis tam tikru būdu reaguojant į aplinkos stimulus⁷⁹.

Pastebėta tendencija, kad ypač paauglystės laikotarpiu asmenys dažnai turi tokių problemų kaip nerimas, depresija, jaunuoliai kartais sunkiai sprendžia tarpasmenines problemas. Neretai paaugliai jaučiasi nelaimingi ir prisilęgti, mat jų kūnuose vyksta „hormonų audros“. Kaip rašo psichoterapeutė Wendy Grant: „kartais jie gali elgtis kaip suaugę, tačiau kitą akimirką jau raičiosis ant grindų ir nesitvers juokais lyg dviejų metų mažyliai“⁸⁰.

Paaugliai išgyvena taip vadinama „subrendimo jausmą“ ir dažnai laiko save beveik suaugusiais. Šį teiginį patvirtina ir Panevėžio pataisos namų, kuriuose bausmę atlieka nusikaltusios nepilnametės, direktoriaus pavaduotojas O. Burkauskas. Jo teigimu, „neretai su mergaitėmis tvarkytis būna labai sunku, kartais jos elgiasi lyg vaikai – ką nors padaro ir iškart puola į ašaras“⁸¹.

⁷⁷ DAŠKEVIČIUS, K. *Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija*. Lietuvos Teismo psichiatrijos asociacija. Vilnius, 2001, p. 31 – 32.

⁷⁸ *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 2003, p. 307.

⁷⁹ *Medicinos enciklopedija*, I tomas. Vilnius, 1991, p. 336.

⁸⁰ GRANT, W. *Nuo 13 iki 19*. Kaunas, 1998, p. 3.

⁸¹ KUZNECOVAITĖ, A. „*Valstiečių žinios*“, 2008, liepos mėn. 30 d.

Akivaizdu, kad kartais paaugliai iš tiesų nežino, kodėl jie blogai elgiasi. Vieni dėl to patiria slopinimą, tampa abejingi, išsiblaškę, kiti – irzlūs ir nervingi, ima pažeidinėti drausmę – dažnai visiškai jiems nebūdingai, o kartais ir visai beprasmiškai.

Daugelio tyrėjų duomenimis, yra sąsaja tarp nusikalstamumo, depresijos, savižudybės ir probleminio arba rizikingo elgesio. Pabrėžtina, kad vieni laiko depresiją ir agresiją nesuderinamais dalykais, kiti tikina, kad depresijos periodus keičia agresijos priepuoliai. Psichologai pažymi, kad depresija – tai ne vien slogi nuotaika. Ji keičia mąstyseną, elgseną ir biologiją. Emociniai depresijos simptomai – tai irzlumas, pyktis, nervingumas⁸². A. Glinskienės ir R. Drazdauskienės⁸³ duomenimis, agresija gali būti depresijos ekvivalentas, kuris daugiau atspindi disforinę⁸⁴ paauglio nuotaiką. Aukšti agresijos rodikliai gali reikšti ir tai, kad paaugliai sunkiai geba tvarkytis su savo pykčiu, jiems būdinga silpna impulsų kontrolė. Nepilnametis, paveiktas ūmaus ir greitai praeinančio impulso, gali pasielgti agresyviai, nesusimąstydamas apie padarinius.

Panašius duomenis pateikia ir kiti tyrėjai⁸⁵, teigiantys, kad vienas būdingiausių paauglių depresijos simptomų yra impulsyvumas, kuris gali kilti dėl smegenų veiklos procesų. Pažymima, kad agresyvaus veiksmo užuomazgos sietinos su padidėjusiu nepilnamečio emocingumu, jaudinimu. Taigi netikėta agresijos proveržio priežastis gali būti psichogeninės kilmės impulsyvi būseną, kurią 1927 m. Kretschmeris pavadino „trumpo sujungimo reakcija“. Tai situacija, kai įvyksta emocinės įtampos „iškrova“, dažniausiai pasireiškianti agresyviais veiksmais. Ši reakcija gali kilti įvairių psichikos sutrikimų metu kaip ūmi depresinė reakcija tiek psichoziniu, tiek neuroziniu lygmeniu⁸⁶.

Tokiu būdu nurodyti nukrypimai gali iš esmės įtakoti socialiai neteisingą asmens vystymąsi bei nulemti jo elgesį. Todėl galima teigti, kad impulsų kontrolės sunkumai yra vienas iš faktorių, kuris dažnai minimas kaip nusikalstamumo rizikos veiksnys.

Svarbu paminėti, kad kai kurie mokslininkai agresyvaus vyrų elgesio priežastimi laiko testosteroną⁸⁷. Vienas iš pagrindinių argumentų aiškinant, kodėl vyrai yra agresyvesni nei moterys, yra tai, kad vyrų kraujyje yra aukštesnis testosterono lygis. Nurodoma, kad papildomas testosterono

---

⁸² GREENBERGER, D., PADESKY, A. *Nuotaika paklūsta protui*. VU specialiosios psichologijos laboratorija. Vilnius, 2000, p. 91.

⁸³ GLINSKIENĖ, A., DRAZDAUSKIENĖ R. *Paauglių agresyvaus ir smurtinio elgesio psichologiniai ir psichopatologiniai ypatumai. Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija*. Vilnius: Lietuvos teismo psichiatrijos asociacija, 2001, p. 49 – 56.

⁸⁴ Disforija – liguistai pablogėjusi emocinė būseną. Žmogus yra perdėtai jautrus, piktas, verksmingas, suirzęs, agresyvus. *Psichologijos žodynas*. Mokslo ir enciklopedijų leidykla. Vilnius, 1993, p. 60.

⁸⁵ RIBAKOVIENĖ, V. *Bandžiusių žudytis paauglių internalios ir eksternalios problemos*. Medicina (Kaunas), 2002; 38: 31 – 47.

⁸⁶ *Teisiniai medicininiai smurto aspektai*. Monografija, Vilnius, 2002, p. 111.

⁸⁷ Testosteronas – aktyviausias vyriškasis lytinis hormonas. Lemia vyriškų lytinių organų, antrinių lytinių požymių formavimąsi ir išsivystimą, lytinį potraukį. *Medicinos enciklopedija, 2 M-Ž*, Valstybinė enciklopedijų leidykla, Vilnius, 1993, p. 349.

išsiskyrimas vyrų organizme sukelia nekontroliuojamą agresiją. Taip pat buvo tyrinėta serotonino⁸⁸ įtaka smegenų veiklai ir tuo pačiu nusikalstamumui. Sumažėjęs serotonino kiekis yra daugelio nusikaltimų tiesioginė priežastis⁸⁹. Reikia pabrėžti, kad biologiniai veiksniai, nurodantys asmenis, kuriems būdingas nusikalstamas elgesys, gali būti vertinami kaip nusikalstamumo rizikos veiksniai. Nėra aišku, kokių būdu serotonino nepakankamumas smegenyse provokuoja agresiją, todėl serotonino trūkumas laikomas nusikalstamumo žymeniu, o ne priežastimi⁹⁰.

Šaltiniuose⁹¹ aptinkama duomenų, kad nusikalstamas elgesys neretai priklauso nuo žmogaus kūno sandaros. Profesorius Hooton'as išmatavo 13 tūkstančių kalinių ir 3 tūkstančius nenusikaltėlių. 1939 m. jis paskelbė išvadas – nustatytas ryšys tarp žmogaus kūno sandaros (proporcijų) ir jo nusikalstamo elgesio.

Svarbu paminėti ir tai, kad 1925 m. sutuoktiniai Sh. Ir E. Glueck'ai tyrė nepilnamečius. Jie nustatė, kad apie 60 % nepilnamečių teisės pažeidėjų yra mezomorfinio tipo, o tarp ne pažeidėjų ši dalis sudaro tik apie 30 %. Jie pasiūlė sąvoką „nusikalstamas potencialas“, kurią tiesiogiai susiejo su asmens kūno sandara. Ar šis potencialas bus realizuotas nusikalstamu elgesiu, labai priklauso nuo konkrečios situacijos, nuo socialinės aplinkos. Jų nuomone, veikiant paauglio aplinką, galima kontroliuoti jo polinkį nusikalsti. Taip pat yra nustatyta, kad dažnai nusikaltėliai pasižymi emociniais sutrikimais, atsirandančiais dėl sutrikusios organizmo endokrininės veiklos.

Hormonų reikšmė organizmo funkcionavimui nekelia abejonių⁹². Hormonų aktyvumo padidėjimas - svarbus fiziologinis paauglių psichologinių problemų šaltinis. Tai reiškia, kad agresyvumas paauglystėje daugiau ar mažiau gali būti nulemtas hormoninių pakitimų.

2.2.2. Struktūriniai pakitimai galvos smegenyse

Stengdamiesi atskleisti vaiko ar žmogaus individualių savybių esmę, kai kurie autoriai pabrėžia, kad „tų individualių savybių susidarymo prielaida yra anatomiciniai ir fiziologiniai duomenys, kurie yra labai įvairūs ir keičiasi, todėl yra didelė individualių savybių įvairovė“⁹³.

Pabrėžtina, kad žmogaus psichinė raida ir jo kaip asmenybės vystymasis turi tam tikras laiko ribas, kurios siejamos su dėsningomis fiziologinėmis ir psichinėmis individo pokyčių visumos ypatybėmis.

⁸⁸ Serotoninas – jis svarbus nervinių impulsų sklidimui, jo apykaita sutrinka sergant infekcine, nervų arba psichikos loga, karščiuojant ir kt. *Medicinos enciklopedija*, 2 M-Ž, Valstybinė enciklopedijų leidykla, Vilnius, 1993, p. 260.

⁸⁹ ГИЛИНСКИЙ, Я. *Девуантология*. Санкт – Петербург, 2007, с. 73.

⁹⁰ *Teisiniai medicininiai smurto aspektai*. Monografija. Vilnius, 2002, p. 309.

⁹¹ КОНДРАТЮК, Л. В. *Антропология преступления (микрোকримнология)*. Издательство „Норма“, Москва, 2001, с. 153 – 155.

⁹² JAŠČANINIENĖ, N., JAŠČANINAS, J. *Hormonai, metabolizmas ir fiziniai krūviai*. Vilniaus pedagoginis universitetas. Vilnius, 1999, p. 76.

⁹³ LELIŪGIENĖ, I. *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: 1997, p. 46.

Remdamasi G. R. Pattersono, T. E. Moffitto, A. Caspi, D. P. Farringtono ir kitų autorių darbais, R. Žukauskienė⁹⁴ asocialaus elgesio jaunuolius skirsto į dvi grupes. Pirmajai grupei ji priskiria tuos, kurie anksti pradeda nusikalstamai elgtis, ir kurių asocialus elgesys išlieka visą gyvenimą. Šios grupės vaikams dažniau būdingas labiau išreikštas agresyvus elgesys ir nepaklusnumas, sudėtingas temperamentas, prasta savikontrolė, impulsyvumas ir pan. Tokie vaikai jau gimsta turėdami neuropsichologinių sutrikimų, kurie neigiamai veikia skaitymą, rašymą, mąstymą, dėmesį ir kt.. Dėl to pasunkėja šių vaikų sąveika su šeimos ir socialine aplinka, jų elgesys tampa dar labiau asocialus ir jis pradeda reikštis jau ankstyvame amžiuje. Todėl manoma, kad šios grupės asmenims būdingi bruožai skatina jų sąveiką su kriminogene aplinka.

Antrajai grupei autorė priskiria jaunuolius, kurie asocialiai elgiasi tik paauglystėje, o vėliau nebenusizengia. Tokie asmenys neturi patologinės istorijos, jiems nebūdingas menkas intelektas ir pan.

Nagrinėjant nusikalstamo elgesio biologinius faktorius, neabejotinai turi reikšmės protinis vaikų atsilikimas⁹⁵, kurio priežastys gali būti ne tik genetinės (chromosomų anomalijos, vieno ar kelių genų pasikeitimai), bet ir fizinės (galvos traumos gimdant, sumušus, nuo uždegimų ir t.t.)⁹⁶. Toks asmuo turi ypatingų savybių, jį galima atpažinti pagal specifinius požymius⁹⁷. Daug protiškai atsilikusių vaikų gimsta šeimose, kuriose vienas iš tėvų šiuo požiūriu yra nepilnavertis⁹⁸. Tai rodo biologinių faktorių reikšmę.

Šių dienų kriminologijoje dažnai išskiriami kriminaliniai psichopatai – tai žmonės, pasižymintys agresyvumu ir antisocialumu, t.y. asmenybė, kuriai nebūdingas emocinis įsijautimas. Tokie žmonės gali įvykdyti baisius nusikaltimus, tokius kaip išprievartavimas ar žmogžudystė⁹⁹.

Šiam apibrėžimui daug dėmesio skiria ir Lietuvos psichologai. Pasak R. Žukauskienės¹⁰⁰, psichopato elgesiui būdingas impulsyvumas, stiprių pojūčių siekimas, nuolatinis paskatinimo poreikis, socialinių normų nepaisymas, patologiškas melavimas, nuolatinis visuomenės normų pažeidinėjimas ir kriminalinis elgesys, socialinių įsipareigojimų nevykdymas, neatsakingumas, įvairių kvaišalų vartojimas. Manoma, kad psichopatija yra įgimta, tai yra visuomenė tik gali sudaryti arba nesudaryti sąlygas psichopatiniams bruožams pasireikšti.

---

⁹⁴ ŽUKAUSKIENĖ, R. *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2006, p. 192 – 196.

⁹⁵ Protinis atsilikimas – tokia silpnaprotystės forma, kai dėl nepakankamai arba ydingai išsivysčiusių smegenų negali susiformuoti aukščiausia pažinimo forma – loginis mąstymas – ir negalima pilnavertė socializacija. Protiškai atsilikusių vaikų emocijų raida gerokai vėluoja, jiems būdingas negebėjimas suvokti visumos ir esmės. Ryškiausias protiškai atsiliekančiųjų bruožas – mąstymo nepilnavertiškumas. Jo esmę sudaro situacinis, egocentrinis konkretus mąstymas. DAULENSKIENĖ J. *Vaikų, turinčių nervų sistemos pažeidimų, asmenybės raidos ypatumai*. Šiaulių Universitetas. Šiauliai, 1998, p. 16 – 17.

⁹⁶ DUBININAS, N. *Genetika ir žmogus*. Kaunas: Šviesa, 1982, p. 90.

⁹⁷ Генетика и профилактика наследственных заболеваний. Вильнюс „Мокслас“, 1991, с. 109 – 113.

⁹⁸ DUBININAS, N. *Genetika ir žmogus*. Kaunas: Šviesa, 1982, p. 90 – 91.

⁹⁹ *Psichopatų smegenys skiriasi*. [Interaktyvus] [Žiūrėta 2009 04 04] Prieiga per internetą : [http:// ml.lms.lt](http://ml.lms.lt)

¹⁰⁰ ŽUKAUSKIENĖ, R. *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vadovėlis, MRU, Vilnius, 2006, p. 70 – 71.

Įvairių šalių tyrinėtojai, skirtingu metu atlikę tyrimus, beveik be išimčių priėjo prie tos pačios išvados: nemaža dalis psichikos ligų, pradedant šizofrenija ir baigiant įvairiomis neurozėmis, yra paveldimos¹⁰¹.

Dažnai drauge su neurologiniais simptomais ryškėja ir progresuoja intelekto trūkumas¹⁰². Tai reiškia, kad vaiko elgesys gali būti sunkiai reguliuojamas bei prognozuojamas, nes psichinės anomalijos kartais lengvina (ar stimuliuoja) kriminogeninių asmeninių orientacijų veikimą bei gali įtakoti vaiko elgesį.

Svarstant šią problemą, nemažai nuveikė rusų mokslininkai. Pavyzdžiui, įžymus rusų psichiatras P. Ganuškinas daugiausia tyrė ryškiausius charakterio nukrypimus – patologinius atvejus, o nedideli nukrypimai mažai buvo analizuojami¹⁰³.

Analizuojant biologinių faktorių įtaką nusikalstamumui, negalima pamiršti ir paveldimų medžiagų apykaitos ligų aprašymo. Paveldimos medžiagų apykaitos ligos, kaip atskiri vienetai, pasitaiko retai, tačiau pačių ligų yra labai daug. Būdinga tai, kad ligos požymiai gali reikštis įvairiame amžiuje – nuo vaikystės iki senatvės¹⁰⁴. Įvairių šalių duomenimis, kasmet gimsta apie 3% naujagimių, turinčių įgimus medžiagų apykaitos sutrikimus ir paveldimas ligas. Šie struktūriniai defektai dažniausiai sukelia sunkią fizinę ir (arba) protinę negalią, psichologinių ir fizinės bei socialinės adaptacijos problemų¹⁰⁵. Pagrindinis sunkios negalios mažinimo būdas yra profilaktika. Tokios profilaktikos priemonės yra reprodukcijos rekomendacijos tam tikrų rizikos grupių šeimoms.

Kriminologijoje protinio atsilikimo teorijos ypač išryškėjo XIX a. pabaigoje XX a. pradžioje, kai daugelyje gyvenimo sferų pradėti taikyti įvairūs žmogaus testavimai. JAV kriminologas H. H. Goddard'as tyrė nuteistuosius, panaudodamas intelekto testus. Rezultatas – apie 70 % nuteistųjų yra protiškaite atsilikę. Jis atliko ir šeimų linijų tyrimus. Iš kelių kartų silpnaprotės moters palikuonių 143 buvo silpnapročiai. Iš to paties tėvo, bet sveikos motinos 496 palikuonių nebuvo nė vieno nesantuokinio vaiko, alkoholiko, prostitutės ar nusikaltėlio. Buvo padarytos išvados: yra akivaizdus ryšys tarp silpnaprotiškumo ir nusikalstamumo. Kiekvienas silpnaprotris yra potencialus nusikaltėlis¹⁰⁶.

---

¹⁰¹ PETRONIS, A. *Psichiatrija. Vaistų žinios. Psichikos ligų genetika*. Vilnius, 2003, p. 83 – 84.

¹⁰² DAULENSKIENĖ J. *Vaikų, turinčių nervų sistemos pažeidimų, asmenybės raidos ypatumai*. Šiaulių Universitetas. Šiauliai, 1998, p. 11.

¹⁰³ ГАННУШКИН, П. Б. *Избранные труды*. Москва, 1964, с. 122.

¹⁰⁴ SIMBALISTENĖ, L. *Medžiagų apykaitos ligų klinikiniai fenotipai ir jų ankstyvos diagnostikos laimėjimai pasaulyje*. VU leidykla, 1999, p. 15.

¹⁰⁵ *Genetika ir visuomenės sveikata*. Praktinės konferencijos medžiaga ir programa. VU, žmogaus genetikos centras, 1999, p. 7.

¹⁰⁶ КОНДРАТЮК, Л. В. *Антропология преступления (микрoкриминалогия)*. Издательство „Норма“, Москва, 2001, с. 153.

Šios teorijos greitai prarado savo šalininkus, kai apie 1930 – 1935 metus, buvo paskelbti tikslesni naujų tyrimų duomenys – nusikaltėlių intelektualinio išsivystymo lygis faktiškai niekuo nesiskiria nuo ne nusikaltėlių vidutinio intelektualinio išsivystymo lygio.

Svarbu ir tai, kad biologinių veiksnių reikšmė, veikimo pobūdis priklauso nuo išorės sąlygų. Tai puikiai iliustruoja aplinkos teršimo problema. Pastebėta, kad plėtojantis mokslui ir technikai, labiau teršiama aplinka. Drauge su ekologiniais galima tikėtis ir genetinių defektų. Teigiama, kad tai sukelia tam tikrų pasekmių. Šio požiūrio pasekmės tokios, kad pavyzdžiui, JAV, Japonijoje apie 10 % vaikų gimsta su sunkiais paveldimais defektais¹⁰⁷. Mokslininkai nurodo, kad visų sunkiai sergančiųjų etiologijoje vyrauja ir socialinės priežastys. Tačiau negalima neigti, kad įtakos gali turėti abi priežastys.

2.2.3. Genetinis paveldimumas (giminaičių tyrimai, dvynių tyrimai, įvaikinimo metodas, chromosomų anomalijų tyrimai)

Šiuolaikinės kriminologijos (XX a.) laikotarpiu dėmesys nukreipiamas į naujausius kriminologinius dvynių, chromosomų anomalijų ir kt. tyrimus, kurių tikslas - pažinti nusikaltėlio asmenybę. Genetinių tyrimų reikšmę yra akivaizdi: konkrečių genų suradimas turėtų lemti reikšmę rizikos grupės išaiškinimui.

Kalbant apie žmogaus asmens sveikatą, kūno sudėjimą, akių spalvą, charakterį ir pan., reikia akcentuoti, kad jos „užkoduotos paveldimose struktūrose“¹⁰⁸. Antai gamtoje vienos rūšies tėvų ir palikuonių panašumą nulemia paveldimumas, o jų skirtingas savybes – kintamumas. Dėl to skiriamos dvi sąvokos: genotipas – visų iš tėvų gaunamų paveldimumo faktorių genų visuma, ir fenotipas – išorinių požymių visuma, kuri atsiranda genotipui sąveikaujant su aplinka¹⁰⁹. Tai reiškia, kad žmonių fizinių, fiziologinių, individualių ir kitokių požymių paveldimieji skirtumai priklauso nuo jų genotipo. Kitaip tariant, kiekvienas vaikas turi unikalų, visiškai savitą genotipą, kurį gauna iš tėvų.

Šias svarbiausias organizmui savybes tiria genetika. Pasakytina, kad biologija yra visų gamtos mokslų pagrindas, tačiau tokios pozicijos dabar jau galima laikyti ir genetikos atžvilgiu. Paminėtina, kad genetikos mokslas atsirado XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Nuo 1900 metų iki šiol buvo padaryta daug svarbių genetikos atradimų. Reikia pridurti, kad norint nustatyti vienokio ar kitokio elgesio genetines priežastis, pirmiausia reikia sugebėti iširti ir aprašyti patį elgesį.

¹⁰⁷ DUBININAS, N. *Genetika ir žmogus*. Kaunas: Šviesa, 1982, p. 141.

¹⁰⁸ DUBININAS, N. *Genetika ir žmogus*. Kaunas, Šviesa, 1982, p. 78.

¹⁰⁹ DUBININAS, N. *Genetika ir žmogus*. Kaunas, Šviesa, 1982, p. 3 – 6.

Akivaizdu, kad atliekant elgsenos genetikos tyrimus yra būtina derinti genetikos, psichologijos, etiologijos ir biologijos žinias¹¹⁰.

Elgsenos genetika yra mokslo šaka, tyrinėjanti ryšius tarp gyvo organizmo elgsenos ir jo genotipo¹¹¹. Taigi elgsenos genetika tyrinėja skirtumus tarp individų, bandydama išaiškinti, ar jie yra atsiradę dėl genetinių, ar dėl aplinkos veiksnių. Šia prasme elgsenos genetika visiškai skiriasi nuo psichologijos ar etiologijos, kurios bando išaiškinti bendruosius elgsenos dėsnumus.

Genetiniai tyrimai susideda iš keturių pagrindinių dalių: dvynių, giminaičių, įvaikinimo, chromosomų anomalijų analizės. Tyrimai iliustruoja pakankamai akivaizdų faktą – genai turi įtakos elgsenai.

Giminaičių tyrimai. Šiame tyrime stebimas ligos pasikartojimas šeimos kartose. Vaiko asmenybės raidos tendencijai labai svarbi yra šeimos biologinė charakteristika. Daugelyje šaltinių¹¹² pabrėžiama, kad nepilnamečių nusikalstamumo „patogenezeje“ yra svarbios tėvų ligos. Minėtuose šaltiniuose nurodyta, kad vaiko nervų sistemos pokyčius gali lemti labai įvairios priežastys: paveldėjimas, motinos sveikatos sutrikimai. Pripažįstama, kad formuotis vaiko sveikatai patys reikšmingiausi yra tėvų, ypač motinos organizmo procesai. Ypatingo dėmesio vertos tėvų (motinos) nervų sistemos sutrikimai.

Šeimų linijų tyrimai literatūroje aprašomi gana seniai¹¹³. Giminaičių tyrimų esmė yra nustatyti, koks yra nusikalstamumo dažnis tarp šeimos narių. Teigiama, kad recidyvistų giminaičiai buvo žymiai dažniau nusikaltėliai, negu smulkių nusikaltėlių giminaičiai. Šie šeimų tyrimų rezultatai gerai dera su genetinė nusikalstamumo hipoteze – iš šių duomenų galima spėti, jog paveldimumas turi įtakos „ligos“ atsiradimui. Kita vertus, šeimos narius sieja ne tik genetinis panašumas – jie gyvena toje pačioje aplinkoje ir juos gali veikti tie patys žalingi aplinkos faktoriai. Tokia šeimai bendra aplinka irgi gali būti nusikalstamumo veiksnys. Taigi pažymėtini tokie trūkumai - nėra atribota biologinio paveldimumo dalis nuo socialinio paveldimumo.

Dvynių tyrimai. Daugiau ar mažiau mokslinius kriterijus atitiko dvynių tyrimai, kurie remiasi genetiniu pradū, tai yra genotipo identiškumu, išaiškinant kriminologinių požymių sutapimo laipsnį. Metodas svarbus tuo, kad dvyniai iš vieno kiaušinėlio turi visiškai identišką genotipą. Gimsta arba du berniukai, arba dvi mergaitės. Lyginant tokius dvynius ir įvertinant atitikimo laipsnį, galima nustatyti, kurios jų genotipo savybės determinuotos ir kurios paveiktos aplinkos. Tyrimai parodė, kad, jei pirmasis dvynių buvo nusikaltėlis, tai dažnai ir antras dvynys bus toks¹¹⁴.

---

¹¹⁰ LAZUTKA, J. „Elgsenos genetika“ – paskaitos, Kaunas, 2008, p. 6.

¹¹¹ Ten pat.

¹¹² DAULENSKIENĖ, J. *Vaikų, turinčių nervų sistemos pažeidimų, asmenybės raidos ypatumai*. Šiaulių universitetas, Šiauliai, 1998, p. 8 – 11.

¹¹³ БЛЭКБОРН, Р. *Психология криминального поведения*. Питер, 2004, с. 170 – 171.

¹¹⁴ АНТОНЯН, Ю. М., КУДРЯВЦЕВ, В. Н., ЭМИНОВ, В. Э. *Личность преступника*. Санкт – Петербург, 2004, с. 37.

Tai yra svarus argumentas, jog genai turi reikšmingą poveikį asocialaus elgesio atsiradimui. Toks dėsningumas buvo laikomas nusikalstamo elgesio genetinio paveldimumo įrodymu.

Dvynių tyrimais siekiama išsiaiškinti biologinių faktorių svarbą. Tačiau visi šio pobūdžio tyrimai taip pat turi esminių trūkumų: neatsižvelgiama į tai, kad abu dvyniai faktiškai gyveno tokioje pačioje aplinkoje ir tyrimų rezultatus galėjo paveikti aplinkos sąlygos.

Įvaikinimo metodas. Tiriama vaikai, kurie augo atskirai nuo biologinių tėvų. Gana įdomūs rezultatai buvo gauti atlikus įvaikintų asmenų nusikalstamumo tyrimus¹¹⁵. Buvo tirti vyresni negu 18 metų asmenys, kuriuos įvaikino po to, kai iš jų motinų buvo atimta motinystės teisė dėl padarytų kriminalinių nusikaltimų ar prostitucijos. Visi tirti asmenys, išskyrus tris, buvo įvaikinti asmenų, neturinčių su jais giminystės ryšių. Kontrolinę įvaikintų asmenų grupę sudarė tam tikro amžiaus, lyties ir rasės individai. Asmenų, kurių motinos buvo nuteistos už vagystės ar kitus nusikaltimus, grupėje žymiai didesnė tikimybė arešto, įkalinimo ir registracijos psichiatrijos ligoninėse. Be to, nepatikrintais duomenimis buvo pagrindo manyti, kad šių asmenų tėvai taip pat buvo padarę kriminalinius nusikaltimus. Šis tyrimas parodo, kad polinkis nusikalsti gali būti nulemtas genetiškai. Įvaikinimo tyrimai dar kartą patvirtino paveldimumo svarbą.

Chromosomų anomalijų tyrimai. Pasak J. M. Antoniano¹¹⁶, kriminologus domina asmenys, turintys chromosomų anomalijas, tai yra paveldėtų ląstelių nukrypimus nuo normalios sandaros ir chromosomų kiekio jose. Rusų mokslininkas N. Dubininas yra pabrėžęs, kad žmonės gali skirtis ne tik normaliais požymiais, bet ir įvairiais nukrypimais nuo normos, tai yra anomalijomis, kurių pagrindinės priežastys slypi genotipe dėl chromosomų skaičiaus pakitimų. Visi šie pakitimai yra paveldimi, ir juos vadiname mutacijomis¹¹⁷.

Chromosominės ligos yra svarbi genetinės patologijos dalis. Lietuvos įgimtų anomalijų registre nuo 1992 metų kaupiami duomenys apie visus klinikiniais metodais nustatytus šių anomalijų atvejus. Kasmet nustatoma 50 – 60 naujų chromosomų anomalijų atvejų, iš kurių 3 – 4 % esti dėl tėvų paveldėtos anomalijos¹¹⁸.

Genetinė anomalija pradėta naudoti XX a. nusikaltėlių identifikavimui. Jos pagalba buvo atskleisti keli neeiliniai nusikaltimai (serijinės žmogžudystės). Pirmuoju kriminologiniu tyrimu buvo pateikti iškalbingi faktai - tarp nusikaltėlių yra kelis kartus daugiau asmenų su tokia genetinė anomalija nei tarp ne nusikaltėlių. Vėlesniais tyrimais ši išvada buvo paneigta. Taip pat nepasitvirtino teiginys, kad būtent ši anomalija nulemia ypač agresyvų žmogaus elgesį¹¹⁹.

¹¹⁵ LAZUTKA, J. „Elgsenos genetika“ – paskaitos, Kaunas, 2008, p. 105-106.

¹¹⁶ АНТОНЯН, Ю. М., КУДРЯВЦЕВ, В. Н., ЭМИНОВ, В. Э. *Личность преступника*. Санкт – Петербург, 2004, с. 38 - 39.

¹¹⁷ DUBININAS, N. *Genetika ir žmogus*. Kaunas, Šviesa, 1982, p. 92.

¹¹⁸ *Genetika ir visuomenės sveikata*. Praktinės konferencijos medžiaga ir programa. VU, žmogaus genetikos centras, 1999, p. 31.

¹¹⁹ БЛЭКБОРН, Р. *Психология криминального поведения*. Питер, 2004, с. 176.

Pastaraisiais metais biologinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei vertinama priešaringai ir dviprasmiškai. Ši kolizija, anksčiau buvusi daugiau teorinio pobūdžio, vis dažniau iškyla kasdienėje medicinos praktikoje, kai naujų medicinos laimėjimų praktinį diegimą ima varžyti žmogaus teisės ir pacientų autonomiją reglamentuojantys pagrindiniai teisės ir etikos principai. Genetikos mokslo laimėjimai šia prasme provokuoja itin aktualias dilemas. Nekelia abejonių geri mokslininkų ir medicinos praktikų ketinimai panaudoti naujus genetikos mokslo laimėjimus efektyvioms genetiškai determinuotų sutrikimų diagnostikos, prevencijos ir gydymo programoms vykdyti.

Tai reiškia, kad valstybė per įstatymų leidėjus ir vykdomosios valdžios institucijas bus priversta kantriai ir demokratiškai ieškoti konsensuso civilizuotu būdu spendžiant sudėtingas bioetikos ir teisės sandūroje iškylančias problemas.

3. Socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei ir jos elgesiui

Vyrauja nuomonė, kad asmenybės individualybės formavimosi procesui, jo eigai ir rezultatams didelės reikšmės turi ir socialiniai faktoriai. Turėtų būti gilinamasi ne tik į tai, kokie „organai“ gamina agresiją lemiančias medžiagas, bet ir kaip jų veiklą įtakoja išorės faktoriai. Taigi „norint užbėgti už akių nepilnamečių teisės pažeidimams, reikia kruopščiai ir nuodugniai studijuoti kiekvieną nusikaltimą, stengtis išaiškinti visą jį sukėlusią priežasčių kompleksą“¹²⁰.

Kalbant apie socialinių faktorių daromą įtaką nusikaltusio nepilnamečio asmenybei reikia pripažinti, kad jų įtaką galima tyrinėti ne tik kaip rezultatą, bet ir kaip formavimosi procesą, t.y. procesą, kurio metu nepilnametis įgyja tam tikrų antisocialių savybių ir bruožų. Įdomu tai, kad S. V. Maksimovas, tyrinėdamas nusikaltėlio asmenybę, vartoja sąvoką „nusikaltėlio asmenybės formavimosi mechanizmas“ ir ją supranta kaip „asmenybės savybių ir aplinkos elementų sąveiką, dėl kurios įvyksta neigiami asmenybės pokyčiai“, turintys baudžiamąją teisinę reikšmę¹²¹. Pritariant tokiai nusikaltėlio asmenybės formavimosi sąvokai, šiame darbe socialinių faktorių daroma įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei bus analizuojama kaip procesas, trunkantis tam tikrą laiką ir esant atitinkamiems individo raidos etapams.

Yra autorių, kurie išskiria tris nusikalstamą veiką padariusio asmens formavimosi stadijas: „prieškriminalinė, kriminalinė ir pokriminalinė“¹²². Analogiškos pozicijos galima laikyti ir analizuojant socialinių faktorių daromą įtaką nusikaltusiam nepilnamečiui.

¹²⁰ JUSTICKIS, V. *Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai*. Kaunas: Šviesa, 1984, p. 3.

¹²¹ МАКСИМОВ, С. В. *Краткий криминологический словарь*. Москва: Юрист, 1995, с. 12.

¹²² DRAKŠIENĖ, A., MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinytas*. Vilnius, 2008, p. 44.

3.1. Prieškriminalinė socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei ir jos elgesiui

Prieškriminalinė nusikaltėlio asmenybės stadija susijusi su amoraliais poelgiais ir administracinių teisės pažeidimų padarymu¹²³. Kriminogeninių asmens bruožų formavimuisi įtakos turi šeima, nusikaltėlių grupės, alkoholio ar narkotikų vartojimas ir kt. Šiam darbui yra svarbūs tik tie faktoriai, kurie nulemia nepilnamečio asmenybės antvisuomeninių nuostatų kitimą ir kilimą.

3.1.1. Neigiama šeimos įtaka

Šeima yra svarbiausia terpė, kurioje vaikas gali sėkmingai augti ir vystytis¹²⁴. Su šiuo teiginiu reikia visiškai sutikti, nes akivaizdu, kad socializacijos procese vyksta kultūros perėmimas, savęs atskleidimas bei asmenybės tapimas. Pasak G. Sakalausko, šeima yra pirmoji vaiko „bendruomenė“, iš kurios jis daugiausia išmoksta¹²⁵. Kriminologai, psichologai, pedagogai pabrėžia, kad šeima – tai svarbiausioji vaikų ugdymo institucija. Pasak J. Vaitkevičiaus, jai priklauso kraujo giminystė susieti žmonės, kurie drauge gyvena, dirba, tvarko ūkį¹²⁶.

Pritariant tokiems apibrėžimams, būtina akcentuoti, kad gyvuoja tradicija giminystę grįsti biologine reprodukcija, t.y. tuo, kas iki šiol vadinama „kraujo ryšiu“. Tačiau ne visos visuomenės vienodai pabrėžia biologinius ryšius, todėl šioje darbo dalyje šeima yra apibūdinama artimumo ir kasdieninio bendravimo sampratomis. Pirmenybė čia bus teikiama socialiniam, o ne biogenetiniam giminystės bruožui ir išryškinsim tai, kas paveldima auklėjimu.

Šeima turi didžiulę įtaką bėstančio nepilnamečio asmenybei, jo charakteriui formuotis. Jos funkcijų, ypač tėvų ir vaikų santykių pažeidimas, labai apsunkina nepilnamečio charakterio formavimąsi. Tai gali pastūmėti paauglį į nusikaltimą¹²⁷.

Daugelis įvairių sričių mokslininkų, tyrinėjančių nusikaltusių nepilnamečių asmenybės formavimosi ypatumus, nurodo, kad itin neigiamai vaiko elgesį veikia ydingas tėvų gyvenimas (skandalai, alkoholizmas ištvirkavimas), vaikų nepriežiūra, kai tėvai praktiškai nekontroliuoja vaiko elgesio, nes nenori arba nemoka vykdyti savo pareigų. Anot profesorės E. Puodžiūnienės, alkoholikų šeimose auga potencialūs nusikaltėliai¹²⁸.

Reikėtų sutikti su Z. Bajoriūno nuomone, kad dažnai didelę įtaką nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi daro formaliai darnios šeimos, bet su neteisinga vaikų auklėjimo

¹²³ POCIUS, A. Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelis. // *Teisė*, 2007, Nr. 64, p. 95.

¹²⁴ SAKALAUSKAS, G. *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius, 2000, p. 21.

¹²⁵ SAKALAUSKAS, G. *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius, 2000, p. 22.

¹²⁶ VAITKEVIČIUS, J. *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Egaldai, 1995, p. 185.

¹²⁷ JUSTICKIS, V. *Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai*. Kaunas, 1984, p. 99.

¹²⁸ VAIKŲ TEISĖS IR JŲ ĮGYVENDINIMO GARANTIJOS. *Konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1996, p. 34.

pozicija¹²⁹. Aiškindamas nusikalstamumo priežasčių turinį A.Čepas taip pat įvertina auklėjamojo pobūdžio nusikalstamumo priežastis. Jis teigia, kad „auklėjant, kartais dominuoja perdėto griežtumo, reiklumo ir priešingai – didelio liberalizmo, nuolaidžiavimo, pataikavimo nuostatos“¹³⁰. Autorius pabrėžė, kad tokios auklėjimo „negerovės“ vienodai žalingos asmenybės formavimuisi ir pavadino juos auklėjimo kraštutinumais.

Kriminologiniai tyrimai rodo, kad vaikų, kilusių iš vadinamųjų amoralių šeimų, kuriose vyrauja tėvų girtuokliavimo, konfliktų, žiaurumo atmosfera, kriminogeninė rizika didesnė 8 – 10 kartų¹³¹. Ne ką mažesnę įtaką nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi turi tėvų ir vaikų susvetimėjimas, bei netinkamas tėvų elgesys su vaikais. Žiauriai baudžiami namie vaikai yra agresyvūs su kitais vaikais, su ugdytojais ir kitais žmonėmis, jie daugiau nusikalsta paauglystėje.

Vadinasi, vaiko asmenybės formavimuisi turi įtakos jo ir artimiausių vaiko giminaičių socialinis konfliktas. Pirminės socializacijos šeimoje defektai gali turėti kriminalinę reikšmę, nes vaikas dar nėra įsisavinęs teigiamų savybių ir yra visiškai priklausomas nuo vyresniųjų, kuriems dar negali pasipriešinti. Konfliktiškoje šeimoje vaikai dažnai auga neatsparūs, kartais ir patys nesugeba elgtis nekonfliktiškai.

Apibendrinant pasakytina, kad daugelis Lietuvos mokslininkų ir užsienio autorių pripažįsta, kad vaiko nepriežiūra yra viena iš pagrindinių sąlygų, padedančių nepilnamečiams nusikalsti.

Ypač skaudus vaikystės palydovas – tėvų girtavimas. Suaugusiųjų alkoholizmas – tai reiškiny, kuris paveikia ne tik vaikų psichiką, bet ir sveikatą prieš jų gimimą. Mokslininkai pabrėžia, kad girtaujančiose šeimose augančius vaikus nuo pat pirmųjų jų gyvenimo dienų lydi nepritekliai, skurdas, alkis. Vaikų akimis, tai neteisinga, gyvenimas tokioje šeimoje neturi pateisinimo, atrodo įžeidžiantis. Dėl to nepilnamečiui formuojasi pavydo, agresyvumo, egoizmo jausmai.

Vienos iš naujausių socialinio mokymosi agresijos teorijos šalininkų A. Bandura teigia, kad agresija geriau suvokiama kaip socialinio mokymosi rezultatas, nes agresija yra specifinė socialinio elgesio forma¹³². Agresyvumo teorija grindžiama ir neurofiziologijos mokslu. Psichologinis agresyvumo modelis kuriamas remiantis vidinių ir išorinių agresyvaus elgesio veiksnių vienybe¹³³

Vis dažniau didėjančią nedarbo problemą šeimos sprendžia išvykimu iš Lietuvos ir darbo ieškosi svetur, čia palieka savo vaikus, kurių priežiūra rūpinasi likęs sutuoktinis, seneliai, o kartais

---

¹²⁹ BAJORIŪNAS, Z. Kai kurios kompleksinio tyrimo „Pedagoginė paauglio – teisės pažeidėjo šeimos analizė“ išvados// *Nepilnamečių teisėtvarkos pažeidimų profilaktikos problemos*. Straipsnių rinkinys. Vilnius, Leidykla „Mintis“, 1971, p. 50.

¹³⁰ ČEPAS, A. Nusikalstamumo priežasčių turinys. *Teisė*, 1992, Nr. 26, p. 129.

¹³¹ MICHAILOVIČ, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Mokomoji knyga. Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 22.

¹³² DRAKŠIENĖ, A., MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas. 2008, p. 18.

¹³³ DRAKŠIENĖ, A., MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas. 2008, p. 19.

ir patys nepilnamečiai vaikai. Prognozuojama, kad nedidelė ar visai neesama vaikų kontrolė tikrai neprideda prie nepilnamečių nusikalstamumo mažėjimo.

Nereikėtų pamiršti fakto, kad daugelis nepilnamečių yra kilę iš struktūriniu požiūriu nedarnių šeimų. Vienas iš labai svarbių vaikų, ypač paauglių, auklėjimą apsunkinančių veiksnių yra tėvų skyrybos. Europos Sąjungos statistikos biuras „Eurostat“, paskelbęs tyrimus apie šeimas, įvardijo Lietuvą kaip skyrybų rekordininkę. Didžiausias skyrybų rodiklis tarp 25 Europos Sąjungos šalių – Lietuvoje ir Čekijoje (po 3,2 tūkstančiui gyventojų) bei Estijoje (3,1), o mažiausias – Italijoje (0,2), Airijoje (0,7). Pavyzdžiui, nustatyta, kad po skyrybų daugelio vaikų psichika žalojama, kai vaikams nesudaromos sąlygos arba net draudžiama nuolat ir normaliai bendrauti su abiem tėvais. Žinoma, reikia turėti omenyje, kad struktūriniai šeimos sutrikimai apsunkina vaikų auklėjimą¹³⁴.

Reikia paminėti, kad šeimoms, su ypatingai sutrikusia struktūra, gali būti būdinga dar viena yda – palaidas lytinis gyvenimas. Dažnos neilgai trunkančios ar neformalios santuokos, partnerių kaita ne tik deformuoja vaiko psichiką, bet ir sukelia jiems nenormalų ir ankstyvą susidomėjimą lytiniu gyvenimu. Mokslinių tyrimų nustatytas tiesioginis skyrybų ir tų šeimų vaikų polinkio daryti nusikaltimus ryšys.

Dar vienas, ne mažiau svarbus veiksnys – vis daugiau laiko tėvai pradėjo skirti darbui ir savirealizacijai. Tai daroma vaikams reikalingo skirti laiko sąskaita. Manytume, kad tėvai, bandydami dėmesio stoką vaikams kompensuoti pinigais ir dovanomis, leisdami jiems neatsakingai elgtis, formuoja požiūrį, kad už pinigus viską galima įgyti. Būtent dėl šios priežasties net ir struktūriškai darniose šeimose vaikai dažnai nusikalsta.

Be jokios abejonės šeima yra pagrindinis veiksnys, kuris nulemia paauglio elgesį. Darytina išvada, kad šiame nepilnamečio asmenybės formavimosi etape šeimai tenka ypatingas vaidmuo. Vaiko elgesį šeima gali įtakoti ir teigiamai, ir, deja, neigiamai.

3.1.2 Neigiama ugdymo institucijų įtaka

Ugdymo institucijos - tai antrasis nepilnamečio socializacijos agentas. Tačiau pasitaiko atvejų, kad ir mokykla gali lemti, kad nepilnametis pakryps į nusikalstamą kelią. Tokio elgesio tikimybė padidėja, kai ne tik šeima, bet ir mokykla nesugeba suteikti nepilnamečiams žinių,

---

¹³⁴ Lietuva skyrybų rekordininkė. [interaktyvus] Lietuvos rytas, 2009 m . kovo 22d. [žiūrėta 2009 m. kovo 26 d.] Prieiga per internetą:<<http://www.lrytas.lt/-11506980171150393553-lietuva-skyryb%C5%B3-rekordinink%C4%97.htm>>.

įgūdžių, nesuformuoja įsitikinimų, kurie pakreiptų vaiką visuomenei priimtina kryptimi. Mokykloje svarbus yra ir jos darbo organizavimas, mokytojų požiūris į mokinius (ypač į nepažangius). Problematiška ir tai, kad ne visi turi galimybę įgyti aukštesnį išsilavinimą, o visuomenėje pastaruoju metu vis labiau vertinamas mokslas. Gali kilti konfliktas tarp to, kas yra vertinama visuomenės ir realių galimybių tam pasiekti. Todėl pripažinimo gali būti bandoma siekti kitais – neteisėtais būdais. Kriminologo V. Justickio teigimu¹³⁵, yra glaudus ryšys tarp moksleivių elgesio pažeidimų bei nusikaltimų ir mokyklos kokybės. Dažniausiai tokios „blogos“ mokyklos yra „prastuose“ rajonuose, kurių bendruomenę sudaro asocialūs, skurdžiai gyvenantys asmenys, nusikaltėliai. Nepilnamečiai taip pat kilę iš tokių šeimų. Pasitaiko ir tokių atvejų, kad „sunkūs“ mokiniai sudaro didesnę dalį visos klasės. Tokioje klasėje net ir geresnis mokinys neišvengiamai tampa įkaitu ir neturi kito pasirinkimo, kaip elgtis taip, kaip visa klasė. Tokia aplinka, diena iš dienos supanti nepilnametį, neigiamai veikia jo asmenybės formavimąsi.

Kriminologiniai tyrimai rodo, kad tarp „blogos“ klasės ir jos mokinių teisės pažeidimų yra labai glaudus ryšys¹³⁶. Blogas mokinių elgesys yra nusikalstamo kelio pradžia. Vienas iš blogo elgesio pavyzdžių yra pamokų praleidinėjimas, pabėgimai iš mokyklos. Visa tai susiję su kontrolės mokykloje nebuvimu, apskritai veiklos mokykloje nebuvimu, mokytojų nesugebėjimu sudominti mokinį dėstomu dalyku.

Mokyklos nelankymas, nepakankamas mokytojų dėmesys vaikui, retas tėvų bendravimas su vaikais turi svarią įtaką nusikalstamumui. Pažangumas moksle, žinoma, priklauso nuo moksleivio gabumų, tačiau daug reikšmės čia turi darbo sąlygos namuose, tinkama tėvų kontrolė, pedagogų psichologinis, dalykinis bei tinkamas darbo organizavimo pasiruošimas. Nors kategoriškai ir neteigtina, kad mokykla yra viena iš nepilnamečių asmenybės formavimąsi sąlygojančių aplinkybių, vis dėlto pasitaiko atvejų, jog ir ji gali lemti, kad nepilnametis pakryps į nusikalstamą kelią. Juk nusikalstamumą gali sąlygoti net ir patys pozityviausi faktoriai, jeigu jie sąveikauja su negatyviais, o mokymo įstaigos ir netinkamas auklėjimas jose turi įtakos nusikaltėlio asmenybei formuotis.

Be abejonės, svarią įtaką kaltininko asmenybei ir jos elgesiui daro šeima, kurioje jis auga. Tačiau vaikas nėra izoliuotas ir nepilnametį supa ne vien šeimos, bet ir kita socialinė aplinka, įtakoianti jo asmenybės formavimąsi. Kai prie tėvų auklėjimo klaidų prisideda kitos priežastys – nusikalstamo elgesio tikimybė žymiai padidėja.

3.1.3. Neformalios aplinkos įtaka

¹³⁵ JUSTICKIS, V. *Kriminologija. Vadovėlis. I dalis*. Vilnius, 2001, p. 208 – 209.

¹³⁶ JUSTICKIS, V. *Kriminologija. Kriminologinis prognozavimas. Nusikaltimų prevencija. Vadovėlis II dalis*. Vilnius, 2004, p. 247.

Nepilnamečiai buriasi į įvairias grupes, kad praleistų laisvą laiką, patenkintų bendravimo poreikį, pasijustų kažko verti ir suprasti, kad galėtų pasidalinti savo išgyvenimais, nesėkmėmis. Kai minėti poreikiai nepatenkinami socialiai vertingose grupėse, nepilnamečiai ieško į save panašių ir dažniausiai jų randa neformaliose grupėse.

Neformalios bendraamžių grupės – tai dažniausiai nedidelės (2-7 žmonės) paauglių bei jaunuolių kompanijos, kurios turi didelę reikšmę nepilnamečių gyvenime¹³⁷. Tokiose grupėse bendravimas vyksta tarp sau lygių, požiūris į daugelį dalykų yra panašus, jos tenkina daugelį nepilnamečių poreikių, o ir patys nepilnamečiai čia jaučiasi laisviau, gali daryti tai, ką namie draudžia tėvai. Ar bus daromi nusikaltimai ar ne, priklauso nuo grupės kryptingumo. Kai nusikaltimas yra įvykdomas, tokią grupę sujungia ne tik bendri interesai, bet ir bendra paslaptis. Grupė gali ir nebūti tiesiogiai orientuota į nusikalstamą elgesį, tačiau jos nariai nusikalsta, pavyzdžiui, neturėdami ką veikti. Padaryti nusikaltimą nepilnametį gali paskatinti ir noras įsitvirtinti neformalioje grupėje, o kai kuriose grupėse tai gali būti savo autoriteto (valdžios) įtvirtinimo priemonė.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad nepilnamečiai gali būti įtraukiami į neformalias grupes ir suaugusiųjų, kadangi nepilnametis dar neturi baudžiamajai atsakomybei atsirasti reikalingo amžiaus.

Šeimos teigiama įtaka, neatmestinas tėvų dėmesys vaiko draugams, ypač jų vertybėms, galėtų sutrukdyti nepilnamečiui, kuris, dažnai net nesuvokdamas to, veržte veržiasi į nusikaltimą.

G. Valicko požiūriu, paaugliai retai kada ieško būdų sugrįžti į normalią aplinką, nes nusikalstama grupė daugiau ar mažiau patenkina svarbiausius jų poreikius, be to, tokia grupė dažnai daug labiau negu kitos grupės kontroliuoja savo narių elgesį ir neleidžia jiems lengvai pasitraukti¹³⁸.

Akivaizdu, kad neformalios paauglių grupės turi didelę reikšmę nepilnamečių gyvenime. Kriminologijos mokslas įrodė, kad šios grupės nemažai prisideda prie jų asmenybės vystymosi.

3.1.4. Nepilnamečių neužimtumas

Nepilnamečių neužimtumas ir nusikalstamumas – akivaizdus sąlytis¹³⁹.

Ryšį tarp nedarbo ir nusikalstamumo aiškina šios pagrindinės teorijos: a) ekonominio pasirinkimo (jos atstovas I. Ehrlichas teigia, kad kiekvienas žmogus, dalyvaujantis darbo rinkoje, individualiai pasirenka tarp darbo ir nedarbo (pajamų užtikrinimas nelegaliais būdais), b) socialinės kontrolės (T. Hirschi ir kiti šios teorijos šalininkai teigia, kad stipriausia jėga, sulaikanti individą nuo nusikaltimų, yra aplinkinių kontrolė; netekus darbo ne tik nutrūksta socialiai teigiami ryšiai

¹³⁷ *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 211- 213.

¹³⁸ VALICKAS, G. *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Monografija. Vilnius, 1997, p. 34.

¹³⁹ VAIKŲ TEISĖS IR JŲ ĮGYVENDINIMO GARANTIJOS. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1996, p. 25.

darbovietėje, bet ir išnyksta šeimos ryšiai su savo socialiniu sluoksniu, todėl labai silpnos tampa ir jėgos, kurios paprastai sulaiko individą nuo nusikaltimų), c) tikslų ir normų atitikties (E. Durkheimas; pasak šios teorijos atstovų, nedarbas – tai vienas stipriausių socialinių skirtumų padidinimo veiksnių) ir d) etikečių teorija¹⁴⁰.

Verta panagrinėti nepilnamečių darbinio neužimtumo problemas bei jų įtaką nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi. Atskira problema yra nepilnamečių, galinčių dirbti ir nenorinčių mokytis, bedarbystė. Daugeliui jaunuolių yra svarbu tapti savarankiškais. Jeigu jaunimo savarankiškumas nėra skatinamas ir nėra kur savęs pozityviai realizuoti, randama negatyvių būdų. Nepilnamečiams, neturintiems kokybiško išsimokslinimo, darbą susirasti itin sunku. Tai reiškia, kad nepilnamečiai į darbą priimami nenoriai, nes profesijos atžvilgiu jie yra blogai parengti, neturi darbo praktikos. Nedarbo padariniai jauną žmogų paprastai veikia kur kas stipriau ir giliau nei pagyvenusį, jau turėjusį darbo patirties asmenį¹⁴¹.

Nagrinėjant ryšį tarp nedarbo ir nusikalstamumo, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad nepilnamečių nusikalstamumas ypač didėja vasaromis. Nepilnamečiai, turintys daug laisvo laiko, neatsikrato neigiamų minčių, iš kurių gimsta nusikalstamumas, įvairios krizės, žalingi įpročiai.

Siekiant didinti vaikų užimtumą svarbu padėti vaikui pradėti dirbti, pasirinkti tokį darbą, kuris atitiktų jo individualius ypatumus ir polinkius. Daugiau dėmesio turi būti skiriama darbo motyvacijai formuoti, ir ypač vaikų iš asocialių ir nepilnų šeimų. Be to, yra tikslinga skatinti darbdavius, įdarbinančius vaikus. Kita vertus, egzistuoja ir antroji pusė - blogai, kai vaikai vengia mokytis ir pradeda anksti dirbti, paprastai nelegaliai. Įdarbinimo organizavimas ir auklėjimas darbe – viena iš sąlygų, galinčių apriboti vaikų nusikalstamumą.

3.1.5 Visuomenės informavimo priemonių įtaka

Šių laikų vaikų karta turi kur kas platesnių galimybių tiesiogiai „susipažinti“ su suaugusiųjų pasauliu. Kaip akcentuoja antropologai, šiais laikais nė vienas suaugęs nežino ir nėra patyręs visko, ką žino ir yra patyrę vaikai. Daugelį vertybių, normų, nuostatų, elgesio pavyzdžių bei kitų socializacijos veiksnių perduoda ne tiesiogiai tėvai ar kiti suaugusieji (autoritetai), o „tarpininkai“, dažnai žiniasklaida¹⁴². Akivaizdu, vaikai žiniasklaidos priemonėmis gali disponuoti savarankiškai ir jiems nereikia tėvų ar kitų suaugusiųjų leidimo. Jie turi galimybę daug ką padaryti „tyliai, paslapčia, vadovaudamiesi tik savo siaura pasaulėžiūra“¹⁴³.

¹⁴⁰ JUSTICKIS, V. *Kriminologija: vadovėlis*. I dalis. Vilnius, 2001, p. 162.,174.,180.

¹⁴¹ SAKALAUSKAS, G. *Vaikų ir jaunimo teisių apsauga Lietuvoje*. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. Vilnius, 2001, p. 93.

¹⁴² SAKALAUSKAS, G. *Vaikų teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius, 2000, p. 34.

¹⁴³ BAJORIŪNAS, Z. *Paauglio teisėtvarkos pažeidėjo šeimos ugdomasis potencialas// Mokykla ir nusikalstamumo prevencija*. Vilnius, 1996, p. 74.

Žiniasklaida¹⁴⁴ gali būti ne tik informuojanti, bet ir socializuojanti institucija. Jos galimybė formuoti socialinius vaidmenis ir stereotipus tarp tų socialinių grupių, kurių socialinės nuostatos dar nėra susiformavusios arba kurių socializacija apsunkinta tradicinių socialinių institutų (šeimos, mokyklos), seniai yra aštrių diskusijų tema. Suprantama, kad vaikai yra pirmieji tokių socialinių grupių sąraše ir tyrinėtojai beveik vieningai teigia, kad žiniasklaidos galimybės stiprinti ne tik teigiamas, bet ir neigiamas socialines nuostatas negali būti ignoruojamos¹⁴⁵.

Smurto žiniasklaidoje skleidimas skatina globalią agresyvią subkultūrą. Sunku nustatyti, kiek smurtas ir žiaurumas kriminaliniuose siužetuose yra informatyvus, tačiau tokių siužetų žiūrėjimas, anot A. Kiškio, turi poveikį vaikams, galintis pasireikšti didesniu smurtavimu, taigi ir smurtiniais nusikaltimais¹⁴⁶. Svarbu pažymėti, kad agresyvų, smurtinį elgesį provokuoja ne pats smurto demonstravimas žiniasklaidoje, bet jo pateikimas kaip pramogos, o ne kaip tragedijos¹⁴⁷. Lietuvos mokslininko A. Kiškio teigimu, ilgainiui smurto televizijoje žiūrėjimas gali padėti susiformuoti smurtinio elgesio nuostatomis (smurto subkultūra) – smurtas laikomas normalia ir adekvačia šiuolaikinės visuomenės savybe¹⁴⁸.

Taip pat verta paminėti ir tai, kad žiniasklaida dažniausiai orientuota į išskirtinę, sensacingą informaciją. „Vaikas – teisės pažeidėjas“ neretai pristatomas kaip asocialus ir brutalus personažas, priklausantis kitam, svetimam ir neprognozuojamam pasauliui. Tokiu būdu nusikalte vaikai simboliškai marginalizuojami ir išstumiami iš normalaus gyvenimo – tai objektyviai sudaro nepalankią atmosferą tokių asmenų rehabilitacijai ir integracijai į visuomenę¹⁴⁹.

Literatūroje yra diskutuojama apie smurto demonstravimo įtaką agresyviam jaunimo elgesiui. Dažniausiai pateikiamos šios koncepcijos:

1. Simuliavimo teorija, pagal kurią asmuo žiniasklaidos pateikiamą smurtą perima ir tai skatina jo agresyvumą bei polinkį griauti, pavyzdžiui, siekiant asmeninių tikslų;
2. Habitulizavimo teorija teigia, kad nuolat žiūrint brutalias scenas jausmai atbunka ir priprantama prie kasdienio smurto, galiausiai skatinama nuostata siekiant asmeninių interesų naudoti prievartą;
3. Katarsio teorija teigia, kad matomas smurtas redukuoja asmeninį smurtą, t.y. malšina smurto poreikį¹⁵⁰.

---

¹⁴⁴ Žiniasklaida – kitaip dar vadinama „visuomenės informavimo priemonėmis“ – tai priemonės, skirtos pateikti informaciją plačiam žmonių ratui. Tradiciškai žiniasklaidai priskiriama spauda, radijas ir televizija. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <<http://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%BDiniasklaida>>.

¹⁴⁵ DOBRYNINAS, A. *Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje*. Lietuvos žmogaus teisių centras. Vilnius, 2000, p. 8.

¹⁴⁶ KIŠKIS, A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija // *Jurisprudencija*. 2004, t. 59(51). p. 42.

¹⁴⁷ GILLIGAN, J. *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 95-96.

¹⁴⁸ KIŠKIS, A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija // *Jurisprudencija*. 2004, t. 59(51). p. 41.

¹⁴⁹ DOBRYNINAS, A. *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas. 2001, p. 159.

¹⁵⁰ SAKALAUSKAS, G. *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius, 2000, p. 35.

Teoriniu lygmeniu nėra sutarta, koks vaizduojamo smurto poveikis žmogaus elgesiui. Šios teorijos, kaip ir bet kuri teorija, vienpusiškai vertina žmogų ir jo elgesį¹⁵¹.

Literatūroje pateikiama ir kitų teorinių modelių:

1. agresyvių nuostatų ir elgesio išmokimo (žmogus elgesio mokosi iš aplinkos, kartu ir iš televizijos. Žiūrovai gali imituoti televizijoje rodomus elgesio modelius. Agresijos išmokstama jauname amžiuje, ir ji tampa sunkiai paveikiama vyresniame amžiuje);

2. jautrumo sumažinimo (žiūrovai daugiau ar mažiau identifikuoja save su smurto televizijoje subjektais;

3. baimės, agresijos palaikymo socialinis elgesys yra kontroliuojamas „elgesio programu“, kurios nusistovi vaikystėje. Šios „programos“ yra atmintyje, ir jomis vadovujamasi pasirenkant elgesio variantus bei sprendžiant problemas¹⁵².

Straipsnio autoriaus nuomonė, anksčiau minėti trys teoriniai modeliai – išmokimo, jautrumo sumažinimo ir smurto subkultūros – yra svarbiausi ir įtakingiausi.

Kita, pati seniausia žiniasklaidos priemonė – spauda. Mokslininkų nuomone, spauda neturi tokio poveikio nepilnamečių nusikalstamam elgesiui, nes šios amžiaus grupės asmenys ją mažai skaito. Tačiau paminėtina keletas aspektų, kada spauda gali turėti neigiamos įtakos nepilnamečių elgesiui. Spauldoje dažniausiai pateikiami tik faktai apie nepilnamečių padarytus nusikaltimus, jų padarymo būdus, nepaminint to priežasčių bei pasekmių. Akcentuojamas ne tik nepilnamečių dalyvavimas nusikaltimo padaryme, bet ir pabrėžiamas žiaurus nusikaltėliškės veiklos pobūdis, išskirtinė nusikaltimo rūšis. Nepilnametis nusikaltėlis vaizduojamas kaip absoliutaus blogio įsikūnijimas, nesugebantis laikytis esminių žmogiškųjų gyvenimo principų¹⁵³.

Visa tai kai kuriems nepilnamečiams gali sukelti pojūtį, jog jie priklauso kažkokiai grupei, kurios žiaurumo visuomenė bijo, todėl dalis nepilnamečių gali norėti tai išbandyti, taip pat paskatinti padaryti tokį nusikaltimą, koks spauldoje dar nebuvo aprašytas.

Iš tiesu, informacijos teikimo visuomenės informavimo priemonėse būdas gali turėti įtakos nepilnamečio asmenybei bei jos elgesiui.

Vadinasi šiuolaikiniame informacijos amžiuje žiniasklaida tampa vienu iš vaiko ugdymo veiksmių greta kitų faktorių – mokyklos ir šeimos, laisvalaikio ir bendraamžių grupių, kurie daro įtaką nepilnamečio asmenybės formavimuisi.

---

¹⁵¹ SAKALAUSKAS, G. *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius, 2000, p. 36.

¹⁵² KIŠKIS, A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija // *Jurisprudencija*. 2004, t. 59(51), p. 41.

¹⁵³ DOBRYNINAS, A. *Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000, p. 45.

Žiniasklaida tampa vienu iš pagrindinių užsiėmimų, jos įtaka vaiko socializacijai¹⁵⁴ šiandien yra neabejotina.

3.1.6. Alkoholio ir narkotikų vartojimas

Kriminologijoje alkoholizmas, narkomanija dažnai nagrinėjamos kaip nusikalstamą elgesį lemiantis veiksnys. Literatūroje išskiriamos įvairios biologinės, socialinės, psichologinės priežastys bei asmenybės ypatybės, skatinančios nepilnamečius vartoti narkotines medžiagas¹⁵⁵.

Narkotikų kontrolės departamento 2004 m. pabaigoje Lietuvoje atlikto reprezentatyvaus 15-64 metų šalies gyventojų tyrimo rezultatai parodė, kad narkotikų bent kartą gyvenime yra bandę 8,2 proc. Lietuvos gyventojų. Narkotikus nurodė vartoję daugiau vyrai (13,1 proc.), nei moterys (3,8 proc.), jaunesni (15-34 metų amžiaus) nei vyresni (35-64 metų amžiaus) žmonės, atitinkamai 14,1 proc. ir 3,8 proc.¹⁵⁶ (žr. Priedas 2, 1 pav.).

2003 m. atlikto alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo Lietuvos mokyklose (ESPAD) tyrimo rezultatai parodė, kad bet kokią narkotiką bent kartą yra vartoję 15,6% 15-16 metų Lietuvos moksleivių, ir vartojimo lygis per keturis metus išliko toks pat (1999 m. – 15,5 %). Lietuvoje, palyginti su kitomis Europos šalimis, o taip pat su kaimyninėmis valstybėmis, moksleivių narkotikų vartojimas nėra labai aukštas (pvz. Čekijos Respublikoje – 44%, Šveicarijoje – 41%, Latvijoje – 17%, Estijoje – 24%, Lenkijoje – 19%, Rusijoje – 22%). 2006 m. atliktas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas savivaldybių ir apskričių vaikų globos namuose parodė, kad 19 proc. 15-17 m. amžiaus vaikų globos namų auklėtinių yra bandę bent vieną iš narkotikų nors kartą gyvenime, 12 proc. – nors kartą per paskutinius 12 mėnesių, 8 proc. – per paskutines 30 dienų¹⁵⁷.

Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis 2006 m., lyginant su 2005 m., užregistruota daugiau nusikalstamų veikų (viso 1673), susijusių su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis bei jų I kategorijos pirmtakais (prekursoriais) (2005 m. - 1600 veikų, 2004 m. - 1552 veikos), iš kurių ištirta 1348 nusikalstama veika (80,6 proc.). Nepilnamečiai padarė 39 nusikalstamas veikas, susijusias su disponavimu

---

¹⁵⁴ *Socializacija* – istoriškai sąlygotas socialinės patirties perėmimas ir aktyvus atgimimas individo veiklos ir bendravimo procese. Valickas, 1997.

¹⁵⁵ DAVIDAVIČIENĖ, A. G. Tėvams apie narkotikus. Kaip apsaugoti vaikus?- Vilnius, 2001, p. 26-29.

¹⁵⁶ STATISTINĖ INFOMACIJA APIE NARKOTINIŲ IR PSICHOTROPINIŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO PAPLITIMĄ BEI NETEISĖTĄ APYAVRTĄ LIETUVOJE. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. balandžio 5 d.] Prieiga per internetą: <http://www.nkd.lt/files/Apklausos_ir_tyrimai/apzvalga2/failai/SMM.doc>

¹⁵⁷ STATISTINĖ INFOMACIJA APIE NARKOTINIŲ IR PSICHOTROPINIŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO PAPLITIMĄ BEI NETEISĖTĄ APYAVRTĄ LIETUVOJE. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. balandžio 5 d.] Prieiga per internetą: <http://www.nkd.lt/files/Apklausos_ir_tyrimai/apzvalga2/failai/SMM.doc>

narkotinėmis medžiagomis¹⁵⁸. 70 procentų buvo bent sykį apsvaigę. Penktadalis nusikaltusių nepilnamečių buvo neblaivūs¹⁵⁹.

Kriminaliniai statistiniai duomenys patvirtina, kad alkoholizmas ir nusikalstamas elgesys dažnai yra neatsiejami. Pabrėžtina, kad vartojantys alkoholį ar kitas psichiką veikiančias medžiagas nepilnamečiai asmenys gali padaryti nusikalstamą veiką ne tik apsvaigę, bet ir tuo metu, kai stengiasi gauti pinigų toms medžiagoms įsigyti.

Mokslininkų atlikti tyrimai, kuriuos pristatė Kauno medicinos universiteto profilaktinės medicinos katedros docentė N. Žemaitienė, rodo, jog alkoholį vartoja vis daugiau jaunų žmonių. 2003 metų duomenimis, 12,8 proc. tarp 15-16 metų berniukų ir 4,7 proc. mergaičių alkoholį teigė per mėnesį vartojantys 10 ir daugiau kartų. Per nepilną dešimtmetį intensyviai girtaujančių vaikų skaičius išaugo daugiau kaip 5 kartus. "Vaikai, kurie taip intensyviai girtauja, kas trečią dieną svaiginasi alkoholiu. Jei tokiu intensyvumu geriama, labai neilgas laikas reikalingas, kad išsivystytų rimta priklausomybė", - teigė N. Žemaitienė¹⁶⁰. Iš tiesų, paauglystėje alkoholizmas vystosi labai sparčiai ir piktybiškai. Akivaizdu, kad vis daugiau jaunuolių suserga alkoholizmu, kadangi piktnaudžiauti svaigalais pradama vis jaunesnio amžiaus.

Pastarąjį dešimtmetį alkoholizmo terminą pamažu imama keisti terminu „priklausomybė nuo alkoholio“, nes medikų nuomone, juo tiksliau įvertinamas ir paaiškinamas alkoholio poveikis tiek organizmui, tiek psichikai. Todėl Narkologinės priežiūros įstatyme¹⁶¹ alkoholizmas apibrėžiamas kaip psichikos liga, kuria asmenys suserga dėl piktnaudžiavimo alkoholiu ir kuri reiškiasi asmens psichinės ir fizinės priklausomybės nuo alkoholio sindromu bei kitais neigiamais medicininiais ir socialiniais padariniais.

N. Žemaitienės nuomone¹⁶², alkoholio vartojimas yra viena pagrindinių jaunuolių destruktivaus elgesio priežasčių. Tai galima paaiškinti tuo, kad nors paprastai paaugliai geria pasislėpę, tačiau kiek apgirtę būtinai turi pasirodyti viešumoje: šaukti, tyčiotis, mušti vaikus ir pan. Paminėtini ir kai kurie motyvai, kurie skatina paauglius vartoti svaigalus: tai noras atrodyti vyresniems, mėgdžioti suaugusius, smalsumas, noras pajusti svaigalų poveikį, noras būti pripažintam tam tikroje grupėje, noras šokiruoti tėvus ir draugus.

¹⁵⁸ Statistinė informacija apie narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo paplitimą bei neteisėtą apyvartą Lietuvoje. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. balandžio 5 d.] Prieiga per internetą: <http://www.nkd.lt/files/Apklausos_ir_tyrimai/apzvalga2/failai/SMM.doc>

¹⁵⁹ *Alkoholizmas*. [Interaktyvus] [Žiūrėta 2009 04 04] Prieiga per internetą : <http://wikipedija.lt>

¹⁶⁰ Vaikų ir paauglių alkoholio vartojimas Lietuvoje pasiekė grėsmingą mastą, įspėja medikai. [interaktyvus][žiūrėta 2009 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/70476>>.

¹⁶¹ Lietuvos Respublikos Narkologinės priežiūros įstatymas Valstybės žinios, 1997, Nr. 30 – 711.

¹⁶² Vaikų ir paauglių alkoholio vartojimas Lietuvoje pasiekė grėsmingą mastą, įspėja medikai. [interaktyvus][žiūrėta 2009 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/70476>>.

M. Ivanovas¹⁶³ tvirtina, kad daugumai nusikaltimus padariusių vaikų būdingas nuolatinis visuotinai priimtų elgesio normų nesilaikymo demonstravimas, girtuokliavimas, polinkis vartoti narkotikus ir pan.

Alkoholio ir psichotropinių medžiagų vartojimas išryškina dar vieną opią problemą – kai vaikas turi kelis sutrikimus (depresija, elgesio sutrikimas, piktnaudžiauja alkoholiu, kitomis psichoaktyviomis medžiagomis), - savižudybės faktorius tampa labai svarbiu¹⁶⁴.

Dažnai yra diskutuojama, ar priklausomybė nuo alkoholio, narkotikų - tai liga, ar neigiamas žmogaus bruožas. Rusijos mokslininkas I. I. Karpec, teigia, kad narkomanija – vartotojui tai dar ir liga (kartais įskiepyta prievartos pagalba) nors praktiškai nepagydoma, tačiau neįgimta fizinė savybė¹⁶⁵.

Kiti autoriai remiasi genetikos mokslu. Jie mano, kad alkoholinė liga yra paveldima arba polinkis ligoms yra perduodamas. Polinkis reiškia, kad žmonės, turėdami šį faktorių, dažniau serga ta liga negu tie, kurie jo neturi¹⁶⁶. Taigi mokslininkų nuomonės prieštaringos: vieni linkę ligos priežasčių ieškoti pačiame individe, asmenybės ypatumuose, kiti didžiausią reikšmę skiria išoriniams faktoriams.

Apibendrinant pasakytina, kad alkoholio ir narkomanijos faktorius įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi neabejotinai reikšminga.

Faktorių, darančių įtaką nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi, analizė leidžia teigti, kad neteisėtas elgesys gali atsirasti dėl įvairių asmenybės formavimąsi neigiamai veikiančių aplinkybių: auklėjimo šeimoje spragų, jos struktūros sutrikimų, neigiamos bendraamžių įtakos, žiniasklaidos demonstruojamo smurto ir pan. Kaip matome, ne tik Lietuvos, bet ir užsienio mokslininkai pripažįsta išorinės tikrovės reikšmę nusikalstusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi.

3.2. Kriminalinė socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei ir jos elgesiui.

Kriminalinė nusikaltusio nepilnamečio asmenybės raidos stadija kaip ir kiekvieno individo prasideda tada, kai asmuo pradeda daryti nusikaltimus bei yra sulaukęs tokio amžiaus, nuo kurio atsako pagal baudžiamuosius įstatymus¹⁶⁷.

Civilinėje teisėje asmenys iki 18 metų vadinami nepilnamečiais. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.5 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad visiškas civilinis veiksnumas atsiranda asmeniui sulaukus pilnametystės, t.y. kai jam sukanka 18 metų¹⁶⁸.

¹⁶³ IVANOVAS, M. *Tėvai, paauglys, įstatymai*. Kaunas: Šviesa, 1985, p. 152.

¹⁶⁴ Nepilnamečių kriminalinė justicija. // *Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga*. Vilnius, 2001, p. 117 -133.

¹⁶⁵ КАРПЕЦ, И. И. *Преступность: иллюзии и реальность*. Москва: Российское право, 1992, с. 396 – 403.

¹⁶⁶ DUBININAS, N. *Genetika ir žmogus*. Kaunas: Šviesa, 1982, p. 3 – 6.

¹⁶⁷ POCIUS, A. Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelis. // *Teisė*, 2007, Nr. 64, p. 102.

Lietuvos Respublikos darbo kodekso 13 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad visiškas darbinis teisnumas ir galėjimas savo veiksmais įgyti darbo teises bei sukurti darbo pareigas atsiranda asmeniui, sukakusiam 16 metų¹⁶⁹.

Kalbant apie baudžiamąją atsakomybę, išskirtini keli amžiaus tarpsniai. Baudžiamąja tvarka gali atsakyti asmuo, kuriam konkrečios nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję 16 arba 14 metų, o išskirtiniais atvejais 18 arba 19 metų (BK 13 str.)¹⁷⁰. Vyresniems nei 18 metų, bet dar nesulaukusiems 21 metų asmenims, jei jie pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui, gali būti taikomi tam tikri nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai (BK 81 str.). Nepilnamečiai, jaunesni nei 14 metų, pagal baudžiamuosius įstatymus neatsako.

Kriminologijoje nepilnamečio sąvoka dažnai suprantama gerokai plačiau nei baudžiamojoje teisėje. Nepilnamečiais paprastai laikomi visi asmenys iki 18 metų arba asmenys nuo 10 iki 18 metų¹⁷¹.

Akivaizdu, kad atskirose teisės šakose nepilnamečio asmens samprata skiriasi. Nepaisant to, formalus nepilnametystės nustatymas yra būtinas¹⁷². Taigi sąvoka "nepilnametis" šiame darbe bus vartojama baudžiamosios teisės kontekste ir apims tik asmenis nuo 14 iki 18 metų amžiaus.

Manoma, kad tokio amžiaus vaiko psichologinės ir socialinės savybės leidžia jam iš esmės suvokti elgesio neteisėtumą ir baudžiamumą. Šis amžiaus tarpsnis yra turiningiausias, kartu šiame gyvenimo etape vaikui neretai iškyla specifinių problemų, jo formavimosi krizių, nuo kurių sprendimo priklauso asmenybės tolesnė raida.

Kriminalinės justicijos stadija – tai tarpinė stadija, kuri prasideda nepilnamečiui padarius nusikaltimą ir tęsiasi iki to momento, kai po teismo jis atvyksta į koloniją. Šis laikotarpis yra aktualus ir reikšmingas tuo, kad nepilnamečiai intensyviai bendrauja su kriminalinės justicijos pareigūnais.

Nepilnamečio, pradėjusio daryti nusikaltimus, asmenybė ne tik nukrypsta nuo tos pozicijos, kuri susiformavo asmenybės socializacijos procese, bet ir *pereina į kitą socializacijos etapą*. Šiai stadijai turi įtakos visų vėlesnių amžiaus tarpsnių asmenybės laikotarpiai. Didelį vaidmenį atlieka socialiniai – psichologiniai mechanizmai, nepilnamečio vertybinės orientacijos, taip pat asmenybės poreikiai, jausmai, interesai, įpročiai ir kt.

---

¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74 – 2262.

¹⁶⁹ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 64 - 2569.

¹⁷⁰ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2441.

¹⁷¹ *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 198.

¹⁷² *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 199.

Generalinės prokuratūros duomenys apie nepilnamečių nusikalstamumo pokyčius 2000 – 2008 m. rodo, kad nepilnamečių nusikalstamumas mažėja, tačiau 2008 m. nepilnamečių nusikalstamumas ūgtelėjo 6,8 proc. palyginti su 2007 m. (žr. Priedas 2, 2 pav.).

2008 m. nepilnamečiai padarė 23 nužudymus (2007 m. – 21), 31 sunkų sveikatos sutrikdymą (2007 m. – 30), 20 išžaginimų (2007 m. – 16), 32 seksualinius prievartavimus (2007 m. – 19); taip pat 35 veikas dėl neteisėtos narkotikų apyvartos (2007 m. – 20), 360 viešosios tvarkos pažeidimų (2007 m. – 397), 2116 vagysčių (2007 m. – 1967), 620 plėšimų (2007 m. – 683), 55 turto prievartavimus (2007 m. – 36). 2008 m. padaugėjo nusikalstamų veikų, nepilnamečių padaromų vagiant iš parduotuvių ir kitų prekybos vietų (224, 2007 m. – 169) bei vagiant transporto priemonės (337, 2007 m. – 300).

Nepilnamečiai 3,1 proc. daugiau nusikalstamų veikų padarė gatvėse, 4,1 proc. – veikdami grupėje, 1,2 proc. – būdami neblaivūs, 14 proc. – apsvaigę nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų. Nesimokančių nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų padaugėjo net 5,2 proc. Iš visų 2008 m. nusikaltusių asmenų, nepilnamečiai sudarė 15,6 proc., iš jų: 3357 berniukai; 70 mergaičių. 1147 vaikai 14–15 metų amžiaus, 2480 – 16–17 metų amžiaus¹⁷³ (žr. Priedas 3, 3 pav.).

A. Pocius nurodo, kad kriminalinės individo raidos stadijai turi įtakos tokie veiksniai, kaip ryšiai su antisocialiniais asmenimis, tuščias laiko švaistymas, nesugebėjimas organizuoti laisvalaikio ir kiti veiksniai. Šioje stadijoje charakterio akcentuacijos taip pat turi labai didelę įtaką nusikaltėlio asmenybei ir jos elgesiui formotis. Nusikalstama aplinka tikslingai kontroliuoja nusikaltėlio asmenybės formavimąsi. Ji yra viena iš nusikaltėlio asmenybės kriminalinės socializacijos determinančių¹⁷⁴.

3.2.1. Neigiama kriminalinės justicijos įtaka

Kriminalinės justicijos neigiamos įtakos vaiko asmenybei ir jos elgesiui esmę ryškiausiai atskleidžia E. Valeikienės ir S. Gečėnienės tyrimai¹⁷⁵. Jos pagrįstai teigia, kad kriminalinės justicijos stadija yra itin svarbi nepilnamečio, įtariamo padarius nusikaltimą, asmenybės vystymuisi. Būtent šios stadijos metu nepilnametis teisės pažeidėjas susitinka su operatyviniais darbuotojais, tardytojais, ekspertais, tardymo izoliatoriaus darbuotojais bei kitais tokiais pat nusikaltėliais kaip ir jis pats. Šios stadijos metu nepilnamečiui padaroma stipri psichologinė, pedagoginė bei dorovinė įtaka, nuo kurios daugeliu atveju priklauso tolimesnė jo asmenybės vystymosi kryptis.

¹⁷³ [interaktyvus] [Žiūrėta 2009 m. kovo 14 d.] Prieiga per internetą: < <http://www.prokuraturos.lt/> >.

¹⁷⁴ POCIUS, A. Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelis. // *Teisė*, 2007, Nr. 64, p. 104.

¹⁷⁵ VALEIKIENĖ, E., GEČĖNIENĖ, S. *Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui*. Vilnius, 1999, p. 11- 13.

Nustatyta, kad buvimas tardymo izoliatoriuje ne tik sustiprina asocialias nepilnamečio vystymosi tendencijas, bet ir prisideda prie negatyvaus požiūrio į teisę, kriminalinę justiciją bei socialinių vertybių (tiesos, teisingumo) formavimąsi. Atlikti moksliniai tyrimai įrodo, kad buvimas tardymo izoliatoriuje susijęs su ilgalaikiu, nuolatinu, labai intensyviu fiziniu ir psichiniu stresu¹⁷⁶.

Tyrimas parodė, kad šio streso šaltiniai yra įprastas tardymo izoliatoriuje nepilnamečių mušimas, seksualinis išnaudojimas, fizinis ar psichinis pažeminimas, tyčinis nepilnamečių žalojimas ir kt. Be to, buvimas tardymo izoliatoriuje nepilnamečiui padaro didelę moralinę žalą - nepilnametis patiria labai intensyvų spaudimą pasirinkti kriminalinę orientaciją. Intensyvus nepilnamečio bendravimas su kriminaline justicija bei jos atstovais suformuoja nepilnamečio požiūrį į ne tik į jos subjektus, bet ir į kriminalinę justiciją apskritai.

Lietuvoje atlikti kriminologiniai tyrimai rodo, kokie baudžiamojo persekiojimo mechanizmo momentai daro ypač didelę žalą nepilnamečio asmenybei. Pritartina S. Gečėnienės suformuluotai išvadai, kad nepagrįstai nekreipiama dėmesio į žalingą nepilnamečiui poveikį, atsirandantį jam bendraujant su baudžiamosios justicijos atstovais. Nemažai specifinių vaikų nusikalstamumą sąlygojančių faktorių yra susiję su teisėsaugos įstaigų veiklos trūkumais.

3.3. Pokriminalinė socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei ir jos elgesiui

Pokriminalinė nusikaltusio nepilnamečio asmenybės raidos stadija prasideda tada, kai nepilnametis yra nuteisiamas už padarytą nusikaltimą ir įsiteisėja apkaltinamasis teismo nuosprendis¹⁷⁷.

Šioje stadijoje nusikaltėliu esama iki teistumo išnykimo arba panaikinimo dienos. Būtent šioje stadijoje prasideda nusikaltėlio resocializacija. Resocializacijos esmė anot I. Michailovič – tai priemonių poveikio rezultatas, siekiant užtikrinti tokį individo elgesį, kuris būtų jam naudingas ir kartu atitiktų visuomenės interesus, pabrėžiant resocializacijos priemonių reikšmę- poveikį ne visiškai socializuotiems asmenims, kad jie galėtų atsisakyti neigiamų savo elgesio bruožų ir nukreipti jį tinkama linkme¹⁷⁸. Mokslininkė baudžiamajame įstatyme numatytas nepilnamečių resocializacijos priemones klasifikuoja pagal izoliacijos nuo visuomenės kriterijų į:

1. Priemonės, taikomas ne izoliacijos nuo visuomenės sąlygomis;
2. Priemonės, taikomas izoliacijos sąlygomis;

¹⁷⁶ VALEIKIENĖ, E., GEČĖNIENĖ, S. *Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui*. Vilnius, 1999, p. 76 - 82.

¹⁷⁷ POČIUS, A. Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelis // *Teisė*. 2007. Nr. 64. p. 104

¹⁷⁸ MICHAILOVIČ, I. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. // *Daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, teisė (O1 S)*, Vilnius: VU, 2001, p. 36.

Įgyvendinant resocializaciją autorė siūlo plačiau taikyti priemones, nesusijusias su izoliacija nuo visuomenės. Tokiam I. Michailovič siūlymui reikėtų visiškai pritarti, kadangi pirmiausia jos neizoliuoja nusikaltėlio nuo visuomenės ir nuteistasis turi prisitaikyti prie nustatytu visuomenėje elgesio normų. T. Mackevič taip pat teigia, kad bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu, yra pozityvios¹⁷⁹.

Kriminologiniai tyrimai rodo, kad laisvės atėmimo bausmė neužkirto kelio daugumos tiriamųjų pakartotiniams nusikaltimams (neatitiko visų bausmės paskirties elementų). Tiriant asmenų, teistų laisvės atėmimu, adaptavimąsi visuomenėje, darytina išvada, kad šių asmenų adaptacija, paleidus iš kalėjimo vietų, yra labai sudėtinga¹⁸⁰. Kitaip tariant, atlikus laisvės atėmimo bausmę, dažnai yra neįmanoma vėl užimti ankstesnę padėtį, nes visuomet padidėja tikimybė, kad nuolat reikės susitaikyti su nusikaltėlio vaidmeniu.

Remiantis literatūra, nagrinėjančia įtaką, kurią daro kalėjimas įkalintiems asmenims manytina, kad daugiametė vaikų izoliacija nuo visuomenės, jų įtraukimas į kalėjimo subkultūrą ir visą „prizonizacijos“ procesą, gali labai pasunkinti jų resocializaciją grįžus į laisvę¹⁸¹. Akivaizdu, kyla didelė tikimybė, kad asmuo negalės perimti naujų egzistavimo visuomenėje sąlygų ir rinksis paprasčiausią elgesio modelį.

Pažymėtina, kad apie būtinybę mokliškai įvertinti kriminalinę subkultūrą yra rašęs A. Petkus. Autoriaus moksliniame darbe nurodyta, kad kriminalinė subkultūra sudaro sąlygas formuoti sudėtingai nusikaltėlio asmenybės socialinei psichologinei nusikalstamų nuostatų sistemai, kuri daro lemiamą įtaką nusikalstamam asmens elgesiui¹⁸².

„Sąlyga, kad jis vėl gali patekti į įkalinimo įstaigą, yra ne tik nebauginanti, bet greičiau guodžianti, nes įkalinimo įstaigos aplinka ir ten egzistuojantys santykiai jam geriau pažįstami ir labiau priimtini“¹⁸³. Visa tai leidžia daryti išvadą, jog kalėjimai turi neigiamą įtaką nepilnamečio nusikaltėlio asmenybei ir galima teigti, kad nusikaltėliai kalėjime įgyja naujų kriminalinių įgūdžių.

Argumentus prieš laisvės atėmimo bausmės skyrimą (ypač jauniems žmonėms) nuosekliai išdėstė teisininkas G. Sakalauskas savo 2000 m. paskelbtame straipsnyje „Kriminaliniai laisvės atėmimo bausmės aspektai“. Autorius pabrėžia, kad kalėjimo patirties neigiamam akcentui pritaria ir kriminologijoje plačiai paplitusios teorijos (anomijos, subkultūros ir diferencijuotų galimybių, diferencijuotų galimybių, etiketavimo (ženklinimo), socialinės cenzūros, socialinės kontrolės,

¹⁷⁹ MACKEVIČ, T. Alternatyvos laisvės atėmimo bausmei ir jų realizacija: *daktaro disertacija: socialiniai mokslai*. Teisė (O1 S). Vilnius: MRU, 2005, 61.

¹⁸⁰ MICHAILOVIČ, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 45.

¹⁸¹ MICHAILOVIČ, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 45.

¹⁸² PETKUS, A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė. *Daktaro disertacijos santrauka*. Socialiniai mokslai. Teisė (O1 S). Vilnius, MRU, 2006, p. 27.

¹⁸³ PETKUS, A. *Kriminalinė subkultūra ir jos įtaka recidyviniam nusikalstamumui // Jurisprudencija: mokslo darbai*, t. 20 (12), Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001, p. 96.

socialinio mokymosi)¹⁸⁴. Mokslinėje literatūroje pateikiami aktualūs teiginiai nagrinėjama klausimais.

A. Drakšienė, analizuodama laisvės apribojimo bausmės nepilnamečiams taikymo galimybes ir trūkumus, pripažįsta, kad šios bausmės tikslu „galėtų būti siekis iš dalies užpildyti socialinės kontrolės vakuumą, kuriuo pasinaudojo nusikalstamas veikas padarę nepilnamečiai, ir nustatyti jų elgesio teisinę kontrolę, kuri padėtų nepilnamečiams teigiamai adaptuotis visuomenėje ir sulaikytų juos nedaryti naujų nusikalstamų veiku“¹⁸⁵. Šios bausmės gali būti veiksmingos, ir manytume, galima laikyti analogiškos pozicijos.

G. Švedas pabrėžia, kad labai svarbu aktyvinti darbą su jaunuoliais, grįžusiais iš įkalinimo įstaigos, padėti jiems adaptuotis visuomenėje. Be abejonės, „buvusiojo nuteistojo resocializacija nesibaigia bausmės atlikimu, todėl valstybė ir visuomenė turi prisiimti papildomų pareigų, susietų su paleistųjų iš laisvės atėmimo vietų socialine globa ir priežiūra“¹⁸⁶.

Štai G.Babachinaitė¹⁸⁷ iškelia vieną iš aktualių baudžiamosios teisės srityje spręstinu klausimų: kokia maksimali laisvės atėmimo nepilnamečiams bausmės trukmė galėtų būti laikoma pakankama, bet nebūtų negrįžtamai žlugdomos jų asmenybės?

Nagrinėjant resocializacinę veiklą negalima nepastebėti (ypač laisvės atėmimo vietose) subkultūros elementų – žargonybių ir tatuiruočių, tam tikros kalėjimo ideologijos, pasižyminčios priešišku socialiniams idealams, visuomenės smerkimo nusikaltimą padariusio nepilnamečio atžvilgiu, neigiamos įtakos. Visa tai egzistuoja ir manytume, taip pat daro didelę įtaką nepilnamečio nusikaltėlio asmenybei bei etinėms, estetinėms ir kitokioms pažiūroms.

Galima sakyti, kad mokslininkų argumentai tampa svarbia paskata toliau atlikti išsamius kriminologinius tyrimus, taikant resocializacijos priemones nusikaltusiems nepilnamečiams, tuo pačiu siekiant geresnių poveikio rezultatų.

Nagrinėdami nusikalstamo elgesio mechanizmą, mokslininkai pripažįsta lemiamą išorinių faktorių reikšmę asmenybės formavimuisi. Pabrėžtina, kad, priklausomai nuo veiksmų įvairovės, tarpusavio sąveikos ypatumų, nepilnamečio asmenybė gali formuotis tiek socialiniu atžvilgiu pozityvia, tiek asocialia linkme. Akivaizdu, kad vaikui didžiausią reikšmę turi socialinė aplinka, ypač auklėjimas ir mokymas. Per juos realizuojama socialinė programa, formuojamas asmenybės vidinis pasaulis. Ši programa neužkoduota genuose, tačiau yra svarbus vaiko dvasinio vystymosi faktorius.

¹⁸⁴ SAKALAUSKAS, G. Kriminologiniai laisvės atėmimo bausmės aspektai. Vilnius: VU, *Teisė*. 2000, Nr. 35, p. 80-88.

¹⁸⁵ DRAKŠIENĖ, A. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams // *Teisė*, 2006, t. 61, p. 44.

¹⁸⁶ ŠVEDAS, G. Laisvės atėmimo bausmės ir jos vykdymo teorinės problemos. // *Teisės mokslų daktaro disertacija*. Vilnius, 1993, p. 7.

¹⁸⁷ VAIKŲ TEISĖS IR JŲ ĮGYVENDINIMO GARANTIJOS. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1996, p. 21.

4. Biologinių ir socialinių faktorių sąveika nusikaltusio nepilnamečio asmenybėje

20 amžiaus antroje pusėje buvo prieita išvados, jog nusikalstamumo priežasčių tyrimas yra kompleksinė problema (t.y. kad būtina tirti žmogaus, kaip biologinio organizmo, individo ir asmenybės sąveiką su socialinėmis aplinkos sąlygomis). Biologinės nusikalstamumo kilmės teorijos ilgainiui buvo modifikuojamos arba jų iš viso buvo atsisakoma. Tačiau kategoriškai genetikos įtakos asmens bruožų, galinčių įtakoti nusikaltimo padarymą, susiformavimui atmesti negalima. Tam tikros biologinės žmogaus savybės, sąlygojančios nusikalstamumą, pačios dažnai yra apspęstos kokių nors socialinių veiksnių. Negalima vienareikšmiškai teigti, kad biologiniai veiksniai lemia agresyvų arba nusikalstamą elgesį; būtina ieškoti biologinių ir aplinkos veiksnių sąveikos¹⁸⁸.

Nagrinėjant biologinių ir socialinių faktorių įtaką nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi išryškėja du skirtingi požiūriai į šią problemą.

1. Socialinis požiūris į nepilnamečių agresiją. Socialiniu požiūriu agresyvų elgesį lemia žmogaus sąveika su jį supančia aplinka.

2. Alternatyvus genetinis – biologinis požiūris. Agresija traktuojama ne kaip blogis, o kaip instinktas, tai yra agresija laikoma instinktyvios kilmės ir jos pasireiškimo išvengti neįmanoma. Laikantis šio požiūrio agresija yra biologinis žmogaus išgyvenimo būdas.

Apžvelgiant socialinių faktorių įtaką nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi išryškėja, kad ypač didelę reikšmę turi socialinė aplinka, į kurią patenka nepilnametis. Šeima, mokykla – toji terpė, kuri stimuliuoja nepilnamečio asmenybės bei jos elgesio raidą. Kaip nepalankios asmenybės formavimuisi sąlygos šeimoje dažniausiai nurodomos tokios: nepilna ir nedarni šeima, nuolatiniai konfliktai tarp tėvų, alkoholio ar kitų toksinių medžiagų vartojimas šeimoje, emocinio ryšio tarp tėvų ir vaikų stoka, auklėjimo klaidos.

Nepilnamečio pažeidėjo ugdymas turi glaudų ryšį su žiniasklaida. Žiniasklaida – galingas asmenybės socializacijos faktorius. Didžiausią įtaką daro televizija, kuri, labai įvairia forma pateikdama informaciją, pritraukia daug žiūrovų, ypač vaikų. Šeimos, žiniasklaidos ir kt. poveikis nusikaltusiems nepilnamečiams daugeliu atvejų lemia jų elgseną, ypač, jei tarp minėtų grandžių yra glaudi sąveika. Kiekvienas iš jų specifiškai veikia paauglio asmenybę.

Vaikui augant, plėtėja bendravimas. Nepilnamečio asmenybės formavimuisi bei jos elgesiui gali turėti neigiama neformalios aplinkos įtaka. Bendraamžių grupė turi svarbią reikšmę nepilnamečio asmenybės formavimuisi ir neretai nulemia paauglių agresyvų elgesį.

---

¹⁸⁸ BLACHUT, J., GABERLE, A., KRAJEWSKI, K. *Kriminologija*, Gdansk, 2000, s. 284.

Kita ryški tendencija – paauglių girtavimas ir narkomanija. Dažnai tai yra nusikalstamą elgesį lemiantis faktorius.

Minėta, kad nuo tam tikro raidos etapo gali būti veikiama specifinių aplinkos situacijų ir faktorių (kai tam tikros stadijos metu nepilnamečiai teisės pažeidėjas susitinka su operatyviniais darbuotojais, tardytojais), dėl kurių nepilnamečio asmenybė bei jo elgesys toliau iš esmės gali formuotis asocialia linkme. Dėl to toliau vyksta nepageidautini asmenybės pokyčiai ir atitinkamos neigiamos savybės gali pradėti dominuoti nepilnamečio asmenybės savybių hierarchijoje.

Kalbant apie baudžiamąją justiciją ir jos poveiki nepilnamečiui, būtina pabrėžti, kad svarbiausias jos tikslas būtų koreguoti, išlyginti dėl biologinių faktorių kilusius asmenybės raidos sutrikimus ir sudaryti sąlygas normaliai asmenybės raidai. Kitais atvejais, kai paauglys patenka į nepalankią socialiniu požiūriu aplinką (pvz., kriminalinė subkultūra), tai gali sukelti nemažus vaiko asmenybės formavimosi sutrikimus ir vėl paveikti biologinį jos fondą. Ir atvirkščiai, teigiama socialinė aplinka gali neutralizuoti neigiamą genetinį palikimą ar bent susilpninti jo įtaką¹⁸⁹.

Nagrinėjant svarbiausius asocialios asmenybės raidos biologinius veiksnius nustatyta, kad daug kas priklauso ir nuo kiekvieno paauglio biologinių galimybių, fizinės prigimties, kuri jame yra užprogramuota ir gali būti perduota genetiškai. Juolab egzistuoja ir kiekvieno vaiko savitas požiūris į jam aplinkos daromą poveikį. Pagrindiniai biologinio pobūdžio rizikos veiksniai yra tokie: sunkios somatinės ligos, ypač medžiagų apykaitos, nervų ligos, patologiniai refleksai, galvos traumos ir kiti faktoriai.

Nepaisant visos nuomonių įvairovės, vis dėlto galima teigti, kad ir vienas, ir kitas požiūris turi savų pranašumų. Negalima atmesti abiejų kryptų atstovų argumentų. Į nepilnamečių nusikalstamumą žvelgiant vien iš kurio nors atskiros mokslo pozicijų, būtų gautas tik vienas vaizdas. Skirtingų pozicijų atstovai, nagrinėjantys asocialaus elgesio formavimosi raidą, pabrėžia vaikų nusikalstamumo problemos sudėtingumą ir jos sprendimo kompleksiskumą. Todėl akcentų perkėlimas nuo nusikalstamumo socialinių sąlygų į žmogaus prigimtį, ir atvirkščiai, iš esmės yra neteisingas.

Vertinant šiuos du kraštutinius, konkuruojančius požiūrius reikia atsižvelgti ir į tai, kad skirtingi požiūriai į problemą lemia ir skirtingus kovos su ja bei pagalbos nepilnamečiams teikimo būdus.

Asmenybės ir jos nusikalstamą elgesį lemiantys faktoriai ne visada yra akivaizdūs. Dažnai jų būna ne vienas, bet keletas, jų tarpusavio ryšiai sudėtingi ir nevienareikšmiai. Susidaro sudėtingos, viena kitą sąlygojančios jų grandinės. Todėl atskleisti realius asmenybės formavimosi bei jos elgesio dėsningumus nėra taip paprasta. Kita vertus, biologinių bei socialinių mechanizmų

---

¹⁸⁹ GALINAITYTĖ, J. Individo teisinė socializacija: samprata ir struktūra.//*Jurisprudencija*, 2001, t. 20 (12), p. 16 – 17.

atskleidimas nepilnamečių asocialaus elgesio genezėje yra vienas iš pagrindinių kriminologų bei teisininkų uždavinių. Apie tai liudija dvi svarbios aplinkybės.

Pirma, atsakyti į esminius klausimus – kaip ir kodėl atsiranda analizuojamas reiškinys. Tai yra reikšmingas teorinio indėlio ir mokslo raidos požymis.

Antra, nepageidautinų asmenybės ir jos elgesio požymių atskleidimas yra labai svarbus praktiniu požiūriu. Nes tik atsakę į klausimus, kaip ir kodėl asmenybė tampa asocialia, galėsime pasirinkti ir pritaikyti efektyviausias poveikio priemones bei pasiekti norimų auklėjimo rezultatų.

Svarbu yra tai, kad kartais nepilnamečiai nusikaltimus įvykdo dėl nesuvokiamai nereikšmingų paskatų. Atskirais atvejais būtent biologiniai pakitimai nulemia nusikalstamą elgesį. Dėl to biologinių ir socialinių faktorių kolizijos klausimas atkreipia vis didesnę dėmesį ne tik juristų, bet ir kitų specialistų – psichiatrų, psichologų, demografų. Individas turi savo vidinį gyvenimą, kurio supratimas padeda suvokti išorinį asmens elgesį. Laukiama teismo psichiatrų ir psichologų pagalbos. Tokie atvejai reikalauja visapusiško ir nuodugnaus tiek juridinio, tiek ir psichiatrinio ištyrimo.

Pastebėta, kad socialiniai nusikalstamumo veiksniai plačiai aptarti tiek užsienio, tiek nacionalinėje mokslinėje literatūroje, o biologiniams nusikalstamumo aspektams skirta mažiau dėmesio. Tačiau, kas yra labai svarbu, vis dažniau atkreipiamas dėmesys į „biologinio faktoriaus“ reikšmę ir vaidmenį nusikalstamos veikos genezėje. Pastaraisiais metais atrandami genetiniai žymenys, kurie gali būti nulėmę agresiją, smurtą. Jeigu pavyktų išskirti tokius biologinius organizmo pokyčius, kurie leistų patikimai nustatyti asmenis, kurių nusikalstamumo rizika didelė, tai padėtų prognozuoti jų elgesį. Taigi, nors įvairių mokslų sritys sutrikusį, pakitusį žmogaus elgesį nagrinėja skirtingais aspektais, jos turi daug sąlyčio taškų.

Pabrėžiama prielaida, kad nusikalstamą elgesį lemia daugybė išorinių ir vidinių veiksnių. Mes nuolat girdime viešą ginčą šiuo klausimu. Interpretacijos, kurios nebūtinai teisingos moksliai, dažnai yra kritikuojamos iš mokslinės pusės. Galima išskirti ir balsus prieš vaikų gimimą alkoholikų, narkomanų šeimose, kur neretai gimsta vaikai su nervų sistemos ir elgesio nukrypimais, neurotiškus, su žemesnių protinio išsivystimo lygių, kuris dažnai sukelia įvairių komplikacijų gaunant socialinę patirtį. Akivaizdų, kad visuomenė jaučia besąlygišką pagarbą mokslui, tačiau kasdieninis gyvenimas yra kur kas sudėtingesnis, nei bet kuri teorija. Sudėtinga situacija susidaro su nepilnamečiais nusikaltėliais, kurių nusikalstamą elgesį lemia daugelis išorinių ir vidinių vaiko ir jo elgesio raidos veiksnių. Korekcinis darbas su tokiais vaikais ypač sudėtingas. Šios problemos analizėje neišvengiamai konfrontuojama su įvairių mokslų išvadomis ir teiginiais.

Magistro darbe asmenybės formavimosi ypatumų analizė leidžia teigti, kad asocialią asmenybės raidą lemia ne tik socialiniai, bet kartais ir biologiniai faktoriai. Kitaip tariant,

asmenybės formavimąsi veikia įgimtos biologinės savybės, gebėjimų fiziologinės prielaidos, socialiniai faktoriai.

Tokie biologiniai veiksniai kaip hormonai, paveldimumas, gali būti netiesioginės nusikalstamumo priežastys. Jie gali padidinti impulsyvumą, dirglumą, sutrikdyti nepilnamečio gebėjimą siekti tikslo visuotiniai priimtinomis priemonėmis. Apibendrinant šeimų, dvynių ir įvairinimo tyrimus taip pat galima teigti, jog paveldimumo reikšmė yra neabejotina. Tad kokia dalis visų nusikalstamumo priežasčių yra nulemta genetinių ir kokia – kitokių veiksnių? Šiam prigimties ir aplinkos paradoksui paaiškinimo kol kas nėra. Tradiciškai nusikalstamumas yra aiškinamas tuo, kad genetinio polinkio nusikalsti neužtenka, dar reikia ir žalingų aplinkos veiksnių. Kitaip tariant, kiekvieną nusikaltimą sudaro daugybė komponentų: fizinės reakcijos, nuotaikos, aplinka ir pan. Aplinka vaiką gali paveikti dar vaikystėje arba paauglystėje, pavyzdžiui, jis gali iš žiniasklaidos priemonių sužinoti apie smurtą.

Kartais kai kurie biologiniai ir aplinkos faktoriai gali turėti lemiamą reikšmę. Vadinasi, nusikaltimo genezėje labai glaudžiai tarpusavyje susiję jo eigą ir kokybę lemiantys biologiniai ir socialiniai faktoriai.

Apibendrinant pasakytina, kad nepilnamečių agresija yra sudėtinga daugiapriežastinė problema. Kaip jau buvo minėta, nusikalstamumas turi būti suprantamas vertinant biologinių ir socialinių veiksnių įtaką. Net ir tais atvejais, kai socialiniai veiksniai turi lemiamą įtaką, negalima ignoruoti biologinių – genetinių.

Ir biologiniai procesai, ir socialinių faktorių nepilnavertiškumas gali turėti reikšmės nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi. Remiantis nuodugnia ir išsamia konkrečios asmenybės charakteristika, jos kompleksine analize (socialinių ir biologinių faktorių diagnostika), įmanoma parengti individualią kiekvieno atskiro atvejo korekcijos programą.

Daroma išvada, kad visuminį vaikų elgesį įmanoma suprasti, išsiaiškinus jo formavimosi procesą, tai yra nustatant ne tik socialinius faktorius - nusikaltusio nepilnamečio supančios aplinkos istoriją, bet ir išsiaiškinus biologinius veiksnius - jų gyvenimo bei elgesio kitimo istoriją.

IŠVADOS

Apibendrinant darbo rezultatus galima padaryti tokias išvadas:

1. Analizuojant pagrindines asmenybės tyrimo kryptis galime teigti, kad kriminologijoje nusikaltėlio asmenybė yra nagrinėjama labai įvairiomis kryptimis. Nusikaltėlio asmenybę siūloma tirti pagal ekonominę žmogaus koncepciją, socialinės asmenybės, socialinės - psichologinės bei biologinės teorijas. Kriminologinės asmenybės koncepcijos skirtingos, tačiau jos visos sukoncentruotos į kriminogeninių nusikaltėlio asmenybės bruožų pažinimą.

Nagrinėjant nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimąsi, apibendrinama rusų autorių pateikiama nusikaltėlio asmenybės sąvoka ir išgryninamas mokslininkų požiūris į nusikaltėlį. Rusijos mokslininkai mano, kad nusikalstamumo pagrindas – nusikaltėlio asmenybė. Lietuvos mokslininkų nuomone, nusikalstamumą daugiausia lemia ne asmenybė, o socialinės sąlygos. Remiantis sistemine analize ir apibendrinus daugelio autorių pozicijas, pateikiama nusikaltusio nepilnamečio asmenybės sąvoka: tai įvairių socialinių ir socialiai reikšmingų požymių ir savybių, būdingų nepilnamečiams, visuma.

Asmenybės tipologijų būta labai įdomių. Analizuojant šių dienų kriminologų teiginius nagrinėjamaisiais klausimais taip pat galima rasti daugybę nusikaltėlio asmenybės tipologijos variantų. Nepaisant visos nuomonių įvairovės, vis dėlto galima teigti, kad kriminologinėje literatūroje sutinkamos nusikaltusių nepilnamečių asmenybės tipologijos yra sudaromos siekiant jomis pasinaudoti dirbant auklėjamąjį prevencinį darbą.

Požymių visuma, kuri charakterizuoja nusikaltėlio asmenybę, gali būti labai įvairi. Išanalizavus nusikaltėlio asmenybės struktūros elementus, išvardintus kriminologinėje literatūroje, galime teigti, kad dažniausiai yra aptariami socialiniai – demografiniai, kriminaliniai – teisiniai, doroviniai ir psichologiniai kaltininko asmenybės bruožai. Atlikus tam tikrą empirinių duomenų analizę, galime apibendrinti, kad Lietuvoje dažniausiai nusikalstamų veikų padarymu yra įtariami vyriškos lyties, 16-17 m. lietuvių tautybės, turintys Lietuvos Respublikos pilietybę nepilnamečiai miestiečiai. Jie turi tik pradinį išsilavinimą, tačiau nusikaltimo darymo metu niekur nesimokė ir nedirbo. Tokie nepilnamečiai yra teisiami pirmą kartą, už vieno nusikaltimo padarymą. Jie nusikaltimą padarė grupėje, būdami nusikaltimo bendravykdytojais.

2. Socialinių faktorių daroma įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybei analizuojama kaip procesas, trunkantis tam tikrą laiką ir esant atitinkamiems individo raidos etapams. Prieškriminalinė nusikaltėlio asmenybės stadija susijusi su amoraliais poelgiais ir administracinių teisės pažeidimų padarymu. Kriminogeninių asmens bruožų formavimuisi įtakos turi šeima, ugdymo institucijos, neformali vaiko aplinka, nepilnamečių neužimtumas, visuomenės informavimo priemonės, alkoholio ir narkotikų vartojimas. Ypač nepalankiai veikia

šie veiksniai tada, kai jie yra ne po vieną, o susidaro sudėtingos, viena kitą sąlygojančios jų grandinės.

Kriminalinėje individo raidos stadijoje asmuo pradeda daryti nusikaltimus. Tam, kad „patektu“ į šią stadiją, vaikas turi būti sulaukęs amžiaus, nuo kurio atsako pagal baudžiamuosius įstatymus. Padaręs nusikaltimą, nepilnametis patenka į baudžiamosios justicijos sferą. Nuo šio momento baudžiamoji justicija pradeda įtakoti jo asmenybę, tampa labai svarbiu veiksmu, lemiančiu asmenybės vystymąsi.

Pokriminalinė nusikaltėlio asmenybės raidos stadija prasideda, kai nepilnametis yra nuteisiamas už padarytą nusikaltimą ir įsiteisėja apkaltinamasis teismo nuosprendis. Daugiausia dėmesio šioje stadijoje skiriama nusikaltėlio asmenybės resocializacijai. Nepilnamečių asmenybės deformavime svarbų vaidmenį atlieka laisvės atėmimo vietų kriminalinė aplinka. Nepilnamečių praleistas laikas laisvės atėmimo vietose glaudžiai susijęs su kalėjimų subkultūra.

3. Pastaraisiais metais biologinių faktorių reikšmė didėja. Kalbant apie nepilnamečius ir jų elgesį, išskiriamas agresijos bruožas. Agresija paprastai apibūdinama kaip užpuolimas, priešiškas elgesys. Agresyvumo reiškinys visuomenės sąmonėje tradiciškai asocijuojasi su nusikalstama veika. Teorijos, aiškinančios agresyvų elgesį, leidžia geriau suprasti šio elgesio atsiradimo ir išlikimo priežastis.

Kiekvienas vaikas turi unikalų, visiškai savitą genotipą, kurį gauna iš tėvų. Faktoriai, kurie turi potencialią galimybę sutrikdyti normalų vaiko vystymąsi:

a) hormonų aktyvumo padidėjimas - svarbus fiziologinis paauglių psichologinių problemų šaltinis. Agresyvumas paauglystėje daugiau ar mažiau gali būti nulemtas hormoninių pakitimų.

b) vaiko elgesys gali būti sunkiai reguliuojamas bei prognozuojamas dėl struktūrinių pakitimų galvos smegenyse. Psichinės anomalijos kartais lengvina (ar stimuliuoja) kriminogeninių asmeninių orientacijų veikimą bei gali įtakoti vaiko elgesį.

c) genetinis paveldimumas. Genetiniai tyrimai susideda iš keturių pagrindinių dalių (dvynių, giminaičių, įvaikinimo, chromosomų anomalijų analizės) ir iliustruoja pakankamai akivaizdų faktą – genai turi įtakos elgsenai.

4. Nusikalstamumo priežasčių tyrimas yra kompleksinė problema ir asocialią asmenybės raidą lemia tiek biologiniai, tiek socialiniai faktoriai. Nusikaltimo genezėje labai glaudžiai tarpusavyje susiję jo eigą ir kokybę lemiantys biologiniai ir socialiniai veiksniai.

Santrauka

Magistro darbo tema – „Biologinių ir socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi“. Magistro darbo objektas – biologinių ir socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi. Pagrindinis šio darbo tikslas – atskleisti biologinių ir socialinių faktorių įtaka nusikaltusio nepilnamečio asmenybės formavimuisi.

Magistro darbas susideda iš keturių dalių. Pirmoje darbo dalyje trumpai apžvelgiamos svarbiausios asmenybės koncepcijos, padedančios pažvelgti į sąsajas su veiksniais, lemiančiais žmogaus nusikalstamą elgesį. Pateikiama nusikaltusio nepilnamečio asmenybės sąvoka bei tipologija. Analizuojama nusikaltusio nepilnamečio asmenybės bruožų charakteristika. Ši analizė siejama su statistiniais duomenimis, kurie atskleidžia, kokie asmenys padarė nusikaltimus per statistinius metus (lytis, pilietybė, amžius ir pan).

Antra dalis skirta biologinių faktorių įtakai nusikaltusio nepilnamečio asmenybei bei jos elgesiui atskleisti. Kalbant apie nepilnamečius ir jų elgesį, išskiriamas agresijos bruožas. Pristatomos agresyvų elgesį aiškinančios teorijos, leidžiančios geriau suprasti šio elgesio atsiradimo ir išlikimo priežastys. Pagrindinis dėmesys skiriamas įvairių teorinių kryptų autorių išskirtiems biologiniams asocialaus elgesio rizikos faktoriams, t.y. tokiems faktoriams, kurie turi potencinę galimybę sutrikdyti normalų vaiko vystymąsi. Tai hormoninės veiklos sutrikimo įtaka nepilnamečio elgesiui, struktūriniai pakitimai galvos smegenyse ir genetinis paveldimumas. Pateikiama kai kurių tyrimų (dvynių, giminaičių ir kt.) apžvalga.

Trečioje darbo dalyje išnagrinėta socialinių faktorių įtaka kaltininko asmenybei. Vertinti tokie paauglių socialinės aplinkos faktoriai: šeimos bei namų aplinkos sąlygos, mokyklos lankomumas ir pažangumas, darbas ir laisvalaikio organizavimas, bendravimo su bendraamžiais ratas, svaigalų vartojimas. Analizuojama žiniasklaidos įtaka nepilnamečio asmenybės formavimuisi. Pažymima, kad nuo tam tikro individo raidos etapo gali atsirasti specifinių aplinkos veiksnių, dėl kurių nepilnamečio asmenybė bei jos elgesys toliau iš esmės gali formuotis asocialia linkme. Šiame rizikos veiksnių sąrašė nurodyti vaiko nusikalstamumą sąlygojantys faktoriai yra susiję su teisėsaugos įstaigų veiklos trūkumais.

Ketvirtoje darbo dalyje nusikalstamas elgesys analizuojamas iš sociologinės ir biologinės perspektyvos. Siekiama nustatyti biologinių ir socialinių faktorių sąveiką nusikaltusio nepilnamečio asmenybėje bei paaiškinti kriminalinio elgesio genezę. Aptariamas asocialaus elgesio raidos kompleksinis pobūdis.

Summary

The theme of the Master's thesis is "The Influence of Biological and Social Factors on the Formation of the Personality of a Juvenile Offender". The object of this Master's thesis is the influence of biological and social factors on the formation of the personality of a juvenile offender. The main aim of this work is to reveal the influence of biological and social factors on the formation of the personality of a juvenile offender.

This Master's thesis is comprised of four parts. The first part presents a short review of the main personality concepts that allow looking at the relations with factors, influencing criminal behaviour of an individual. This part presents the term and typology of a personality of a juvenile offender and analyses the characteristics of his personality traits. This analysis is related to statistical data that reveals what persons have committed crimes during a statistical year (sex, nationality, age, education, etc.).

The second part reveals the influence of biological factors on the personality and behaviour of a juvenile offender. Talking about the young people and their behaviour, this part accentuates aggression and presents the theories on the aggressive behaviour that allow getting a better understanding of the reasons for the occurrence and remaining of this behaviour. The main attention is focused on the biological risk factors of asocial behaviour, indicated by authors of various theoretical trends, i.e. such factors that have a potential possibility to disturb normal development of a child. These factors include the influence of hormone activity disorder on the behaviour of the juvenile, structural changes in the brain and genetic inheritance. The review of some researches (twins, relatives, etc.) is presented.

The third part of the work analyses the influence of social factors on the personality of the offender. Such factors of teenagers' social environment as family and home conditions, school attendance and achievements, work and organization of free time, circle of relations with peers, alcohol and drug abuse are assessed. The influence of media on the formation of the personality of a young person is analyzed. It is noted that from a certain development stage of an individual there might occur specific environmental factors that induce the personality of a young person to start developing in an asocial direction. The factors influencing the tendency to criminality of a child indicated in this list of risk factors are related to the flaws of law enforcement institutions' activities.

The fourth part of the Master's thesis analyses the criminal behaviour from the social and biological perspective in order to assess the interaction of biological and

social factors on the personality of a juvenile offender and to explain the genesis of criminal behaviour. The complex nature of asocial behaviour is discussed.

Panaudotų šaltinių sąrašas

I. Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios.1992, Nr. 33 - 1014; 1996, Nr. 64 - 1501, Nr. 122 - 2863.
2. Dėl Jungtinių tautų vaiko teisių apsaugos Konvencijos ratifikavimo// Valstybės žinios. 1995, Nr.60 - 1501.
3. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas// Valstybės žinios.1996, Nr. 33 - 807.
4. Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.
5. Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 64 - 2569.
6. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas //Valstybės žinios. 2000, 89 – 2441.
7. Lietuvos Respublikos Narkologinės priežiūros statymas//Valstybės žinios, 1997, Nr. 30 – 711.

II. Specialioji literatūra:

1. LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO KOMENTARAS. Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004.
2. BABACHINAITĖ, G. Socialiniai pokyčiai ir nusikalstamumas. Jurisprudencija, 2000, t. 15(7).
3. BAJORIŪNAS, Z. Kai kurios kompleksinio tyrimo „Pedagoginė paauglio – teisės pažeidėjo šeimos analizė“ išvados // Nepilnamečių teisėtvarkos pažeidimų profilaktikos problemos. Straipsnių rinkinys. Vilnius: Leidykla „Mintis“ 1971.
4. BAJORIŪNAS, Z. Paauglio teisėtvarkos pažeidėjo šeimos ugdomasis potencialas // Mokykla ir nusikalstamumo prevencija. Vilnius, 1996.
5. CIMBALISTIENĖ, L. Medžiagų apykaitos ligų klinikiniai fenotipai ir jų ankstyvos diagnostikos laimėjimai pasaulyje. VU leidykla, 1999.
6. ČEPAS, A. Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo priežastys. Vilnius, 1982.
7. ČEPAS, A. Sunkinanti aplinkybė. Vilnius: Mintis, 1989.
8. ČEPAS, A. Nusikalstamumo priežasčių turinys. Teisė, 1993, Nr. 26.
9. DAPŠYS, A. Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas. Vilnius, Mintis.
10. DAPŠYS, A. Moksleivių teisėtvarkos pažeidimų prevencija profesinėse-technikos mokyklose: metodinės rekomendacijos. Vilnius, 1979.
11. DAPŠYS, A. Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos//Teisės problemos. 1993, Nr. 1.

12. DAULENSKIENĖ, J. Vaikų, turinčių nervų sistemos pažeidimų, asmenybės raidos ypatumai. Šiaulių Universitetas, 1998.
13. DAVIDAVIČIENĖ, A. G. Tėvams apie narkotikus. Kaip apsaugoti vaikus?. Vilnius, 2001. .
14. DAŠKEVIČIUS, K. Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija. Lietuvos Teismo psichiatrijos asociacija. Vilnius, 2001.
15. DIURKHEIM, E. Sociologijos metodo taisyklės. ALK / Vaga, 2001.
16. DOBRYNINAS, A. Virtuali nusikaltimų tikrovė. Vilnius: Eugrimas, 2001.
17. DOBRYNINAS, A. Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje. Vilnius, 2000.
18. DOBRYNINAS, A. SAKALAUSKAS, G. ŽILINSKIENĖ, L. Kriminologijos teorijos. Vilnius, 2008.
19. DRAKŠIENĖ, A. DRAKŠAS, R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius, 2007.
20. DRAKŠIENĖ, A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso projekte // Teisė. 1998, Nr.32.
21. DRAKŠIENĖ, A. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams // Teisė, 2006, t. 61.
22. DRAKŠIENĖ, A. MICHAILOVIČ I. Kriminologijos žinynas. Eugrimas, 2008.
23. DUBININAS, N. Genetika ir žmogus. Kaunas: Šviesa.
24. GALINAITYTĖ, J. Individo teisinė socializacija: samprata ir struktūra.//Jurisprudencija, 2001, t. 20 (12).
25. GENETIKA IR VISUOMENĖS SVEIKATA. Praktinės konferencijos medžiaga ir programa. VU, Žmogaus genetikos centras, 1999.
26. GILIGIAN, J. Smurto prevencija. Vilnius, 2002.
27. GLINSKIENĖ, A., DRAZDAUSKIENĖ, R. Paauglių agresyvaus ir smurtinio elgesio psichologiniai ir psichopatologiniai ypatumai. Agresija ir smurtas – psichikos norma ir patologija. Vilnius: Lietuvos teismo psichiatrijos asociacija, 2001.
28. GRANT, W. Nuo 13 iki 19. Kaunas, 1998.
29. GREENBERGER, D., PADESKY, A. Nuotaika paklūsta protui. VU specialiosios psichologijos laboratorija. Vilnius, 2000.
30. GUSTAINIS, V. Kovokime su nusikaltimais. Straipsnių rinkinys. Kriminaliniai nusikaltimai ir eugenika. Kaunas, 1933.
31. IVANOVAS, M. Tėvai, paauglys, įstatymai. Kaunas: Šviesa, 1985.
32. JATKEVIČIUS, A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Vilnius, 2003.
33. JAŠČANINIENĖ, N., JAŠČANINAS, J. Hormonai, metabolizmas ir fiziniai krūviai. Vilniaus pedagoginis universitetas. Vilnius, 1999.
34. JUSTICKIS, V. Akcentuotas nepilnametis nusikaltėlis. Asmenybė. Nusizengimai. Korekcija. Vilnius, 1993.

35. JUSTICKIS, V. Kriminologija. Vadovėlis. I dalis. Vilnius, 2001.
36. JUSTICKIS, V. Kriminologija. Kriminologinis prognozavimas. Nusikaltimų prevencija. Vadovėlis II dalis. Vilnius, 2004.
37. JUSTICKIS, V. Bendroji ir teisės psichologija. Vilnius, 2003.
38. JUSTICKIS, V. Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai. Kaunas, Šviesa.
39. KIŠKIS, A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija // Jurisprudencija. 2004, t. 59(51).
40. KRIMINOLOGIJA. Vilnius, Pradai, 1994.
41. KUZNECOVAITĖ, A. „Valstiečių žinios“, 2008, liepos mėn. 30 d.
42. LAZUTKA, J. Elgsenos genetika. Kaunas, Technologija, 2008.
43. LELIŪGIENĖ, I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Technologija, 1997.
44. LIETUVOS VAIKAI. Statistikos departamentas. 2005.
45. MACKEVIČ, T. Alternatyvos laisvės atėmimo bausmei ir jų realizacija: daktaro disertacija: socialiniai mokslai. Teisė (01 S). Vilnius: MRU, 2005.
46. MATZA, P. Nusizengiamumo srovėje. Vilnius: Vaga, 2004.
47. MEDICINOS ENCIKLOPEDIJA, I tomas. Vilnius, 1991, p. 336
48. MICHAILOVIČ, I. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Mokomoji knyga. Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
49. NAMŲ ADVOKATAS. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2002.
50. NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJA LIETUVOJE. Vilnius, 1998.
51. VALICKAS, G. Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai. Kaunas: Šviesa, 1984.c
52. PETKUS, A. Kriminalinė subkultūra Lietuvos penitencinėse įstaigose: kriminologinė analizė. Daktaro disertacijos santrauka. Socialiniai mokslai. Teisė (01 S). Vilnius, MRU, 2006.
53. PETKUS, A. Kriminalinė subkultūra ir jos įtaka recidyviniam nusikalstamumui // Jurisprudencija: mokslo darbai, t. 20 (12), Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001.
54. POCIUS, A. Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelis. // Teisė, 2007, Nr. 64.
55. RIMKEVIČIENĖ, V. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. Vilnius, 1998.
56. PSIHOLOGIJOS ŽODYNAS. Mokslo ir enciklopedijų leidykla. Vilnius, 1993.
57. RIBAKOVIENĖ, V. Bandžusių žudyti paauglių internalios ir eksternalios problemos. Medicina: Kaunas, 2002.
58. SAKALAUSKAS, G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. Vilnius, 2000.
59. SAKALAUSKAS, G. Kriminologiniai laisvės atėmimo bausmės aspektai. Vilnius: VU, Teisė. 2000, Nr. 35.
60. SAKALAUSKAS, G. Įvadas į empirinę kriminologiją. Metodinė priemonė. Vilnius, 2007.

61. SUSLAVIČIUS, A., VALICKAS, G. Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1999.
62. TARPTAUTINIŲ ŽODŽIŲ ŽODYNAS. Vilnius, 2003.
63. TEISINIAI MEDICININIAI SMURTO ASPEKTAI. Monografija, Vilnius, 2002.
64. VALEIKIENĖ, E., GEČENIENĖ S. Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui. Vilnius, 1999.
65. VALICKAS, G. Asocialios asmenybės raidos ir funkcionavimo ypatumai. Socialiniai mokslai, psichologija (06 S). Vilniaus Universitetas, Vilnius, 2006.
66. VALICKAS, G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 1997.
67. VALICKAS, G. Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai. Kaunas: Šviesa, 1984.
68. VALICKAS, G. Asocialios asmenybės raidos ir funkcionavimo ypatumai. Vilnius, 2006.
69. VAIKŲ TEISĖS IR JŲ ĮGYVENDINIMO GARANTIJOS. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1996.
70. VAITKEVIČIUS, J. Socialinės pedagogikos pagrindai. Egalda, 1995.
71. VAITKEVIČIŪTĖ, V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, Leidykla „Žodynas“, 2007.
72. ŠVEDAS, G. Laisvės atėmimo bausmės ir jos vykdymo teorinės problemos. // Teisės mokslų daktaro disertacija. Vilnius, 1993.
73. ŽUKAUSKIENĖ, R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2006.
74. ŽUKAUSKIENĖ, R. Raidos psichologija, antrasis leidimas, margi raštai, Vilnius, 1998.
75. АБЕЛЬЦЕВ, С. Н. Личность преступника и проблемы криминального насилия. Закон и право, Москва, 2000.
76. АВАНЕСОВ, Г. А. Криминология. Москва, 1984.
77. АНТОНЯН, Ю. М., БОРОДИН С. В. Преступное поведение и психические аномалии. Москва: Спартак, 1998.
78. АНТОНЯН, Ю.М., ЕНИКЕЕВ, М. И., ЭМИНОВ, В. Е. Психология преступника и расследования преступлений. Юристъ, Москва, 1996.
79. ВЛАСНУТ, J., GABERLE, A., KRAJEWSKI, K. Kriminologija, Gdansk.
80. БЛЭКБОРН, Р. Психология криминального поведения. Питер.
81. БЭРОН, Р., РИЧАРДСОН, Д. Агрессия. Мастера психологии. Питер. Санкт – Петербург. Москва. Харьков. Минск, 2000.
82. ГЕНЕТИКА И ПРОФИЛАКТИКА НАСЛЕДСТВЕННЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ. Вильнюс „Мокслас“, 1991.
83. ГАННУШКИН, П. Б. Избранные труды. Москва.

84. ДОЛГОВА, А. И. Социально – психологические аспекты преступности несовершеннолетних. Москва. Юридическая литература, 1981.
85. ДОЛГОВА, А. И., ЕРМАКОВ, В. Д., БЕЛЯЕВА, Н. В. Проблемы типологии несовершеннолетних преступников // Вопросы борьбы с преступностью. Москва, 1997.
86. ГИЛИНСКИЙ, Я. Девиантология. Политика и право. Санкт Петербург, 2007.
87. КАРПЕЦ, И. И. Преступность: иллюзии и реальность. Москва: Российское право, 1992.
88. КОНДРАТЮК, Л. В. Антропология преступления (микрoкриминология). Издательство „Норма“, Москва, 2001.
89. КРИМИНОЛОГИЯ. Под. Ред. Кузнецовой, Н. Ф., Миньковского, Г. М. Издательство Московского Университета. 1994.
90. КРИМИНОЛОГИЯ. Юристь. Москва, 1997.
91. КРИМИНОЛОГИЯ. Москва. Юридическая литература. 1988.
92. КРИМИНОЛОГИЯ. Издательство Московского Университета. 1995.
93. КРИМИНОЛОГИЯ. Под ред. КУДРЯВЦЕВА, В. Н. Москва: Юрист, 1995.
94. КРИМИНОЛОГИЯ. Москва, 1997.
95. ЛИЧНОСТЬ ПРЕСТУПНИКА. „Юридическая литература“ Москва, 1975.
96. ЛИЧКО, А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Ленинград: Медицина.
97. МАКСИМОВ, С. В. Краткий криминологический словарь. Юристь, Москва.
98. МАТИ ЛАЙНЕ. Криминология и социология отклоненного поведения. Хельсинки, 1994.
99. ПИРОЖКОВ, В. Ф. Криминальная психология. Юридическая психология, Москва, 2001.
100. ШЕСТАКОВ, Д. А. Криминология. Москва, 2006.

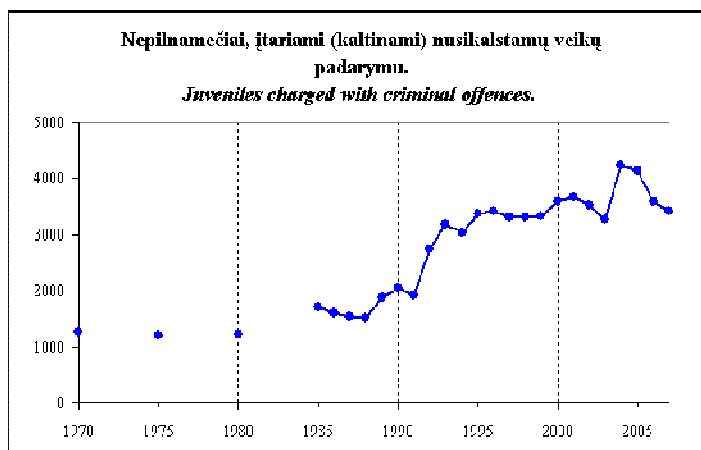
III. Interneto tinklapiai:

1. Nepilnamečių nusikalstamumas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.] Prieiga per internetą: < http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/7_Nusikalst0811.doc >.
2. Žiniasklaida daro įtaką paauglių nusikaltimams. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 5 d.] Prieiga per internetą: < <http://blog.delfi.lt/socped/2998> >.
3. Nuteisti asmenys. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 5 d.] Prieiga per internetą: < <http://www.nplc.lt/sena/stat/asm/asm8.htm> >.
4. Česnienė, I. Nepilnamečių pakartotinio nusikalstamumo rizikos vertinimas. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 5 d.] Prieiga per internetą: < http://www.nplc.lt/sena/nj/projektas/metodika/ilona_cesniene.doc >.
5. Jatkevičius, A. Nepilnamečių smurtinių nusikaltimų prevencija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 3 d.] Prieiga per internetą: < <http://www.nplc.lt/sena/lit/lit23/lit23dis.pdf> > .

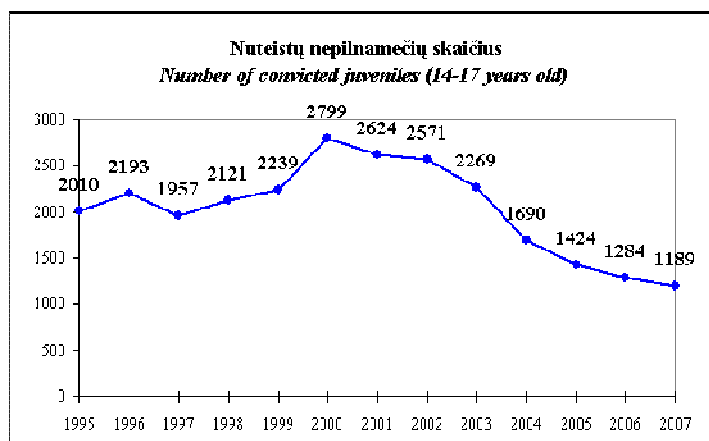
6. Nepilnamečių nusikalstamumo šaknys šeimose. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 5 d.] <<http://www.valstietis.lt/Rubrikos/Prieblandos/Nepilnameciu-nusikalstamumo-saknys-seimose#>>.
7. Lietuvos gyventojų, bent kartą gyvenime vartojusių narkotines ir psichotropines medžiagas, pasiskirstymas pagal amžių (proc.) [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 5 d.] Prieiga per internetą: < [http://www.nkd.lt/files/statistika/Statistika_narkomanijos_paplitimas_2006\(2\).doc](http://www.nkd.lt/files/statistika/Statistika_narkomanijos_paplitimas_2006(2).doc)>
8. Vaikų ir paauglių alkoholio vartojimas Lietuvoje pasiekė grėsmingą mastą, įspėja medikai. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/70476>>.
9. Lietuva skyrybų rekordininkė. [interaktyvus] Lietuvos rytas, 2009 m. kovo 22 d. [Žiūrėta 2009 m. kovo 26 d.] Prieiga per internetą:<<http://www.lrytas.lt/-11506980171150393553-lietuva-skyryb%C5%B3-rekordinink%C4%97.htm>>
10. Žiniasklaida. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <<http://lt.wikipedia.org/wikwi/%C5%BDiniasklaida>>.
11. Narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo paplitimas. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 16 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.nkd.lt/index.php?id=0-40-0#1>>.
12. Mokyklos, jaunimas ir narkotikai. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 9 d.] Prieiga per internetą:< <http://ar2005.emcdda.europa.eu/lt/page015-lt.html>>.
13. Statistinė informacija apie narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo paplitimą bei neteisėtą apyvartą Lietuvoje. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. balandžio 5 d.] Prieiga per internetą: http://www.nkd.lt/files/Apklausos_ir_tyrimai/apzvalga2/failai/SMM.doc.
14. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. kovo 17 d.] Prieiga per internetą: <<http://prokuraturos.lt>>
15. Alkoholizmas. [Interaktyvus] [Žiūrėta 2009 04 0 4] Prieiga per internetą : <http://wikipedija.lt>

PRIEDAI

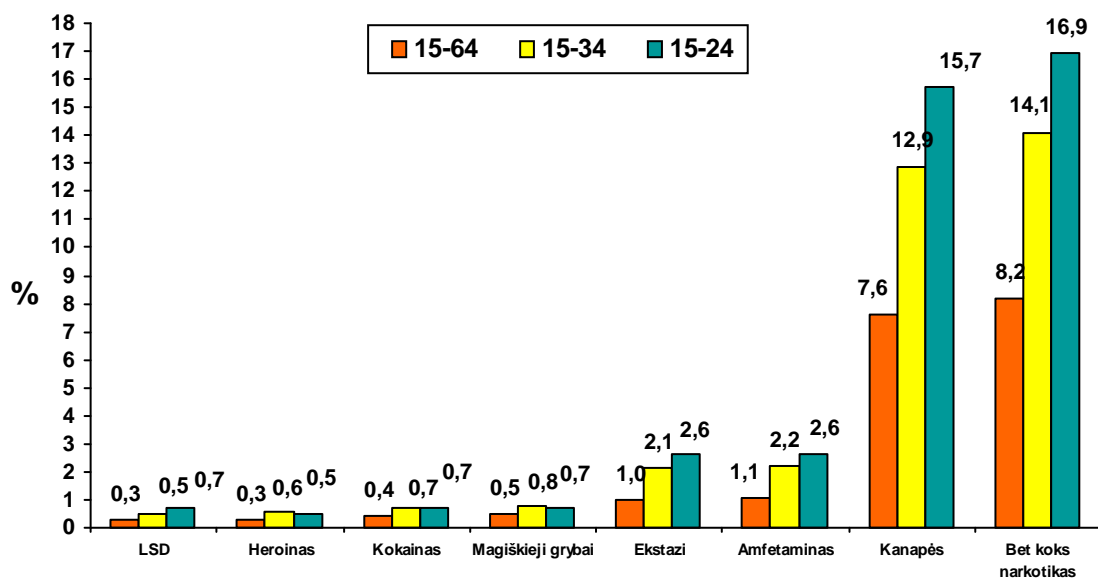
1 PRIEDAS

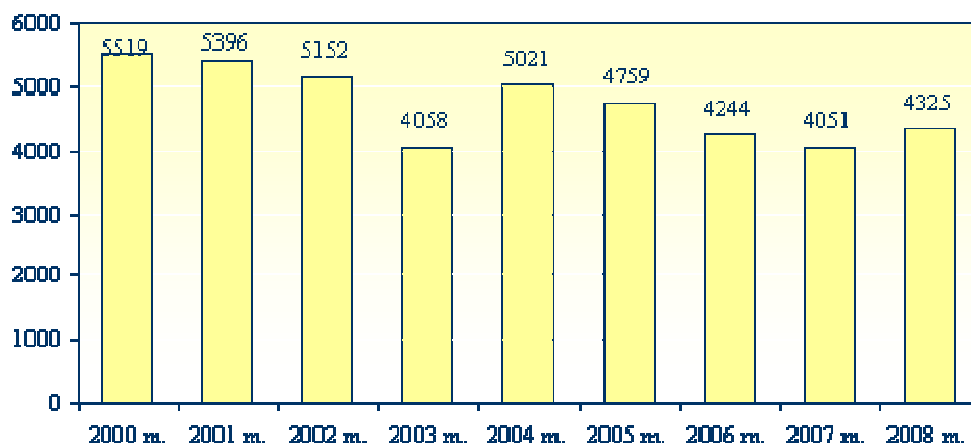
2 lentelė

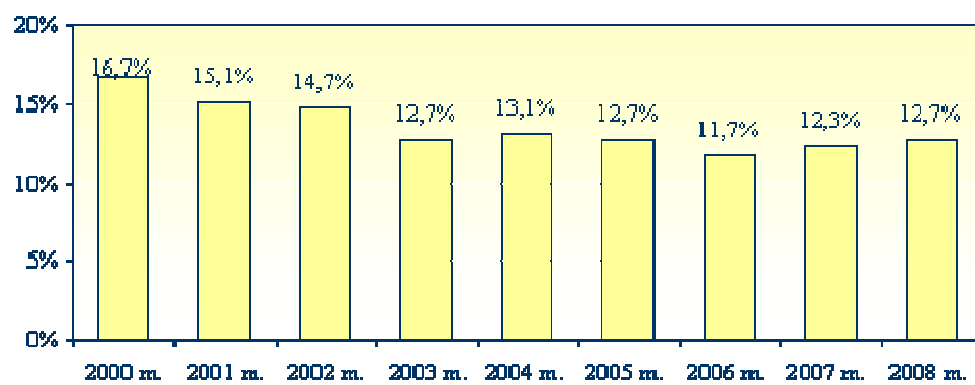
Šaltinis: Nuteisti asmenys. <http://www.nplc.lt/sena/stat/asm/asm8.htm>

1 pav. Lietuvos gyventojų, bent kartą gyvenime vartojusių narkotines ir psichotropines medžiagas, pasiskirstymas pagal amžių (proc.).

2 pav. Nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičius 2000–2008 m.

3 pav. Nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų lyginamoji dalis tarp visų nusikalstamų veikų